

AMBIS vysoká škola, a.s.

Bezpečnostní management

Penitenciární zacházení jako nástroj trestní politiky státu

Diplomová práce

Autor:

Bc. Aneta Kunešová

Bezpečnostní management

Vedoucí práce:

PhDr. Petr Juříček, PhD.

Praha

Rok 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a v seznamu uvedla veškerou použitou literaturu. Zároveň prohlašuji, že jsem dodržela požadavky na minimální rozsah práce stanovený vnitřními předpisy AMBIS VŠ.

Stvrzuji, že jsem seznámena se skutečností, že práce bude zpřístupněna třetím osobám prostřednictvím informačního systému AMBIS vysoké školy, a.s.

V Praze, dne 30.4.2023

Bc. Aneta Kunešová

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Petru Juříčkovi, PhD., vedoucímu práce, za odborné vedení a věcné připomínky při zpracování diplomové práce. Poděkování patří taktéž Mgr. Lukáši Kozaczkovi, LL.M. za ochotu a odbornou pomoc při realizaci výzkumu této práce.

Zadání práce

AMBIS VYSOKÁ ŠKOLA, A.S.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Akademický rok: 2022/2023

Studentka:	Bc. Aneta Kunešová
UČO:	27345
Program:	Bezpečnostní management
Studijní obor:	Bezpečnostní management
Téma:	Peniternciární zacházení jako nástroj trestní politiky státu
Topic:	Penitentiary treatment as an instrument of state penal policy
Vedoucí diplomové práce:	PhDr. Petr Juříček, Ph.D.

Cíl práce: Cílem práce je zjistit propojení a využití restorativní justice v průběhu výkonu trestu odnětí svobody a následně v rámci postpenitenciární péče. Na základě výstupů z výzkumné části práce je cílem navrhnout prohloubení spolupráce restorativní justice a činnosti probační a mediační služby v průběhu odborného zacházení s odsouzenými osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Zásady pro vypracování práce: Použité metody: Pro literární rešerši potřebnou zejména pro teoretickou část bude použito citování v harvardském stylu. Pro výzkumnou část práce bude využita kvantitativní metoda dotazníkového šetření s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody a kvalitativní metoda řízených rozhovorů s pracovníky probační a mediační služby. Struktura práce: 1. Úvod - cíl práce a metodologie 2. 1 Teoretická část - program zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody 2. 2 Probační a mediační služba a její podílení se na výkonu trestu odnětí svobody 2. 3 Penitenciární a postpenitenciární péče a uplatnění restorativní justice 3. Praktická část - dotazníkové šetření odsouzených osob 3. řízené rozhovory se zaměstnanci Probační a mediační služby ČR 3. Vyhodnocení 4. Závěr

Základní prameny a odborná literatura: RASZKOVÁ, T a S HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I.*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2018. ISBN 978-80-7435-716-9.

JŮZL, Miroslav. *Penitenciaristika jako věda žaláňní*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2017. 384 s. ISBN 978-80-7452-131-7.

TOMÁŠEK, Jan, Lucie HÁKOVÁ a Zuzana KOSTELNÍKOVÁ. *Probační a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií*. 2019. ISBN 978-80-7338-183-7.

ROZUM, Jan. *Zprávy PMS pro účely rozhodnutí v trestním řízení: kvalita, význam, efektivita*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2020. 251 s. ISBN 978-80-7338-188-2.

VÁLKOVÁ, Helena a Josef KUČHTA. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 3.vydání. Praha: C.H. Beck, 2019. 616 s. ISBN 978-80-7400-732-3.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá problematikou propojení penitenciární a postpenitenciární péče s koncepcí restorativní justice. Na základě výstupů z teoretické části práce a výzkumného šetření probíhajícího mezi odsouzenými pachateli ve výkonu trestu odnětí svobody a zaměstnanci Probační a mediační služby je zhodnocena míra spolupráce institucí Vězeňské služby České republiky a Probační a mediační služby. Následně jsou navržena opatření vedoucí k efektivnějšímu propojení restorativní justice a výkonu trestu odnětí svobody.

Klíčová slova

trestní politika, restorativní justice, kriminalita, výkon trestu odnětí svobody, penitenciární zacházení, postpenitenciární zacházení, Probační a mediační služba, Vězeňská služba České republiky

Annotation

This thesis deals with the issue of linking penitentiary and post-penitentiary care with the concept of restorative justice. On the basis of the outputs from the theoretical part of the thesis and a research conducted among convicted offenders serving prison sentences and employees of the Probation and Mediation Service, the degree of cooperation between the institutions of the Prison Service of the Czech Republic and the Probation and Mediation Service is evaluated. Subsequently, measures leading to a more effective link between restorative justice and imprisonment are proposed.

Key words

criminal policy, restorative justice, crime, imprisonment, penitentiary treatment, post-penitentiary treatment, Probation and Mediation Service, Prison Service of the Czech Republic

Obsah

Úvod	9
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 Vymezení základních pojmů	12
1.1 Trestní politika státu	12
1.1.1 Trest jakožto následek trestného činu	13
1.1.2 Řešení zločinnosti z pohledu restorativní justice	16
1.1.3 Restorativní justice ve vězeňství	19
1.1.4 Instituce trestní politiky státu	20
1.2 Penitenciární zacházení	21
1.2.1 Penologie a penitenciaristika	21
1.2.2 Výkon trestu odnětí svobody	22
1.2.3 Alternativní způsoby trestání jakožto nástroj restorativní justice	24
1.2.4 Postpenitenciární péče	25
2 Program zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody	27
2.1 Účel a struktura programu zacházení	28
2.1.1 Druhy programu zacházení	28
2.2 Komplexní zpráva odsouzeného	30
2.2.1 Nástroj pro zpracování komplexní zprávy SARPO	31
2.3 Odborní zaměstnanci realizující program zacházení	31
2.3.1 Vychovatel	32
2.3.2 Vychovatel – terapeut	33
2.3.3 Speciální pedagog	33
2.3.4 Sociální pracovník	34
2.3.5 Psycholog	35
2.4 Aktivity programu zacházení na standartním oddíle	36
2.4.1 Pracovní aktivity	36
2.4.2 Vzdělávací aktivity	37
2.4.3 Speciálně výchovné aktivity	38
2.4.4 Zájmové aktivity	38

2.4.5	Oblast utváření vnějších vztahů	39
3	Probační a mediační služba a její podílení se na výkonu trestu odnětí svobody	41
3.1	Poslání a cíle probační a mediační služby	41
3.2	Probace (dohled)	43
3.3	Mediace	44
3.4	Úředník probační a mediační služby	45
3.5	Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody	46
4	Penitenciární a postpenitenciární péče a uplatnění restorativní justice	48
4.1	Strategické dokumenty	48
4.1.1	Koncepce Vězeňství do roku 2025	48
4.1.2	Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025	49
4.1.3	Společné cíle	50
4.2	Restorativní justice vs. trest odnětí svobody	50
4.2.1	Restorativní programy v zahraničí	51
4.2.2	Otevřené věznice	52
4.2.3	Restorativní programy v rámci penitenciární péče	53
4.2.4	Restorativní programy v rámci postpenitenciární péče	56
4.3	Dílčí shrnutí teoretické části práce	57
	VÝZKUMNÁ ČÁST	60
5	Výzkumné šetření	61
5.1	Metodologie	61
5.2	Výzkum č. 1 – dotazníkové šetření	62
5.2.1	Dotazování respondenti	63
5.2.2	Program zacházení	66
5.2.3	Probační a mediační služba	71
5.2.4	Vyhodnocení výzkumných otázek č. 1 a 2	76
5.3	Výzkum č. 2 – polostrukturované rozhovory	78
5.3.1	Probační a mediační služba Liberec	79
5.3.2	Probační a mediační služba Benešov	81
5.3.3	Vyhodnocení výzkumných otázek č. 3 a 4	83
6	Návrhy a doporučení	85
	Závěr	89

Seznam použité literatury	92
Seznam zkratek.....	97

Úvod

Pokrok a inovace jsou pojmy, které ve 21. století neodmyslitelně patří do spektra většiny vědních oborů a disciplín. Není tomu jinak ani u trestních politik vyspělých států, které se v boji proti kriminalitě snaží používat moderní metody a způsoby odpovídající dnešním potřebám společnosti. Dílčí cíle a postupy trestních politik států napříč celého světa jsou různé, avšak jejich hlavní záměry se shodují – patří mezi ně především ochrana společnosti a snižování recidivy u pachatelů trestných činů.

Česká republika sice patří mezi jeden z nejbezpečnějších států v Evropě, avšak kriminalita, jejíž tendence je spíše stoupající, přiděluje starosti nejednomu odborníkovi na poli trestní politiky. Jedním z prostředků v boji proti kriminalitě je trestání pachatelů trestných činů. Je však stěžejní, aby tento proces efektivně směřoval k naplňování výše zmíněných cílů trestní politiky. Na území našeho státu se objevují inovativní aspekty trestání, které nadějně směřují k efektivnějšímu řešení trestní problematiky. Tím nejvýraznějším z nich je koncept restorativní justice, která se snaží upravit zavedenou retributivní strukturu sankcionování.

Tato diplomová práce se zabývá problematikou zacházení s pachateli trestných činů právě s využitím koncepce restorativní justice. Ústředním tématem je zacházení s pachateli ve výkonu trestu odnětí svobody a jejich následného začlenění do společnosti neboli penitenciární a postpenitenciární péče. Tento proces je velmi zdoluhavý a personálně i ekonomicky nákladný – obzvláště při aplikování moderních hodnot restorativní justice. Je proto nutné, aby se na něm z hlediska multidisciplinárního pojetí podílelo více institucí.

Existuje značná škála restorativních prostředků, které je možné ve vězeňském prostředí uplatňovat. Tato diplomová práce se zaměřuje jednak na restorativní prvky transponované do programů zacházení odsouzených pachatelů ve vězení a dále na restorativní prvky aplikované do výkonu trestu odnětí svobody ve spolupráci Vězeňské služby České republiky a Probační a mediační služby České republiky.

Diplomová práce je členěna na dvě hlavní části – teoretickou a výzkumnou. Teoretická část práce se ve své první kapitole věnuje vymezení základních pojmů problematiky penitenciárního zacházení a trestní politiky státu. Kapitola druhá analyzuje program zacházení jakožto hlavní prostředek individuálního působení na odsouzené osoby ve výkonu trestu odnětí svobody. Následující – tedy třetí kapitola popisuje činnost a poslání

Probační a mediační služby České republiky a věnuje se podmíněnému propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Poslední kapitola teoretické části práce se týká programů restorativní justice s ohledem na propojení spolupráce Probační a mediační služby a Vězeňské služby České republiky.

Empirickou část práce tvoří výzkumné šetření prováděné prostřednictvím kvantitativní metody dotazníků s odsouzenými pachateli ve výkonu trestu odnětí svobody a kvalitativní metody polostrukturovaných rozhovorů se zaměstnanci Probační a mediační služby.

Hlavním cílem této diplomové práce je zjistit propojení a využití restorativní justice v průběhu výkonu trestu odnětí svobody a následně v rámci postpenitenciární péče. Na základě výstupů z teoretické části práce a výzkumné části práce je cílem navrhnout prohloubení spolupráce restorativní justice a činnosti probační a mediační služby v průběhu odborného zacházení s odsouzenými osobami ve výkonu trestu odnětí svobody.

Mezi dílčí cíle této práce patří nalezení odpovědí na následující výzkumné otázky:

- Jakým způsobem zasahuje restorativní koncepce do penitenciární péče v rámci programu zacházení s pachateli ve výkonu trestu odnětí svobody?
- Mají pachatelé ve výkonu trestu odnětí svobody povědomí o činnosti Probační a mediační služby a znají možnosti případné spolupráce s ní?
- Jak hodnotí zaměstnanci Probační a mediační služby prohloubení jejich spolupráce s Vězeňskou službou České republiky v rámci strategických koncepcí těchto institucí?
- Jaká jsou úskalí postpenitenciárního procesu v rámci kooperace mezi pracovníkem Probační a mediační služby a podmíněně propuštěným odsouzeným?

TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení základních pojmů

První kapitola této diplomové práce se věnuje ústředním pojmům problematiky penitenciárního zacházení a trestní politiky České republiky, které je vhodné na začátek definovat pro ucelené porozumění danému tématu a následné komplexní propojení teoretické a empirické části této diplomové práce.

1.1 Trestní politika státu

Samotný pojem „politika“ je termínem mnohovýznamovým – tento jev lze demonstrovat na rozdílech mezi anglickými slovy *policy*, *polity* a *politics*. "Polity" označuje politické zřízení, tj. již zavedené struktury a instituce. "Politics" označuje vrcholné veřejné fórum, tj. instituci, v níž se odehrává soupeření o moc a vliv pro realizaci cílů (politika ve smyslu vrcholných veřejných řídicích funkcí), jakož i vlastní prostředky této soutěže (politikaření). Konečně "politika" označuje určité formulované cíle a záměry spolu s nástroji a koncepcemi k jejich dosažení – jednoduše "program".

Trestní politika je taktéž chápána různými způsoby, i když v obecné rovině osciluje mezi jejím pojetím jako souboru cílů a nástrojů (programu) nebo určitých činností a procesů. Rozdílná specifikace od obecné státní politiky, jejíž součástí je i trestní politika, je pochopitelně zaměření na regulaci kriminality. Trestní politika je tedy chápána jako ta část obecné politiky, která je specificky zaměřena na kontrolu kriminality a souvisejících patologických jevů. Obecně lze tedy trestní (kriminální) politiku označit jako soubor všech opatření státu k ochraně společnosti a jejích jednotlivých členů před kriminalitou a k jejímu potírání, přičemž by měla vedle přímé aplikace trestního práva a souvisejících norem v praxi využívat i poznatky získané vědeckými postupy a metodami (zejména kriminologickým výzkumem). (Válková, Kuchta, 2012)

Pro úplnost je nutné dodat, že v odborné literatuře i praxi se používají také pojmy kriminální a sankční politika. Vztah mezi všemi těmito pojmy lze charakterizovat tak, že kriminální politiku lze chápat jako veškerá opatření proti kriminalitě, trestní politiku jako ta opatření, která využívají trestního práva a sankční politikou se rozumí stanovení účelu trestu, systému trestních sankcí a jejich uplatňování. (Karabec, 2008)

1.1.1 Trest jakožto následek trestného činu

Následující podkapitola se v návaznosti na opatření k ochraně společnosti, která jsou v rámci trestní politiky aplikována v boji proti kriminalitě, věnuje definici a účelu trestání. Z právního hlediska může být trest definován jakožto následek spáchání trestného činu. Uložený trest vyjadřuje negativní právní hodnocení pachatele trestného činu. Trestný čin je tedy zákonem označené protiprávní jednání, které je trestné a vykazuje zákonem uvedené znaky skutkové podstaty. Trest za tento čin může být uložen výhradně soudem a výkon trestu je vynutitelný státní mocí. (VEŘEJNÁ ŽALOBA, © 2023)

Soud může – dle **zákona č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník**, § 52 v platném znění (dále jen TrZ) – uložit za spáchané trestné činy **následující tresty**:

„a) trest odnětí svobody

b) domácí vězení

c) obecně prospěšné práce

d) propadnutí majetku

e) peněžitý trest

f) propadnutí věci

g) zákaz činnosti

h) zákaz pohybu

i) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce

j) ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání

k) ztrátu vojenské hodnosti

l) vyhoštění

(2) Trestem odnětí svobody se rozumí, nestanoví-li trestní zákon jinak,

a) nepodmíněný trest odnětí svobody,

b) podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody,

c) podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.

(3) Zvláštním typem trestu odnětí svobody je výjimečný trest“

(zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, §52)

Účel trestu dnes již není v TrZ pevně ukotven. Před jeho novelizací bychom však našli ustanovení §23 Trestního zákona z roku 1961, které v sobě spojovalo čtyři základní účely trestu:

- ochrana společnosti před pachateli trestných činů
- zabránění odsouzenému v opakovaném páčání trestné činnosti
- vychování jej k tomu, aby vedl řádný život v souladu se zákonem
- a tímto výchovně působit i na ostatní členy společnosti

(Masopust Šachová, 2019)

Toto pojetí na zákonné úrovni tedy aktuální Trz již opustil, nicméně pokud hovoříme o právní úpravě – jaký je účel trestu obecně - je ponecháno k nalézání trestněprávní judikatuře a nauce. (Kratochvíl a kol. 2012, cit. podle Masopust Šachová, 2019) I přes to však TrZ na mnoha místech zmiňuje právě nápravu pachatele jako účel trestání. Jako příklad můžeme uvést §39 odst. 1, TrZ, kde je uvedeno, že při stanovení druhu trestu a jeho výměry má soud povinnost přihlídnout k možnosti pachatelovy nápravy. Nápravu považuje TrZ za hlavní kritérium při zvažování uložení trestu odnětí svobody, podmíněného odložení výkonu trestu odnětí svobody nebo podmíněného propuštění. (Gřivna, Šimánová, 2020,)

Jak tedy uvádí důvodová zpráva novelizace trestního zákona, „*vymezení účelu trestních sankcí je ponecháváno trestní nauce a v zákoně je nahrazeno promítnutím obecných zásad trestání do jednotlivých ustanovení o trestních sankcích. Tyto zásady formulované jak obecně pro všechny trestní sankce (§ 37–38), tak i speciálně pro tresty (§ 39–45) a ochranná opatření (§ 96–97) budou na rozdíl od proklamativního účelu sankcí přímo aplikovatelné na konkrétní případ. Účel trestání pak vyplývá nejen z těchto obecných zásad, ale i z celkového pojetí trestního zákoníku, a zejména pak z jednotlivých ustanovení upravujících ukládání trestních sankcí.*“ (Kalvodová, 2016, st. 24)

Lata (2007) říká, že je nezvyklé explicitně stanovit účel trestu v zákoně a pro moderní demokratické společnosti je právní stanovení účelu trestu neobvyklé. Úvahy nad účelem trestu by měly být úkolem trestněprávní vědy a ta v tomto případě nemá být svazována pozitivní právní úvahou. V právní úpravě se navíc jen málokdy podaří plně postihnout účel trestu a jen těžko lze pozorovat vývoj a změny názorů k tomuto problému.

Pokud hovoříme konkrétně o uložení trestní sankce odnětí svobody, v české právní judikatuře nalezneme její účel v **zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody** v platném znění. Přesněji se jedná o obecné ustanovení § 1, odst. 2: „*Účelem výkonu trestu*

odnětí svobody (dále jen „trest“) je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti.“ (zákon č. 169/199 Sb., Zákon o výkonu trestu odnětí svobody, § 1, odst. 2)

Pokud opustíme legislativní rovinu účelu trestu, existuje několik teoretických koncepcí, které vymezují účel trestu v rovině obecné. Tyto koncepce se objevují současně historickým vývojem společnosti a v souvislosti s výkonem trestu odnětí svobody pozvolným krokem směřují k jeho humanizaci.

Podle podstaty a historie vývoje mohou být teorie účelu trestu rozděleny na teorii absolutní, relativní a smíšenou. **Absolutní teorie** je jedna z nejstarších a pro dnešní společnost nejméně přijatelná. Tato teorie vychází z myšlenky říkající, že se trestá, neboť bylo spáchání zlo – tato odplatná funkce je však zaměřena na minulost a nezajímá se o budoucí chování pachatele a jeho nápravu. Předpokladem této teorie je skutečnost, že pachatelovo negativní konání je vědomé a z vlastní vůle, tudíž je srozuměn s následky svého trestného činu. V této teorii jde pouze o to, aby bylo způsobeno pachateli takové utrpení, které odpovídá povaze provinění. (Kaubelková, 2015, cit. podle Raszková a Hoferková, 2018)

Teorie relativní pokládají základ preventivním aktivitám, spojeným s ukládáním trestů. Relativní teorie mohou být členěny na teorii rehabilitace, odstrašení, eliminace a restituce/kompenzace. Účel trestu je zde spatřován v ochraně společnosti před pácháním další trestné činnosti konkrétního jedince. Jejich podstata je tedy spatřována v trestání jakožto nástroji, jenž předchází páchání zla. V těchto teoriích je kladen důraz na budoucnost, přihlíženo na okolnosti a osobnost pachatele. Trest je zde vnímán jako určitý druh léčení, který má zabránit budoucí trestné činnosti. (Kaubelková 2015, cit. podle Raszková a Hoferková, 2018)

Smíšená – neboli slučovací teorie propojuje myšlenku účelové a odplatné funkce trestu. Na této teorii je vybudován i dnešní koncept trestu. V procesu terciární prevence vykonává většinu uvedených funkcí trestu ve výkonu trestu odnětí svobody Vězeňská služba České republiky. (Raszková a Hoferková, 2018)

S odlišnými pohledy na nápravu pachatelů trestných činů a účel trestání se trestní justice, jakožto součást trestní politiky státu, potýká již od počátků vězeňství. S touto problematikou souvisí pojmy restorativní a retributivní justice.

1.1.2 Řešení zločinnosti z pohledu restorativní justice

Na konci 70. let minulého století se po počátečních snahách o reformu vězeňských systémů se vydala trestní politika řady států Ameriky i Evropy cestou postupného přehodnocování pozice trestu odnětí svobody v trestněprávním systému sankcí a hledali jeho vhodné alternativy, což zapříčinilo narušení doposud dominantního postavení trestu odnětí svobody. Při následném rozvíjení nových trendů trestní politiky sehrála významnou roli tzv. **restorativní (obnovující či nápravná) justice**, jež zahrnuje specifický koncept zacházení s pachateli, který je odlišný od **retributivní (trestající či odplatné) neboli klasické justice**, jež zastává názor, že adekvátní reakci společnosti na kriminalitu nepředstavuje současná trestní spravedlnost. Jedná se o soubor cílů, metod a postulátů, které definují konkrétní přístup k řešení problematiky zločinnosti. (Kalvodová, 2016)

Hlavním rozdílem mezi restorativní a retributivní justicí je **odlišné chápání trestného činu**. Model retributivní justice vnímá trestný čin jako konflikt (vztah) mezi pachatelem trestného činu a státem, pozornost je tedy soustředěna primárně na pachatele. V tomto modelu je poškozený, respektive oběť trestného činu přehlížena a její postavení je v rámci konfliktu spíše pasivní.

V modelu restorativní justice je trestný čin vnímán jako sociální konflikt mezi dvěma nebo více jednotlivci či stranami, na jehož řešení by se měli aktivně podílet všichni dotčení – tj. oběť, pachatel a jejich sociální společenství. Podle restorativní justice lze jen tímto způsobem napravit negativní důsledky způsobené spáchaným trestným činem a obnovit tak systém sociálních vztahů a hodnot. (Kalvodová, 2016)

Restorativní justice je jakousi moderní vizí trestněprávní politiky, která se snaží dostat do popředí spáchaní trestného činu nikoliv jako narušení právní normy ve vztahu ke státu, nýbrž jako **způsobení újmy obětem a narušení mezilidských vztahů**. Z restorativního úhlu pohledu si nalezení spravedlnosti žádá změnu perspektivy celé společnosti na řešení následků trestné činnosti. Restorativní justice představuje hledání takových řešení, která povedou k nahrazení způsobené újmy, budou reagovat na skutečné potřeby obětí, namotivují pachatele k převzetí odpovědnosti a pomohou obětem, pachatelům a dotčeným komunitám uzdravit trestným činem zasažené životy. (RESTORATIVNÍ JUSTICE, © 2020)

Pozornosti se konceptu restorativní justice dostává od 90. let 20. stol. nejen v trestněprávních politikách, legislativách a praxích jednotlivých zemí v celosvětovém měřítku, nýbrž i na úrovni mezinárodní, respektive evropské. Tyto právní dokumenty jsou vždy výsledkem dlouhého vyjednávání a legislativního procesu, který odráží snahu o nalezení kompromisu mezi členskými státy, z nichž každý má pro rozvoj restorativní justice jiný význam. Níže je uveden přehled těch nejdůležitějších. (Masopust Šachová, 2019)

Organizace spojených národů

Důležitou roli při prosazování restorativní justice na mezinárodní úrovni sehrály nevládní organizace, zejména ty, které jsou sdruženy v Alianci nevládních organizací přidružených ke Komisi OSN pro prevenci kriminality a trestní spravedlnost, již byl v roce 1972 udělen poradní status u OSN. Tato Aliance se od počátku zaměřovala na prevenci kriminality a trestní justice a od roku 1975 pracovala na přípravě doprovodných zasedání a programů pro různé kongresy OSN, které se v oblasti prevence kriminality a trestní justici konají pravidelně v pětiletých intervalech od roku 1955.

Kongresy OSN jsou důležitým fórem pro diskusi a výměnu názorů mezi zástupci jednotlivých členských států OSN i zástupci nevládních organizací, akademiky a dalšími odborníky, kteří diskutují o tom, jaké nové trendy lze v oblasti prevence kriminality a trestní justice pozorovat, a vyměňují si a sdílejí poznatky o praktických zkušenostech v této oblasti. Kongres působí rovněž jako poradní orgán OSN, který předkládá doporučení Komisi OSN pro prevenci kriminality a trestní justici a následně zasedání OSN. (Masopust Šachová, 2019)

Rada Evropy - Doporučení CM/Rec(2018)8

Na zasedání Rady Evropy ve Štrasburku v roce 2018 vydal Výbor ministrů členskými státy doporučení CM/Rec(2018)8 týkající se restorativní justice v trestních věcech. Cílem tohoto doporučení je povzbuzení členských států k tomu, aby rozvíjely a využívaly restorativní justici s ohledem na jejich systémy trestního soudnictví.

Restorativní justice může být použita v kterékoli fázi trestního řízení. Může být například spojena s odklonem od zatčení, obvinění nebo trestního stíhání, může probíhat před trestním stíháním nebo souběžně s ním, může se odehrávat mezi odsouzením a vynesemím rozsudku, může být součástí trestu nebo se může odehrávat po vynesení nebo vykonání rozsudku. Postoupení k restorativní justici mohou podávat orgány činné v trestním řízení a soudní orgány nebo je mohou požadovat samy strany. (COUNCIL OF EUROPE, © 2020)

Základní principy restorativní justice podle doporučení CM/Rec(2018)8:

- Stranám by mělo být umožněno aktivně se podílet na řešení zločinu (princip participace zainteresovaných stran) – tyto reakce by měly být primárně orientovány na řešení a nápravu škod, které trestná činnost jednotlivcům způsobuje, dále vztahy a širší společnost (princip nápravy škod).
- Mezi další klíčové principy restorativní justice patří: dobrovolnost; uvážlivý dialog s respektem; stejný zájem o potřeby a zájmy zúčastněných; procedurální spravedlnost; kolektivní dohoda založená na konsensu; zaměření na nápravu, reintegraci a dosažení vzájemného porozumění; a vyhýbání se nadvládě. Tyto principy lze použít jako rámec pro podporu širších reforem trestního soudnictví.
- Restorativní justice by neměla být navržena nebo poskytována tak, aby podporovala zájmy oběti nebo pachatele před ostatními. Spíše poskytuje neutrální prostor, kde jsou všechny strany povzbuzovány a podporovány, aby vyjádřily své potřeby a aby je co nejvíce uspokojily.
- Restorativní justice by měla být obecně dostupnou službou. Druh, závažnost nebo geografická poloha trestného činu by samy o sobě a při absenci jiných ohledů neměly bránit tomu, aby byla obětem a pachatelům nabídnuta restorativní spravedlnost. (COUNCIL OF EUROPE, © 2020)

Procesy restorativní justice mají tři hlavní formy – mediace mezi obětí a pachatelem, konference a kruhy. Programy mediace nabízejí proces, v jehož rámci se oběť a pachatel zapojují do diskuse o trestném činu a jeho dopadech, kterou zprostředkovává nestranná třetí strana vyškolená pro tento účel, a to buď při osobním setkání, nebo nepřímou cestou.

Restorativní konference, jako jsou komunitní konference a rodinné skupinové konference, které se od programu mediace liší tím, že se jich účastní více stran než jen primární oběť a pachatel – tyto osoby jsou sdruženy nestrannou třetí stranou, která působí jako zprostředkovatel jednání konference.

Využití procesu kruhu bylo přizpůsobeno modernímu systému trestního soudnictví. Kruhy neboli komunitní dialogy lze využít k usnadnění procesu vynesení rozsudku. Mohou být také použity v rámci místních sousedství k řešení obav obyvatel z trestné činnosti nebo protispolečenského chování, nebo k řešení stížností na příslušníky orgánů činných v trestním řízení nebo nápravných zařízení. Takové komunitní dialogy mohou přinést pozitivní řešení. (UNODC, © 2020)

1.1.3 Restorativní justice ve vězeňství

Restorativní koncepce v souvislosti s jejím využitím ve vězeňství ušla od svého zrodu relativně dlouhou cestu. Přestože sama restorativní justice byla na počátku pronikání svých myšlenek do vězeňského prostoru spíše skeptickou, vývoj v posledních letech ukázal, že se tento trend do oblasti vězeňství etabloval a přišel s jasnými vizemi a doporučeními, jak restorativní přístupy ve vězeňství využívat. V tomto smyslu lze prezentovat, že restorativní justice, je-li uplatňována ve vězeňském systému, usiluje o následující cíle:

- povzbudit pachatele k aktivnímu přístupu k přijetí odpovědnosti, k náhradě škody oběti, komunitě a společnosti za způsobenou újmu a k pochopení negativních důsledků svého jednání na život oběti a dalších lidí,
- motivovat pachatele k identifikaci příčin, které ho vedly ke spáchání trestného činu, a k nalezení řešení, jak to v budoucnu změnit,
- posílit vazby pachatele, a to jak osobní, rodinné, tak i vazby k širší komunitě a společnosti,
- podpořit pachatele v dalším osobním rozvoji a vzdělávání, aby se mohl úspěšně znovu začlenit do společnosti. (TOMÁŠEK a kol., 2021)

K dosažení těchto cílů tedy restorativní přístup usiluje o vytvoření vězeňského prostoru, v němž převládají restorativní hodnoty dominující těm, které jsou vlastní povaze trestního soudnictví a trestního systému – zejména tedy těm, dle kterých je trest je pouze prostředek odplaty. (TOMÁŠEK a kol., 2021) Jedná se o hodnoty následující:

Tabulka 1- Hodnoty trestajícího a restorativního systému

Hodnoty trestajícího systému	Restorativní hodnoty
potrestání	uzdravení
kontrolovat vězně	podpořit, posílit lidi
vyloučit, separovat	zapojit, participovat
stigmatizovat	respektovat
přijetí viny jako pasivního úkonu	přijetí osobní zodpovědnosti
řád a bezpečnost jsou vynucovány nadřizenou silou	pořádek je výsledkem negociace konfliktů
usměrňování	podporující individualitu

Zdroj: Restorativnijustice.cz, © 2021.

1.1.4 Instituce trestní politiky státu

V širším slova smyslu jsou součástí trestní politiky státu mimo jiné i státní instituce, podílející se na realizaci výkonných trestněprávních procesů. Pro účely této diplomové práce jsou stěžejními Vězeňská služba České republiky a Probační a mediační služba ČR. Podle poslední teze trestní politiky vypracované Úřadem vlády České republiky je zapotřebí spolupráce těchto institucí – zejména pak při rozšíření aplikace mechanismů, které zjišťují rizika a potřeby odsouzených. (VLÁDA, © 2021)

Probační a mediační služba (dále PMS) vychází ze spolupráce dvou profesí – práva, zejména trestního a sociální práce. Propojením těchto profesí je vytvářena nová multidisciplinární profese v systému trestní justice. Jedná se o novodobou instituci na poli trestní politiky. Hlavním cílem této instituce je zprostředkování účinného řešení konfliktů mezi pachatelem trestného činu a poškozeným. Jedná se o formu zacházení s pachatelem trestného činu na svobodě. Probační služby zajišťující výkon alternativních trestů jsou nedílnou součástí trestní politiky všech vyspělých zemí světa. (PMS, © 2021)

V ČR je systém probace a mediace jakožto nedílná součást při uplatňování alternativních trestů budován od roku 1996. Tento proces byl završen vznikem zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, v platném znění, a zahájením její činnosti k 1. 1. 2001. Tímto vznikly personální i organizační předpoklady pro ukládání a výkon alternativních sankcí. *„Zároveň byly definovány podmínky pro uplatňování restorativních přístupů při řešení trestních věcí a zajištěna jejich realizace. Činnost Probační a mediační služby (PMS) je dnes součástí moderní a racionálně rozvíjené trestní politiky ČR.“* PMS se stala gestorem restorativní justice. (MS ČR, © 2017)

Oproti tomu Vězeňská služba České republiky (dále VS ČR) jakožto ozbrojený bezpečnostní sbor pracuje s pachateli trestných činů odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. VS ČR zajišťuje výkon trestu odnětí svobody, výkon vazby a výkon zabezpečovací detence. Kromě toho se také podílí na zajišťování bezpečnosti při výkonu soudnictví. (VS ČR, © 2023)

Na první pohled se může zdát, že tyto instituce vykonávají separovaně činnost s pachateli dle uložené trestní sankce. Ke komplexnímu fungování trestní politiky státu a uplatňování konceptu restorativní justice je však nutná spolupráce meziresortní i meziinstitucionální.

1.2 Penitenciární zacházení

Z předchozí kapitoly vyplývá, že zájem trestní politiky státu nekončí pouze uložením trestu pachateli trestného činu. Její nedílnou součástí je i následné zacházení s pachateli. Toto zacházení můžeme v rozdělit na dvě základní roviny, jejichž definicím se věnuje následující kapitola. Na jedné straně hovoříme o zacházení s pachateli, kterým byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody vykonávaný ve věznici. Na straně druhé stojí zacházení s osobami, kterým byla uložena jiná sankce, než je nepodmíněný trest odnětí svobody – tyto tresty jsou vykonávány na svobodě. Tato problematika je hlavním zájmem oboru multidisciplinárních věd penologie a penitenciaristiky.

1.2.1 Penologie a penitenciaristika

Penologie a penitenciaristika jsou hlavními vědními obory, zabývajícími se problematikou zacházení s odsouzenými osobami, jehož cílem je jejich náprava. Tento fakt značí i význam jednotlivých slov, ze kterých názvy vědních disciplín vznikly. Pojem „penitenciární“ pochází z latinského slova *poenitentia* neboli polepšení, náprava, lítost. Slovo penologie pochází z latinského slova *poena*, které lze přeložit jako trest. (Raszková, Hoferková, 2018)

Podle Maldiaka (2010) předcházela penitenciaristika vzniku penologie. Južl (2017) však říká, že hlavní rozdíl mezi těmito vědami spočívá především v rozsahu zkoumané problematiky. Penologie se podle něj zabývá všemi druhy trestů, zatímco penitenciaristika orientuje svůj předmět zkoumání pouze na vězeňství – tedy na výkon trestu odnětí svobody nepodmíněně.

Předmětem penologie jsou tresty a způsob jejich výkonu jakožto metody zacházení s pachatelem trestného činu, které by měly co nejúčinněji dosáhnout změny v chování pachatele, jež vede k reintegraci (návratu) do společnosti. Penologie také zkoumá, do jaké míry jsou tresty uvedené v TrZ efektivní, avšak primární pozornost věnuje trestu odnětí svobody.

Nedílnou součástí věd, zabývajících se zacházením s odsouzenými osobami je penitenciární pedagogika. Jedná se o vědu, která pracuje s kolektivem vězňených osob. Cílem penitenciární pedagogiky je vzdělávání a výchova osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Tato věda bývá někdy považována za součást penologie a jedná se o stěžejní vědu v okruhu penitenciárního zacházení. (Raszková, Hoferková, 2018)

1.2.2 Výkon trestu odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody v České republice podle §56 TrZ probíhá diferenciovaně ve dvou základních typech věznic – jedná se o věznice s ostrahou a zvýšenou ostrahou. Způsob výkonu trestu odnětí svobody v jednotlivých typech věznic je upraven **Zákonem o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. a Vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb.**, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Odnětí svobody jakožto hlavní předmět penitenciaristiky, můžeme ještě stále považovat za trestní sankci, která i přes novodobé snahy restorativní justice stále spadá do principů justice retributivní. Nepodmíněný trest odnětí svobody je realizován ve věznicích či zvláštních odděleních vazebních věznic a je nedílnou součástí sankčního systému trestního práva. Po zrušení trestu smrti se trest odnětí svobody stal tím nejpřísnějším trestem, který může být státem uložen. Tento trest představuje omezení odsouzené osoby na hodnotě pro člověka nejcennější: jeho svobodě. Jedná se o nejzásadnější zásah do života jednotlivce, který si může demokratický stát dovolit.

I přes to, že je trest odnětí svobody (dále jen TOS) nejuniverzálnějším trestem – tzn. lze ho uložit za jakýkoliv trestný čin, není nepodmíněný trest odnětí svobody tím nejčastěji ukládaným trestem. Tento fakt vyplývá z ustanovení § 38 odst. 2 TrZ, jenž hovoří o **principu subsidiarity přísnější trestní sankce**. Dle zásady subsidiarity lze uložit pachateli přísnější sankci (sankce, která pachateli způsobí větší újmu) pouze tehdy, pokud nepostačí uložení sankce mírnější. (Drápal a kol., 2021)

V minulosti byl TOS spíše okrajovou složkou trestní represe. Postupem času se vyvinul v dominantní prostředek užívaný k postihu pachatelů trestných činů, aby následně poté, co začala být napadána jeho nedostatečná efektivita v boji s kriminalitou, byla jeho pozice oslabována ku prospěchu alternativních způsobů trestání pachatelů, nesoucích se výše zmíněného principu subsidiarity. (Kalvodová, 2016)

V průběhu posledních desetiletí byly konstruovány jednotlivé tresty, které buďto mají směřovat k vyšší ochraně společnosti bez nutnosti uvěznění odsouzeného, nebo odsouzené omezují na svobodě jen částečně. (Drápal a kol., 2021)

Účel trestání v obecné rovině byl definován v předchozí kapitole. Účel TOS se víceméně od obecných definic odráží, nicméně jelikož se jedná o nejpřísnější trestní sankci našeho práva, je vhodné věnovat se této problematice více do hloubky. TOS je ukládán

za specifickým účelem. Zjednodušený náhled tedy vidí účel trestu např. v tom, aby se odsouzený podrobil konkrétním programům, aby se napravil a neohrožoval společnost.

Výkon trestu odnětí svobody (dále VTOS) by měl být od prvního dne orientován na **nápravu pachatele** prostřednictvím specifických metod a programů. Je však otázkou, zda by nebylo možné, aby se pachatel podrobil danému programu, aniž by musel být ve výkonu trestu odnětí svobody. Tímto se stále vracíme k zásadě subsidiarity přísnější trestní sankce – pokud je primárním cílem podrobení se programu, které je určitým způsobem možné i bez odejmutí svobody, mělo by se takto dít i bez uvěznění. (Drápal a kol., 2021)

Podle Dráपालa a kol. (2021) by však neměl být TOS ukládán primárně s cílem nápravy pachatele ve vězení. Tuto představu považuje za dlouhodobě utkvělou, která se v minulosti reflektovala i v názvech míst odnětí svobody. Vězení se v průběhu komunismu nazývala nápravnými výchovnými ústavami a v zahraničí se běžně setkáváme s názvy „corrections“ či „penitentiary“, které ve svých kořenech obsahují slova „náprava“ či „lítost“ k čemuž měl VTOS sloužit. V moderním pojetí trestního práva již neodjímáme svobodu pachatelům, aby se napravili, i přes to, že ideálem je během VTOS činit vše pro to, aby k nápravě odsouzených pachatelů došlo.

VTOS by měl tedy odsouzené vychovávat a vést je všemi dostupnými prostředky k lítosti nad jejich spáchanými činy a k nápravě – neměl by to však být důvod pro uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Při diskuzích s lajky i některými odborníky se objevuje názor, že by odsouzený měl ve VTOS trpět, nebo by neměl zažívat příjemné věci a podmínky uvěznění by měly být co nejnáročnější.

Rozsáhlé výzkumy západních civilizací však ukazují, že lepší podmínky při VTOS vedou k nižší recidivě – z toho vyplývá, že pokud chceme, aby se pachatel napravil a stal se plnohodnotným občanem, pravděpodobně toho nedocílíme tím, že s ním budeme zacházet jako s vyvrhelem. Společnost si často neuvědomuje, co všechno vězeň ztratí odejmutím svobody. Mluvíme o možnosti realizace vztahů přátelských, rodinných i partnerských, také o realizaci pracovní, nebo trávení volného času svými zálibami. (Drápal a kol. 2021)

1.2.3 Alternativní způsoby trestání jakožto nástroj restorativní justice

Alternativními tresty můžeme obecně považovat všechny tresty nespojené s nepodmíněným odnětím svobody. Alternativa v tomto případě znamená odlišnou variantu potrestání, než je pachatelovo umístění do věznice. Vedle trestu odnětí svobody z tohoto vymezení odpadá také trest ztráty vojenské hodnosti a trest ztráty čestných titulů nebo vyznamenání, jelikož tyto tresty lze ukládat pouze v případě, že soud odsoudí pachatele současně k nepodmíněnému TOS.

V užším pojetí jsou alternativní tresty vymezovány dle jejich hlavního účelu, kterým je náhrada za nepodmíněný TOS, tzn. že tyto tresty nelze ukládat s TOS současně. V působnosti českého trestního práva do této kategorie alternativních trestů spadá trest obecně prospěšných prací, trest domácího vězení, za určitých podmínek také peněžitý trest a podmíněné odsouzení včetně podmíněného odsouzení s dohledem. (JUSTICE CZ, © 2017)

Historii trestního práva lze rozdělit na určité etapy v pojetí a ukládání trestu odnětí svobody, které předcházely hledání způsobů alternativního potrestání. První etapu lze charakterizovat ukládáním trestu odnětí svobody jakožto humánnější trest v porovnání s trestem smrti a tresty porušující tělesnou integritu. Druhá etapa považuje ukládání trestu odnětí svobody za obvyklé a jeho funkce již není jenom zastrašit, jelikož se pozvolna objevuje téma nápravy pachatele.

Na základě reflexe zkušenosti s dosahováním nápravy pachatele trestného činu a také reflexe negativních následků spojených s ukládáním trestu odnětí svobody vzniká etapa třetí – dalo by se říci dnešní. Třetí etapa je tedy etapou hledání **alternativ trestu** odnětí svobody, což se však nevyklučuje se stále trvajícím úsilím vytvářet, zkvalitňovat a propracovávat koncepce výkonu trestu odnětí svobody, metody výchovného zacházení s vězněnými osobami a profesionální přípravu vězeňského personálu. (Černíková,2005)

Současné trendy v přístupu trestání můžeme shrnout do systému 3D:

- **Dekriminalizace** drobných trestných činů
- **Depenalizace** – hledání jiných účinných sankcí, během kterých není zasahováno do svobodného života trestaného
- **Diverze (odklony)** = alternativní způsoby v trestním řízení, které umožňují mimosoudní projednání případu mezi obětí a pachatelem

Co se týče pozitiv alternativních sankcí, nejvýraznějším z nich je zachování sociálních vazeb delikventa s jeho sociálním prostředím, ve kterém žije, což je obvykle faktor, který nejvíce ovlivňuje jeho následnou „nápravu“. Alternativní sankce globálně podporují sociální žití a tím i odpovědné rozvíjení osobních vztahů.

Dalším nesporným pozitivem je fakt, že alternativní sankce zohledňují individuální osobnost a vlastnosti jedince, taktéž životní podmínky, potřeby v jeho určitých životních etapách – rovněž dochází k aktivizaci síly provinilce k řešení konfliktů společensky přijatelným způsobem. Alternativní sankce mimo jiné umožňují individualizaci v systému ukládání trestních sankcí. Jedním z hlavních záměrů alternativních sankcí je oddálit zkušenost provinilce s prostředím věznice a předejít tak nežádoucím vlivům, které jsou spojovány s tímto prostředím.

Alternativními způsoby je vytvářeno příznivější prostředí pro řešení následků deliktu jako je například vyrovnání se s obětí finančně a celkové zredukování napětí mezi obětí a pachatelem. (Černíková, 2005)

1.2.4 Postpenitenciární péče

Penitenciární péče vykonávaná ve věznicích a vazebních věznicích odbornými pracovníky prostřednictvím programu zacházení bude definována v následujících kapitolách. Toto zacházení s pachateli trestných činů uvnitř věznic však nezaručuje bezproblémový průběh návratu tohoto jedince do společnosti. Proto je nutné s pachatelem pracovat i po propuštění. Na penitenciární péči tedy navazuje péče postpenitenciární neboli práce s jedincem po propuštění z VTOS.

Postpenitenciární péče je zařazena do terciální prevence kriminality, která usiluje o předcházení recidivního chování. Jedná se o soubor činností vykonávaných státními i nestátními organizacemi s účelem pomoci propuštěným jedincům z VTOS s návratem do společnosti – tzv. resocializací. Tato péče může probíhat v rovině dobrovolné nebo může být nakázána. Postpenitenciární péči nejčastěji vykonávají:

- sociální kurátoři a pracovníci
- Probační a mediační služba
- nestátní neziskové organizace

Mezi hlavní úkony na poli postpenitenciární péče se řadí:

- peněžitá pomoc neboli dávky v hmotné nouzi (prostřednictvím odkázání na příslušný Úřad práce ČR)
- pomoc při hledání nového zaměstnání
- pomoc při hledání ubytování
- poskytování sociální péče

(Zajíčková,2019)

2 Program zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody

Následující kapitola se věnuje programu zacházení ve výkonu trestu odnětí svobody, jakožto hlavnímu prostředku penitenciárního zacházení. Jak již bylo naznačeno výše, TOS má být ukládán prioritně tehdy, pokud je jednání jedince natolik závažné, nebo existuje-li vysoké riziko recidivního chování, že se odnětí svobody stává jedinou přiměřenou odpovědí. Naprostá většina odsouzených pachatelů, kteří vykonávají TOS, budou dříve či později propuštěni a primární snahou společnosti je, aby docházelo k co nejmenšímu počtu spáchaných trestných činů. Stát by se tedy měl snažit, aby se s odsouzenými ve výkonu trestu pracovalo tak, aby toto jednání směřovalo ke snížení rizika opakovaného kriminálního chování. K dosažení tohoto účelu je nutné individuálně působit na osoby ve VTOS v každé organizační jednotce Vězeňské služby České republiky.

Toto působení na odsouzené osoby lze chápat jako okruh metod a forem práce, které jsou zaměřené na oblast řešení dopadů a důsledků trestné činnosti na poškozeného. Jednou ze základních forem této práce je **program zacházení**, (dále PZ) který lze obecně definovat jako formu **cílevědomého působení** na odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody. PZ je zpracováván na základě **komplexní zprávy o odsouzeném**, přičemž jsou zohledňována následující tři kritéria: charakteristika osobnosti, délka trestu a příčiny trestné činnosti. Novela zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 276/2013 Sb. zakotvila i konkrétní cíl programu zacházení. Cílem je tedy připravit odsouzeného na soběstačný život po propuštění z výkonu trestu. Předpokládá se, že propuštěný odsouzený bude žít nejen soběstačně, ale i v souladu se zákonem. (Kalvodová, 2016)

„Existence programů zacházení vychází z Evropských vězeňských pravidel (věznic uvězněným nabízí smysluplné pracovní činnosti i programy zacházení, kterými je připraví na jejich opětovné začlenění do společnosti) a hojně je zmiňují také vnitrostátní předpisy upravující výkon trestu odnětí svobody. Podle § 2 odst. 1, písm. d) a e) zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážích České republiky, v platném znění, patří mezi úkoly Vězeňské služby ČR jednak prostřednictvím programů zacházení soustavně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění a dále provádět výzkum v oboru penologie a využívat jeho výsledky a vědecké poznatky při výkonu vazby a při výkonu trestu odnětí svobody.“ (MS ČR, © 2016, st. 42)

2.1 Účel a struktura programu zacházení

PZ je pilířem oboru penitenciární pedagogiky. Prostřednictvím programu zacházení jsou aplikovány složky výchovy do penitenciární praxe, které jsou následně uplatňovány v procesu resocializace a reintegrace vězněné osoby. Pojem resocializace sestává spojením slov re – znovu a socializace – proces začleňování jedince do společnosti. Socializace není během vývoje osobnosti člověka ukončena, nýbrž jde o permanentní proces jejího rozvoje jak sociálního charakteru, tak osobní individuality, díky čemuž může člověk jakožto kulturní bytost fungovat ve složitém systému lidské společnosti. (Jůzl, 2017)

Zákon č. 169/1999 Sb. velmi stručně definuje a formuluje PZ, avšak vyplývá z něj, že při sestavování programu zacházení musí mít kompetentní osoby na zřeteli individuální přístup k vězněné osobě, správně využít jejích zájmů, dovedností a schopností a motivovat ji.

Konkrétněji je PZ formulován v Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 44/2018, kterým se stanovují pravidla pro zpracování komplexní zprávy a programu zacházení odsouzeného. Toto nařízení hovoří ve své první části o obecných ustanoveních, týkající se PZ a zpracování komplexní zprávy o odsouzeném. Účelem tohoto nařízení je tedy stanovit postup při zpracování PZ odsouzeného. Každá věznice by měla vytvářet odpovídající podmínky pro celkový proces zpracování, tvorbu a realizaci programu zacházení a komplexní zprávy (vzorový formulář PZ je připojen v příloze č.1). (NGŘ č. 44/2018, §1)

2.1.1 Druhy programu zacházení

Podle vyhlášky ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád VTOS, ustanovení § 36a existuje celkem 5 druhů programu zacházení. Jedná se o:

1) Program minimálního zacházení

Odsouzenému *s nízkými riziky* se stanoví program minimálního zacházení, ve kterém se klade důraz na *aktivity pracovní a zájmové*. Program minimálního zacházení je charakterizován menší mírou odborné intervence.

2) Program standardního zacházení

Odsouzenému *se středními až vysokými riziky* se stanoví program standardního zacházení, ve kterém se klade důraz na *aktivity pracovní a vzdělávací*. Program standardního zacházení je charakterizován střední mírou odborné intervence a činnostmi obecně cílenými.

3) Program speciálního zacházení

Odsouzenému *s vysokými až velmi vysokými riziky* se stanoví program speciálního zacházení, ve kterém se klade důraz na *aktivity speciálně výchovné a vzdělávací*. Program speciálního zacházení je charakterizován větší mírou odborné intervence a činnostmi speciálně výchovnými.

4) Program výstupního zacházení

Odsouzenému, kterého je, vzhledem k délce trestu či potřebě pomoci při vytváření příznivých podmínek pro soběstačný způsob života v souladu se zákonem, nutno *připravit na život po propuštění* z výkonu trestu odnětí svobody, se stanoví program výstupního zacházení.

V rámci programu zacházení se pro odsouzeného nezařazeného do výstupního oddílu *nejméně 3 měsíce před propuštěním* stanoví Program výstupního zacházení. (Zákon č. 169/1999 Sb., o VTOS, § 41, odst. 4) V případě, že je program výstupního zacházení již zpracován a odsouzený dostane další trest, provede spec. pedagog na včasné upozornění vychovatele běžnou aktualizaci.

5) Program základního motivačního zacházení

Odsouzený *odmítající* stvrdit podpisem *přijetí programu zacházení* se zařadí do programu základního motivačního zacházení, ve kterém se klade důraz na *dodržování pořádku a bezpečnosti a pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu* odsouzeného. Motivační program je charakterizován individuální mírou odborné intervence s cílem motivovat odsouzeného ke změně postojů a chování. (vyhláška MS č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád VTOS, § 36a)

2.2 Komplexní zpráva odsouzeného

Klíčovým pro sestavení kvalitního a adekvátního programu pro odsouzeného je danou vězněnou osobu co nejlépe poznat. K tomu slouží komplexní charakteristika odsouzeného – komplexní zpráva. Ta zahrnuje poznatky, názory a celkovou diagnostiku odsouzeného jedince, které jsou výchozími informacemi pozorování odsouzeného na nástupním oddělení a analýzy dokumentace, jež provází jedince od počátku jeho kriminální kariéry. K odsouzenému se vyjadřuje celý tým vězeňských odborníků. (Jůzl, 2017)

Komplexní zpráva (dále KZ), z níž vychází program zacházení, je podle zákona o VTOS souhrnem výsledků psychologického, pedagogického, sociálního, případně lékařského posouzení, hodnocení rizik a potřeb a dalších dostupných materiálů o odsouzeném. Sociální posouzení a hodnocení rizik a potřeb bylo jako součást komplexní zprávy zavedeno také novelou č. 276/1993 Sb.

Hodnocení rizik je proces, při kterém je odsouzený hodnocen na základě vybraných statických a dynamických rizikových faktorů, u nichž bylo empiricky prokázáno, že zvyšují pravděpodobnost selhání. Účelem hodnocení rizik je především předpovědět pravděpodobnost recidivy odsouzeného a této predikci přizpůsobit další intervenci (odborné zacházení).

Kriminogenní potřeby jsou faktory, na jejichž základě se pachatel rozhodne spáchat trestný čin nebo je veden ke kriminálnímu chování. Tyto potřeby jsou klíčovou součástí odborného zacházení (intervence, intervenční plán, program zacházení). V této souvislosti je byl od 1. ledna 2012 do vězeňské praxe zaveden prediktivní nástroj pro hodnocení rizik a kriminogenních potřeb v podobě elektronického **programu SARPO** (Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených), který nastavil novou metodiku a postup pro vypracování komplexní zprávy o odsouzeném v nástupním oddělení věznice a její následnou aktualizaci. (Kalvodová, 2016)

Podle Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 44/2018 je primárním účelem zpracování KZ vyhodnocení pravděpodobnosti rizika recidivy. Na základě zjištěné míry rizika nastavují k tomu určení zaměstnanci Vězeňské služby další postupy zacházení s odsouzeným ve výkonu trestu. Zjištění a výstupy v komplexní zprávě přiměřeně a kontextuálně využívají odborní zaměstnanci v průběhu výkonu trestu, např. při rozhodování o udělení volného pohybu odsouzenému uvnitř nebo mimo věznici.

Obsahem komplexní zprávy je zejména přehled rizik dynamických faktorů vyskytujících se v závažné míře a další závažné skutečnosti, které souvisí se spáchanou

trestnou činností, dále také posouzení motivace odsouzeného k řešení těchto rizik. K získávání informací o odsouzeném slouží spisová dokumentace, pozorování a rozhovor, opis z evidence Rejstříku trestů, psychologické testy a další zdroje. Se získanými informacemi a jejich interpretacemi se vyžaduje zodpovědné a odborné nakládání v souladu s ochranou osobních údajů. (NGŘ č. 44/2018, § 3)

2.2.1 Nástroj pro zpracování komplexní zprávy SARPO

Elektronický program SARPO (Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených) hodnotí pravděpodobnost recidivy odsouzeného pomocí výpočtu statického rizika z údajů o kriminálním chování, výpočtu dynamického rizika hodnotícího celkem 48 rizik v 7 základních oblastech života, odhadu způsobení újmy a specifikace potenciální oběti na základě analýzy trestné činnosti a hodnocení motivace a sebehodnocení. Tento nástroj se stal významným zdrojem informací pro stanovení vnitřní diferenciaci odsouzených. (Kalvodová, 2016)

Nástroj SARPO funguje na platformě Vězeňského informačního systému (dále jen „informační systém“). Součástí informačního systému jsou též příslušné uživatelské manuály a pracovní materiály nástroje SARPO (Teoretický manuál SARPO, Obsahový manuál SARPO, Technický manuál SARPO vydaný VS ČR dne 16. ledna 2016 pro vnitřní použití) obsahující ucelenou metodiku pro práci s ním a postup pro manuální zpracování specifické trestné činnosti. (NGŘ č. 44/2018, § 3)

V mezinárodním srovnání je SARPO prediktivním nástrojem poslední generace, který je ve střední Evropě jedinečný. Kromě statických faktorů zahrnuje také dynamické a protektivní faktory a pracuje s reaktivitou odsouzených. SARPO není diagnostickým nástrojem ve smyslu např. psychologických testů. Nyní je v rámci změny vnější diferenciaci (redukce typů věznic) spojen s novým mechanismem vnitřní diferenciaci odsouzených při posuzování a vyhodnocování jejich rizik a stanovení jejich zařazení do oddělení se stupněm zabezpečení. (Drahý a kol., 2018)

2.3 Odborní zaměstnanci realizující program zacházení

S vězni pracují civilní zaměstnanci. Někteří odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody mohou mít například poruchy osobnosti nebo chování, nízkou inteligenci, sklony k agresivitě, psychopatické poruchy a obtížně se začleňují do společnosti. Práce civilních zaměstnanců

s sebou nese mnohá rizika, proto musí mít odpovídající osobní kvalifikaci. Aby mohli tito odborní pracovníci pracovat s vězni efektivně a na vysoké úrovni, musí mít odpovídající vzdělání a projít přísným psychologickým vyšetřením. Jsou přímo podřízeni vedoucímu výkonu trestu, potažmo jeho zástupci.

Těmito pracovníky v oddělení výkonu trestu jsou vychovatel, psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník, terapeut ale i kaplan a lékař. Tvoří tým odborníků, kteří zajišťují účelnost výkonu trestu a podílí se na realizaci programu zacházení. Hlavním cílem jejich práce je výchovné působení odsouzených za účelem snížení kriminogenních faktorů. (Válková a kol., 2014)

2.3.1 Vychovatel

Vychovatel je klíčovým posuzovatelem odsouzeného, jelikož je s ním v každodenním styku, tudíž odsouzeného nejlépe zná. Je hlavní osobou při kontaktu s odsouzeným v nástupním oddíle. Vychovatel by se měl zajímat o všechny podrobnosti o odsouzeném – např. zda odsouzený kouří, jakého je vyznání apod. Vychovatel je metodicky usměřován speciálním pedagogem. Mezi jeho základní úkoly patří *„komplexní výchovná, vzdělávací, diagnostická a preventivní činnost zaměřená na celkový rozvoj osobnosti a na socializaci, resocializaci a reedukaci včetně cílených opatření k optimalizaci vzdělávacího procesu odsouzených a realizaci protidrogové prevence v rámci věznice.“* (Sochůrek, 2008, st. 25)

Náplň práce vychovatele spočívá v rozhodování o umístění odsouzených na oddíl, ve vypracovávání plánů návštěv a hodnocení programu zacházení. Vychovatel je kompetentní k ukládání odměn a kázeňských trestů, vyjadřuje k žádostem odsouzených a navrhuje hodnocení pro orgány činné v trestném řízení, většinou pro soudy rozhodující např. o podmínce nebo přerušení výkonu trestu. (Matoulek, Sejkorová, 2011)

Denně pracuje s odsouzenými a řeší jejich starosti a problémy. Vychovatel dále zodpovídá za stav kázně, pořádku, dodržování zákonů, vnitřního řádu věznice a plnění programů zacházení, dohlíží na odsouzené a řídí jejich každodenní činnosti ve věznici. Na základě svého odborného vede alespoň dvě aktivity programu zacházení a s tím spojenou dokumentaci. Na oddělení výkonu trestu je úkolem vychovatele vzdělávací, komplexně výchovná, preventivní a diagnostická činnost, jež je zaměřená na celkový rozvoj osobnosti, na socializaci, resocializaci a reedukaci včetně opatření cílených k optimalizaci vzdělávacího procesu odsouzených a realizaci protidrogové prevence v rámci dané věznice. (Drápal a kol., 2021)

Jelikož pracuje vychovatel v přímém styku s odsouzenými a v některých věznicích jsou kanceláře vychovatelů nebo dalších odborných zaměstnanců situovány přímo v ubytovnách odsouzených, je vystaven většímu tlaku ze strany odsouzených osob. Je běžným stavem, že v nejmenované věznici při stavu 550 odsouzených působí kolem 20 vychovatelů. Vychovatelé si stěžují, na přetížení hlavně v případech, kdy musí zastupovat kolegy z jiných oddílů (dovolená, nemoci, školení...) – v takových případech má vychovatel na starost až 140 odsouzených, byť vyhláška MS č. 345/1999 Sb. stanovuje na jednoho vychovatele zpravidla 20 odsouzených. (Drahoňovský, Bulavová, 2020)

2.3.2 Vychovatel – terapeut

Tento zaměstnanec realizuje ve výkonu trestu v rámci terapeutických programů a ve specializovaných oddílech skupinové a individuální terapie. Tyto programy se stanovují na specializovaném oddíle „*pro odsouzené sexuální devianty, odsouzené závislé na alkoholu nebo drogách, odsouzené trpícími poruchami osobnosti, pro vězně se závažnými poruchami chování, pro mentálně retardované.*“ (Sochůrek, 2008, st. 48)

Podílí se vypracovávání projektů odborného zacházení pro jednotlivé kategorie odsouzených osob, dále také na složení programu zacházení a jednotlivých speciálně-výchovných aktivitách – zejména zaměřených na redukci poruchy či práci s trestnou činností. Terapeut by měl dobře znát prostředí, ve kterém působí, aby mohl v atmosféře věznice, jež funguje většinou na principu nedůvěry, vytvořit podmínky důvěry mezi klientem a terapeutem.

Vychovatel – terapeut je odpovědný za všechny typy individuálních i skupinových terapií – jejich cílem je logicky snížit rizika odsouzeného vůči společnosti. Součástí jeho práce je zpracovávání výstupních a komplexních zpráv. Vychovatel – terapeut vede pravidelné komunity a podílí se na tvorbě programů. Aby mohl zaměstnanec vykonávat tuto pozici, jsou na něj kladeny vysoké požadavky z hlediska uceleného sebezkušenostního sociálně – psychologického nebo psychoterapeutického výcviku v rozsahu 200 hodin. Pokud by chtěl vychovatel – terapeut poskytovat psychoterapii, je tento základní kvalifikační požadavek nedostačující a je nutné absolvovat výcvik v rozsahu alespoň 500 hodin. (Drápal a kol., 2021)

2.3.3 Speciální pedagog

Speciální pedagog se penitenciárně (z pedagogického pohledu) zabývá osobností odsouzeného jedince - tzn. analyzuje celou jeho kriminální praxi a její startovací mechanismy,

dále motivaci k trestné činnosti apod. Posuzuje sociální vazby jedince týkající se vztahů s kriminálně závadovými osobami, sklony k extremismu či násilné jednání. Vychází z dosavadního životního stylu odsouzeného, jeho vztahu k zájmům, vzdělání, k práci, morálním hodnotám či schopnostem. Podle toho určuje zařazení jedince do pracovního procesu a do penitenciárně – vzdělávacího procesu. (Jůzl, 2017)

Speciální pedagog je přímo podřízen zástupci vedoucího oddělení. Vězeňská služba čítá cca 200 speciálních pedagogů. Ve výkonu trestu speciální pedagog garantuje u odsouzených, kteří jsou mu svěřeni, odbornou úroveň realizace programu zacházení a vnitřní diferenciaci. Ve spolupráci s ostatními odbornými zaměstnanci odpovídá za úroveň odborného zacházení s jednotlivými odsouzenými jedinci. Dalším jeho úkolem je zpracovávání souhrnného plánu zacházení s odsouzenými na období jednoho roku.

Speciální pedagog provádí komplexní speciálně pedagogickou diagnostiku odsouzených a pedagogické posouzení v rámci komplexní zprávy, kterou má také za úkol aktualizovat s příslušnými doporučeními programu zacházení, které následně stanovuje. V rámci své odbornosti metodicky usměrňuje vychovatele a pedagogy volného času, přičemž realizuje svěřenou kázeňskou pravomoc nad odsouzenými. (Drápal a kol., 2021)

2.3.4 Sociální pracovník

Sociální pracovník se soustředí na sociální situaci odsouzeného – zejména se jedná o situace ohledně rodiny, dětí, vyživovací povinnost, finanční zabezpečení apod. Dále se zaměřuje na jeho způsobilost k právním úkonům a poskytuje pomoc při řešení a zajištění životní situace odsouzeného po propuštění. (Jůzl, 2017)

Cíl sociální práce ve věznici navazuje na požadavky společnosti, které jsou kladeny na odsouzeného jedince, který opustí brány věznice. Jelikož je výkon sociální práce uskutečňován v neosobním a represivním prostředí věznice, může mít sociální práce určitý nádech tvrdosti a přísnosti sociálních pracovníků k odsouzeným v podobě kontroly – tento přístup je odlišný od přístupů sociálních pracovníků v jiných oblastech, než je vězeňství.

Sociální pracovníci ve vězení mohou využívat represivní nástroje plynoucí z jejich kompetencí – zejména návrh na odměny či kázeňské tresty, negativní či pozitivní stanovisko k hodnocení, které se zpracovává pro orgány činné v trestním řízení – toto hodnocení souvisí například s posouzením toho, jak odsouzený dosahuje účelu výkonu trestu odnětí svobody. Tyto nástroje však povětšinou nejsou sociálními pracovníky využívány, jelikož charakter a principy sociální práce v tomto prostředí jsou velmi odlišné a zachovávají si své poslání.

Cílem sociální práce ve věznicích je pomoc a podpora klientům, kteří takovou podporu s ohledem na své individuální potřeby a možnosti vyžadují. Zejména se jedná o oblast řešení aktuálních problémů, prevenci vzniku nových sociálních problémů v důsledku uvěznění. Sociální pracovníci se snaží uvést odsouzené osoby do stavu „kompetentnosti“ – tedy přijetí odpovědnosti za svůj život, nabytí dovedností pro řešení vlastních problémů, schopnosti komunikovat s úřady a dalšími institucemi, zbavit se závislosti na sociálních dávkách a přijmout dopady, které souvisí s jejich trestnou činností. Prostřednictvím kontroly sociálním pracovníkem je tedy dosahováno účelu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Aby bylo dosaženo těchto cílů, je nutné, aby měla sociální odborná práce přesah do života odsouzeného i po jeho propuštění. (Drápal a kol., 2021)

2.3.5 Psycholog

Psychologové ve věznicích mají specifické úkoly podle toho, zda působí ve výkonu trestu, výkonu vazby či ve výkonu zabezpečovací detence. Vedle toho se věnují péči o zaměstnance, personální psychologii a vzdělávání. Jsou podřízeni zástupci vedoucího oddělení.

Ve výkonu trestu se psychologové soustřeďují na snižování kriminogenních rizik u odsouzených – to znamená, že působí na odsouzené v rámci terapeutických a jiných penitenciárních intervencí tak, aby byla snižována pravděpodobnost, že budou odsouzení po svém propuštění pokračovat v trestné činnosti na co nejnížší míru. Psychologové pracují s emocemi, kontrolou chování a sebereflexí.

Pokud je to možné, pracují v týmech společně s ostatními odbornými zaměstnanci. Je zde preferována skupinová práce, ve které odsouzený spíše získá korektivní zkušenost díky zpětným vazbám ostatních členů terapeutických skupin. Pokud není v určitých případech možné, aby odsouzený pracoval ve skupině, psycholog poskytuje poradenství, terapii a další služby individuálně.

Psychologové pracují s nástroji hodnotícími rizika – ty jsou zaměřeny buďto obecně (SARPO) nebo specificky – rizika abstinčních příznaků, sebevražedné sklony, opakování násilí apod. Při formulování doporučení k adiktologické či psychiatrické péči, umístování, přemístování či zaměstnávání a odborném zacházení se psycholog opírá o zjištěný psychický stav a rizika.

Stejně jako psychologové ostatních bezpečnostních sborů mají vězeňští psychologové za úkol poskytovat personální psychologii zaměstnancům a posuzovat osobnostní způsobilost uchazečů, zaměstnanců a příslušníků. (Drápal a kol., 2017)

2.4 Aktivity programu zacházení na standartním oddíle

Program zacházení je složen z několika různých aktivit. Zpravidla se mezi ně řadí aktivity:

- Pracovní
- Vzdělávací
- Speciálně výchovné
- Zájmové aktivity
- Oblast utváření vnějších vztahů (Drápal a kol., 2021)

2.4.1 Pracovní aktivity

Podle zákona o VTOS má odsouzený jedinec řadu a povinností, mezi které patří například povinnost pracovat. Jedná se o jednu ze základních povinností, kterou má každý odsouzený, který je do práce zařazen a je k jejímu výkonu zdravotně způsobilý. Zaměstnávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody nezpochybnitelně společensky významné. I přes to, že se při práci odsouzených nachází problémy, jedná se o nejvýraznější prvek výchovy vězňů. Jedná se o základní a nezastupitelný pozitivní faktor působení.

Prostřednictvím pracovních aktivit si vězni osvojují a stabilizují pracovní návyky, které jsou nezbytné pro zajištění jejich obživy po propuštění z vězení. Získávají také specifické dovednosti a důležité je zmínit rozvoj a formování jejich osobnostních rysů. Pracovní činnost pomáhá snižovat případnou agresivitu odsouzeného. V neposlední řadě má práce i ekonomický význam. Odměna, kterou za svou práci dostávají, je využita na řadu položek. Například jde o náklady spojené s výkonem trestu nebo placení výživného. Zbytek peněz slouží jako kapesné, jehož vyplácení má silný motivační účinek. (Mařádek, 2005)

Pracovní aktivity zahrnují:

- zaměstnávání
- práci potřebnou k zajištění každodenního chodu věznice (úklid, příprava jídla, opravy...)
- pracovní terapie vedené odbornými zaměstnanci Vězeňské služby

Odsouzený může být zařazen do jedné z těchto forem zaměstnávání: v rámci střediska hospodářské činnosti, v rámci věznice, u podnikatelských subjektů mimo věznici, či vzdělávání formou studia a kurzů. (Černíková, 2008)

Podnikatelské subjekty mají zájem zejména o zaměstnávání odsouzených na pracovištích mimo věznice. Rozšíření spolupráce je proto obtížné, protože počet odsouzených, kteří splňují podmínky pro umístění na pracoviště mimo věznice (nestřežené pracoviště), se snižuje.

VS ČR nabízí s ohledem na možnosti technické vybavení jednotlivých věznic a pracovních sil řadu pracovních míst. Odsouzení vykonávají ty druhy práce, u kterých není zapotřebí vysoká odborná kvalifikace nebo odbornost – tu si však mohou získat školením uvnitř věznice. Věznice zaměstnávají odsouzené i v rámci svých vlastních výrobních činností – jedná se například o dřevovýrobu, kovovýrobu či krejčovství. (Hütnerová, 2007)

2.4.2 Vzdělávací aktivity

Vzdělávací aktivity ve věznicích jsou dle vyhlášky, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody děleny podle § 36 odst. 4 do třech následujících kategorií:

- „a) vzdělávání organizované či realizované středním odborným učilištěm,*
- b) vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu (oddělení výkonu vazby a trestu),*
- c) vzdělávání v korespondenčních kursech a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol České republiky.“*

(Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb.)

Zákon o VTOS poukazuje v ustanovení §2 na vzdělávání odsouzených, jakožto na prostředek k realizaci klíčových principů VTOS. Dle tohoto ustanovení je vzdělávání odsouzených považováno za významný resocializační nástroj a nástroj k dosahování růstu pracovních dovedností, které jim umožní dle daných možností konkurenceschopnost a uplatnitelnost na trhu práce.

Formální vzdělávání je realizováno formou primárního, sekundárního a terciálního vzdělávání. Věznicím však nebyla uložena akreditace umožňující výuku v rozsahu základní školy, ta je tedy plněna formou spolupráce se smluvními externími školami. Studentům je sestaven individuální vzdělávací plán. Základní vzdělávání je však naplňováno i prostřednictvím kurzů. Nejširší pole působnosti vzdělávání odsouzených ve VTOS tvoří

nabídka sekundárního vzdělávání. VS ČR má k dispozici školská střediska středních odborných učilišť. (MS ČR, © 2016)

2.4.3 Speciálně výchovné aktivity

Dle Jůzla (2012) představují speciálně výchovné aktivity metody výchovy, jež jsou převážně stanovovány odsouzeným na specializovaných oddílech, ale realizují se i na oddílech běžných. Aktivity jsou zaměřeny na příčiny trestné činnosti a jejich důsledky, chování odsouzeného, osobnost odsouzeného, a jeho postoj ke změnám. Speciálně výchovné aktivity jsou součástí individuální a skupinové pedagogické a psychologické péče.

Při těchto aktivitách jsou užívány metody speciální pedagogiky a uplatňována rodinná výchova nebo duchovní činnost. Velký význam zde mají rozhovory s psychology nebo se speciálními pedagogy. Při speciálně výchovných aktivitách dochází u odsouzených k potlačování nevhodných projevů chování, snižování účinků prizonizace.

Katalog aktivit PZ z Věznice Stráž pod Ralskem v roce 2017 obsahoval např. následující speciálně výchovné aktivity:

- Aktivní imaginace
- Analýza života (pro křehkou šanci)
- Muzikoterapie
- Pastorační terapie
- Skupinová aktivita pro pachatele násilí spáchaného ve VTOS
- Tvořivě relaxační dílna
- Terapie realitou
- Zvládání agresivity
- 3Z – Zastav se, zamysli se, změň se

2.4.4 Zájmové aktivity

Mezi nejoblíbenější činnosti u odsouzených patří právě zájmové aktivity. Vedení těchto aktivit přísluší zejména pedagogům volného času. Odsouzení zde rozvíjí své dovednosti a vědomosti, navazují na své koníčky z života na svobodě a zejména mohou při těchto aktivitách uvolnit přebytečné negativní emoce a energii. Tyto aktivity mohou vést k omezení

vzniku možných konfliktů mezi odsouzenými. Mezi zájmové aktivity patří aktivity sportovní, umělecké, hudební, výtvarné či kulturní. (Jůzl, 2012)

Ustanovení § 36 odst. 6 vyhlášky MS, kterou se vydává řád výkonu trestu formuluje zájmové aktivity programu zacházení jako všechny formy individuální či skupinové činnosti, které v souladu s účelem výkonu trestu rozvíjejí schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti odsouzených.

Tyto aktivity jsou obvykle vedeny v rámci jednotlivých výchovných kolektivů. Aktuální nabídka těchto zájmových kroužků odpovídá možnostem jednotlivých věznic – zejména jde o možnosti materiální, prostorové a počet zaměstnanců. (Drápal a kol., 2021)

2.4.5 Oblast utváření vnějších vztahů

Tato oblast se dá také nazývat rozumovou, mravní, pracovní a citovou výchovou. Jedná se o oblast udržování, ale i utváření vztahů a kontaktů se světem vně věznice – proto bývá tato oblast někdy označována jako extramurální. Jejím cílem je udržování a posilování vztahů s rodinou a osobami blízkými – tento cíl pomáhá k uspokojování základních psychických potřeb odsouzených jedinců.

Pokud odsouzený přišel do VTOS z funkční rodiny, je velmi důležité, aby udržoval vztahy s tímto prostředím – hlavně kvůli zvýšení šance na úspěšný návrat do společnosti. Pokud má však rodina přímý vliv na spáchanou trestnou činnost odsouzeného, měla by být vychovatelem posouzena míra vlivu takové rodiny na resocializační proces.

Ve věznicích se však velmi často nachází odsouzení, kteří jsou osamělí a neudrží jakékoliv vnější vztahy. Zde hrají důležitou roli dobrovolníci. Jedná se zejména o duchovní všech registrovaných církví, kteří do věznic pravidelně docházejí. Mezi nepřímé kontakty patří i sledování televizních pořadů, či četba denního tisku. Odsouzení mají většinou k dispozici i vězeňskou knihovnu. (Jůzl, 2017)

Odsouzený je oprávněn ke komunikaci se svými příbuznými. V případě kontaktu jiných osob, než jsou osoby blízké, musí odsouzený s odůvodněním požádat ředitele věznice. Kontakty jsou realizovány prostřednictvím telefonních hovorů, skype hovorů nebo návštěvami. Jednou z možností je i písemná korespondence – při tomto druhu komunikace může být odsouzený v kontaktu s jakoukoliv osobou. Pokud jsou však zjištěny negativní důsledky komunikace, je odsouzený upozorněn, aby tyto kontakty neudržel. Zde hraje

důležitou roli především profesionalita odborných zaměstnanců, jejichž úkolem je mimo jiné kontrola korespondence a telefonních hovorů. (Drápal a kol., 2021)

3 Probační a mediační služba a její podílení se na výkonu trestu odnětí svobody

V následující kapitole bude představena činnost a poslání Probační služby České republiky, budou definovány základní pojmy týkající se problematiky probace a mediace. Součástí kapitoly je vymezení legislativních pramenů upravujících danou problematiku

3.1 Poslání a cíle probační a mediační služby

*„Probační služby, které zajišťují výkon alternativních trestů a opatření, jsou dnes nedílnou součástí systému trestní spravedlnosti ve všech vyspělých zemích světa. V České republice byl systém probace a mediace jako nepostradatelný článek v uplatňování alternativních trestů budován od roku 1996. Proces byl završen schválením **zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě**, v platném znění, a zahájením její činnosti k 1.1.2001. Tím byly vytvořeny organizační i personální předpoklady pro ukládání a výkon alternativních sankcí. Zároveň byly definovány podmínky pro uplatňování restorativních přístupů při řešení trestních věcí a zajištěna jejich realizace. Činnost Probační a mediační služby (PMS) je dnes součástí moderní a racionálně rozvíjené trestní politiky ČR.“* (PMS, © 2017)

„Probační a mediační služba usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality.“ (PMS, © 2021)

Mezi hlavní cíle a činnosti Probační a mediační služby (dále jen PMS) patří **integrace pachatele**, kterou chápeme jako začlenění obviněného, respektive pachatele do společnosti bez dalšího a opakovaného porušování zákonů. Integrace je proces směřující k obnovení respektu obviněné osoby k právnímu stavu společnosti, její seberealizaci a uplatnění. Dalším cílem je **participace poškozeného** neboli zapojení poškozeného (oběti trestného činu) do „procesu“ vlastního odškodnění, který zahrnuje taktéž obnovení pocitu bezpečí, důvěry ve spravedlnost a integrity. Velmi významným cílem činnosti PMS je taktéž **ochrana společnosti**. PMS přispívá k ochraně společnosti především tím, že účinně řeší konfliktní

a rizikové stavy spojené s trestním řízením a efektivně zajišťuje realizaci uložených alternativních trestů a opatření. (PMS, © 2021)

Co se týče hlavních principů činnosti PMS na území české republiky, patří mezi ně zejména:

- snaha respektovat klienty
- chránit společnost
- dodržovat vyváženost systému mezi společnostmi, oběti a pachatelem
- kontinuita
- spolupráce s dalšími organizacemi

Cíle a poslání probační služby jednotlivých států mohou být různé, avšak mezi společné cíle probačních služeb všech evropských zemí patřily na počátku jejich vzniku zejména cíle následující:

- hodnotit a informování pachatele, poskytování soudním i dalším orgánům informace a spolupůsobení při procesu vynášení rozsudků – jedná se především o vypracovávání zpráv s cílem individualizace trestních postihů nebo poskytování informací spojených s výkonem trestu
- účast na kontrole a organizaci výkonu alternativních trestů a opatření, zajišťování jejich hladkého průběhu a realizaci – zejména individualizací práce s pachateli trestných činů
- spolupůsobení na rozvoji programů zaměřených na odklon trest. stíhání a pomoc při jejich realizaci
- asistence a péče o propuštěné na základě metod sociální práce ve všech fázích, poskytnutí psychologické a sociální pomoci
- snaha o zabránění pachatelům ke spáchání opětovného trestného činu a jejich motivace k neproblematickému způsobu života
- formace bezpečné společnosti
- kontrola nad dodržováním podmínek, které byly odsouzeným uloženy
- spolupráce s dalšími státními i soukromými organizacemi
- pomoc pachatelům i jejich rodinám při udržení a zlepšování vzájemných vztahů (Žatecká, 2007)

Probace a mediace jsou ve své podstatě velmi odlišná témata, nicméně jsou spolu spojována zejména díky institucionálnímu zakotvení obou oblastí pramenících ze zákona o PMS. Mediace a probace jsou spojovány i v zahraničí, jelikož spadají pod restorativní justici, která zahrnuje všechna alternativní řešení trestních záležitostí. (Veteška, 2015)

3.2 Probace (dohled)

Dle § 2 odst. 1 zákona o Probační a mediační službě č. 257/2000 Sb. (dále zákon o PMS) je termín probace definován jako organizace a výkon dohledu nad pachateli trestných činů – zákon tyto osoby konkrétně uvádí jako podezřelé, obviněné, obžalované nebo odsouzené. Probace dle tohoto odstavce taktéž zahrnuje kontrolu nad výkony trestů a trestních opatření nespojených s odnětím svobody.

Dále se jedná o kontrolní činnost výkonu povinností a omezeních uložených podezřelé nebo obviněné osobě v souvislosti s „*podmíněným upuštěním od potrestání, podmíněným odložením podání návrhu na potrestání, podmíněným zastavením trestního stíhání, nahrazením vazby jiným opatřením, podmíněným odsouzením, odkladem nebo přerušením výkonu trestu odnětí svobody, podmíněným propuštěním nebo výkonem jiných trestů*“ (zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, § 2, odst. 1)

Probace je podle zákona o PMS dále definována jako individuální pomoc podezřelé nebo obviněné osobě zahrnující působení na ni tak, aby vedl řádný život a vyhověl podmínkám uloženým soudem nebo státním zástupcem – tímto má dojít k obnově narušených právních i společenských vztahů.

TrZ neuzívá pojem probace ale **dohled**. Tato zákonná vymezení jsou velmi podobná a výkon dohledu (probace) má v obou případech stejnou podstatu. § 49 odst. 1 TZ vymezuje výraz „dohled“ jakožto pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby a spolupráci při vytváření a realizaci probačního plánu. Dohledem je dle TZ taktéž kontrola nad tím, zda pachatel dodržuje zákonné podmínky nebo podmínky uložené soudem.

TrZ vymezuje účel dohledu v §49 odst. 2 jakožto „a) *sledování a kontrola chování pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti, b) odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život.*“ Dle téhož zákona je dohled prováděn probačním úředníkem.

(zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, §49 odst. 2)

Pojem probace má základ v latinském slově *probare*, které znamená zkoušení, či ověřování. Pachatel, kterému je uložen dohled je v tento moment „zkoušeným“, který dostává možnost prokázat, že když dostal druhou šanci, bude se chovat vhodným způsobem v souladu se zákonem a společenskými pravidly. (Veteška, 2015)

Podle Vetešky (2015) je náprava pachatelů v přirozeném prostředí společnosti reálnější než za zdmi věznice. Probace taktéž zahrnuje prvky nápravy pachatelů a ochrany společnosti. V dnešní době je probace nejpoužívanější trestní sankcí ve vyspělých zemích (USA, Japonsko, většina zemí EU) zejména kvůli ekonomickým a humanitárním faktorům.

3.3 Mediace

Podle zákona o PMS § 2 odst. 2 se mediací rozumí *„mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi podezřelým nebo obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediace lze provádět jen s výslovným souhlasem podezřelého nebo obviněného a poškozeného.“* (zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediální službě, § 2, odst. 2)

Původ slova „mediace“ pochází z latinské pojmu *„medius, median“* neboli střed, prostřední. Zatecká (2007) chápe mediaci jakožto neformální proces urovnávání konfliktů, které jsou spojeny s trestným činem a s tím související zprostředkování alternativního řešení trestních věcí, jež jsou usměrňovány třetí osobou, tzv. mediátorem. Hlavním cílem mediace je nalezení řešení, které jsou obě strany ochotné akceptovat. Toto rozhodnutí by mělo být přijatelné i pro veřejný zájem. Podstatou mediace je přijetí trestného činu jakožto konfliktu mezi pachatelem, obětí a společností. Díky tomu mohou všechny strany dojít prostřednictvím mediace k řešení, ke kterému by nemohly dojít soudní cestou.

Mediace má dlouhou tradici v různých právních odvětvích – velmi často se uplatňuje v právu obchodním, či rodinném. V trestním řízení jde o velmi specifický postup, jelikož je spojován jak přístup veřejnoprávní, tak přístup trestněprávní s mnoha dalšími psychologickými aspekty. Mediace by měla být ve všech ohledech dobrovolným procesem. V tomto procesu jsou využívány některé techniky běžné pro poradenství či psychoterapii. Mediace je zaměřená na řešení problému, jenž je spojen s trestným činem – ve své podstatě se orientuje na výhody různých řešení. Především se jedná o konkrétní splnitelné potřeby a zájmy osob, které jsou dotčeny trestným činem. Mediace vyvolává silné citové reakce a otevírá prostor pro řešení emocionálních problémů.

Mediační proces je založen na vzájemném respektu zúčastněných osob, na jejich odpovědnosti za svůj život, schopnostech, ale i na jejich vlastním úsudku potřeb. Mediátor je osobou, jejíž hlavní role je usměrňování jednání zúčastněných stran a dopomoc při nalézání cest vedoucí k naplnění cíle mediace. (Žatecká, 2007)

3.4 Úředník probační a mediační služby

Úředník probační a mediační služby (dále probační úředník) je osobou realizující dohled nad odsouzenými, obviněnými nebo obžalovanými (dále pachatel). Mezi jeho kompetence patří zajištění podmínek pro uložení alternativních trestů a opatření, dále kontrola jejich výkonu a zprostředkování řešení sporů mezi pachateli a oběťmi (poškozenými) a činí úkony vedoucí k urovnání konfliktních stavů v rámci mediace. Mezi minimální kvalifikační požadavky probačních úředníků patří vzdělání magisterského stupně. (NSP, © 2012)

Pracovní činnosti probačních úředníků zahrnují:

- organizace a výkon dohledu nad obviněnými, obžalovanými a odsouzenými osobami
- dohled nad výkonem trestů nespojených s odnětím svobody
- dohled nad chováním odsouzených ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody
- individuální pomoc obviněnému a působení na něj za účelem jeho nápravy
- mimosoudní mediace k řešení sporu mezi obviněným a poškozeným
- řešení konfliktů v trestním řízení
- získávání informací o obviněném a jeho rodinném a sociálním zázemí
- tvorba podmínek pro chválení narovnání nebo rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání
- příprava pokladů souvisejících s uložením jiných trestů, než je trest odnětí svobody
- zjišťování postoje obviněného a postoje poškozeného k uložení trestu obecně prospěšných prací nebo jiného trestu nespojeného s odnětím svobody
- spolupráce s příslušným soudcem, státním zástupcem a dalšími orgány při provádění probační a mediační činnosti
- vedení dokumentace (NSP, © 2012)

3.5 Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

Podmíněné propuštění je legislativně ukotveno v TrZ – konkrétně se jedná o § 88, který uvádí: „*Soud může odsouzeného podmíněně propustit na svobodu, jestliže odsouzený po právní moci rozsudku, zejména ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného...*“ (zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, §88) V tomto ustanovení jsou dále vymezeny všechny podmínky, které musí odsouzený splňovat, aby mohl žádat o podmíněné propuštění.

Podmíněné propuštění (dále PP) z výkonu trestu odnětí svobody neboli **parole** je jedna z činností, kterou, kterou PMS zprostředkovává v rámci vykonávacího řízení. Výraz parole pochází z francouzského slova výpověď a v souvislosti s propuštěním odsouzeného z VTOS slovem parole zjednodušeně chápeme podmíněné propuštění na „čestné slovo“ odsouzeného, který slíbí, že se bude chovat řádně.

Odsouzený, který má nárok na PP může požádat o spolupráci s probačním úředníkem prostřednictvím vychovatele, sociálního pracovníka nebo jiného odborného zaměstnance oddělení VTOS. Pokud ze strany VS ČR dojde k doporučení spolupráce s PMS, je nutné zaslat „Podnět k zahájení spolupráce s PMS“ na pobočku PMS v místě věznice. Následně pracovník PMS navštíví odsouzeného ve věznici a zpracuje podklad pro rozhodnutí soudu. (PMS, © 2021a)

Při spolupráci s odsouzeným a obětí trestného činu je nutné, aby v době před rozhodnutím soudu o PP byly vyhodnoceny všechny shromážděné informace. Prostřednictvím těchto informací je vyhotovena analýza rizik a potřeb odsouzeného související s jeho opuštěním věznice, ale i s jeho opětovným spácháním trestného činu a potenciální újmou ve vztahu k blízkým osobám ale i široké veřejnosti.

Ve zprávě probačního pracovníka se odrazí zjištěné potřeby a rizika odsouzeného. Probační pracovník následně doporučí nebo nedoporučí soudu PP nebo navrhne některé podmínky k podmíněnému propuštění – např. uložení dohledu nebo povinnosti absolvovat rekvalifikační program.

Pokud je rozhodnuto o PP odsouzeného, nad kterým se současně vysloví dohled pracovníka PMS, PMS provádí nejen kontrolu plnění podmínek zkušební doby podmíněného propuštění (maximálně 7 let), ale poskytuje i pomoc při řešení různých problémů, které

souvisí s návratem odsouzeného jedince do života na svobodě. PMS je tedy jednou ze státních institucí, jejíž činnost se v rámci postpenitenciární péče vztahuje i k jedincům, kteří právě opustili prostředí věznice. (PMS, © 2021a)

4 Penitenciární a postpenitenciární péče a uplatnění restorativní justice

Principy penitenciárního a postpenitenciárního zacházení byly definovány v předchozích kapitolách. Následující kapitola se bude věnovat propojení těchto činností v souladu s principy restorativní justice.

4.1 Strategické dokumenty

V následující kapitole proběhne analýza a komparace strategických dokumentů stěžejních institucí zacházejících s pachateli trestných činů, kterými jsou PMS a VS ČR. V této kapitole budou vyzdvihnuty stěžejní strategické cíle a principy těchto koncepcí s ohledem na vzájemnou spolupráci výše zmíněných subjektů. Dále budou nalezeny jejich společné cíle, které propojují výkon trestu odnětí svobody s restorativní justicí.

4.1.1 Koncepce Vězeňství do roku 2025

Tento strategický dokument je výsledkem první systematizované aktivity, která rozšiřuje pojetí vězeňství nejen jako výsadní problematiku VS ČR. Vězeňská služba má však v této oblasti neopomenutelnou a zásadní roli – s tímto ohledem byla budována Pracovní skupina pro Koncepci vězeňství do roku 2025 (dále PSKV), ve které měla VS ČR největší zastoupení. Kromě vedoucích pracovníků generálního ředitelství a manažerů jednotlivých věznic byli součástí PSKV odborníci z Ministerstva spravedlnosti ČR, PMS, ministerstev a dalších institucí. Toto složení bylo vytvořeno s cílem co nejobektivněji a ze široka zohlednit škálu nejdůležitějších aspektů problematiky.

Globálním cílem této koncepce je vytvoření fungujících, efektivních, mezinárodních standardů dodržujících vězeňství propojené s prevencí kriminality, postpenitenciárním zacházením, sférou sociální vzdělávací směřujících k reintegraci pachatelů trestných činů do společnosti. Za pomoci obsáhlého komplexu opatření je dalším cílem dosáhnout existence moderního vězeňského systému, který odpovídá 21. století a je srovnatelný s ostatními vyspělými demokratickými státy.

Podle Koncepce Vězeňství do roku 2025 (dále jen KV 2025) je měřítkem úspěšné trestní politiky státu míra recidivy po propuštění. Je zřejmé, že VTOS neplní dostatečně svůj účel při nápravě pachatelů trestné činnosti. Postpenitenciární péče a snaha o resocializaci osob

propuštěných z VTOS má značné nedostatky a absenci koordinovanosti mezi zúčastněnými subjekty. Proto si KV 2025 zadala několik cílů z různých oblastí VTOS, které je důležité s těmito subjekty koordinovaně řešit. (MS ČR, © 2016)

Po účely této diplomové práce je stěžejní zejména cílový okruh č. IV. – konkrétněji specifický cíl číslo 4.8, který hovoří o programech zacházení, jejich rozšiřování a měření efektivity. Dále je zde kladen důraz na rozšíření spolupráce s PMS, sociálními kurátory a nevládními organizacemi. Tato spolupráce by souvisela právě s programy zacházení, které by měly mít ve spolupráci s těmito institucemi časový přesah na dobu po propuštění z výkonu trestu.

S cílovým okruhem č. IV. taktéž souvisí prohloubení spolupráce s PMS a ostatními výše zmíněnými institucemi. Tato spolupráce je zjevná zejména v závislosti na specifický cíl č. 4.8, jehož podstatou je zvýšení důrazu na sociální práci s odsouzenými z důvodu zachování emocionálních vazeb. (MS ČR, © 2016)

. Okruh cílů vedený pod číslem VIII. se týká resocializace propuštěných vězňů a její návaznosti na prevenci a postpenitenciární péči. Tato návaznost by podle KV 2025 měla zahrnovat jak dobrovolné služby pro pachatele (např. sociální služby, chráněná pracoviště...) tak i práci s pachateli, kterým byly v rámci podmíněného propuštění soudem stanoveny povinnosti (např. dohled PMS, pobytový program v probačním domě...) (MS ČR, © 2016)

4.1.2 Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025

Tento strategický dokument byl schválen vládou ČR v roce 2017 a na jeho tvorbě se taktéž podílela široká škála odborníků z různých odvětví. Jednalo se zejména o subjekty z VS ČR, Ministerstva spravedlnosti, Nejvyššího soudu ČR a Nejvyššího státního zastupitelství. Mezi globální cíle této koncepce patří kvalitativní rozvoj probace a mediace v ČR, prostřednictvím spolupráce se všemi zainteresovanými subjekty vytvořit komplexní systém zacházení s pachateli i oběťmi trestných činů, a především chránit společnost před následky a opakováním trestné činnosti. (MS ČR, © 2017)

Specifický cíl Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025 (dále jen KRPB) č. 1.4 se týká integrace pachatele do života ve společnosti. Tento strategický cíl se zaměřuje na pachatele, kteří jsou podmíněně propuštěni na svobodu z VTOS. Na základě této problematiky vznikla Komise pro podmíněné propuštění (projekt fungující do roku 2020), která ve spolupráci s VS ČR zajišťovala profesionální, komplexní a objektivní posouzení

podmínek pro propuštění vězňených osob a tvorbu doporučení soudu k rozhodnutí o podmíněném propuštění.

Dalším důležitým bodem týkající se multidisciplinární spolupráce je specifický cíl č. 1.5 jehož záměrem je zefektivnit spolupráci v rámci postpenitenciární péče a posílit ji mezi státními a nestátními subjekty. Řešením této problematiky je tvorba nového modelu podmíněného propuštění v rámci spolupráce PMS, VS ČR, sociálních kurátorů a dalších subjektů. *„Prostřednictvím realizace projektu Křehká šance II v praxi ověřit program „Rozvoj restorativní praxe“ vyžadující pravidelnou komunikaci místní samosprávy, vězňice, PMS, zaměstnavatelů, nestátních neziskových organizací, zástupců veřejnosti a dalších složek.“* (MS ČR, © 2017, st.20-22)

4.1.3 Společné cíle

I přes to, že se globální cíle jednotlivých koncepcí v některých okruzích vymezují na odlišné problémy, oba strategické dokumenty se shodují v tom, že je nutné své působení propojit, aby došlo k efektivnějšímu zacházení s pachateli trestných činů jak na svobodě, tak uvnitř věznic a byla tak snižována recidiva a chráněna společnost.

Penitenciární a postpenitenciární péče na sebe musí nejen plynule navazovat, nýbrž se v rámci svého působení prolínat. K tomu poslouží tvorba a realizace nových projektů, kde bude docházet ke vzájemné spolupráci výše zmíněných subjektů. Této problematice se bude věnovat následující kapitola této diplomové práce.

Za obzvláště důležitou složku cílů považují obě strategie zejména problematiku podmíněného propuštění. KRPB cílí svůj zájem specificky i na oběti trestných činů. Problematiku mediace je pro efektivní fungování restorativní nutné zavést i do výkonu trestu odnětí svobody.

4.2 Restorativní justice vs. trest odnětí svobody

Základní restorativní hodnoty, které by měly být uplatňovány ve výkonu trestu odnětí svobody, byly popsány v jedné z úvodních kapitol (konkrétně kapitola č. 1.1.3, která se věnuje obecným restorativním principům). Následující kapitola se bude věnovat konkrétním programům, které jsou nebo byly během realizace programů zacházení a součinnosti VS ČR s PMS aplikovány.

4.2.1 Restorativní programy v zahraničí

Restorativní justice může být využívána ve vězeňském prostředí mimo jiné jako řešení interních konfliktů. Řeč je zejména o mediaci, jakožto prostředku k řešení sporů mezi vězni navzájem či sporů mezi vězni a dozorci. Využití restorativní justice ve vězeňském systému může přispět k vytvoření prostředí, které podporuje prosociální vztahy, odpovědnost a respekt.

Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězni (tzv. Pravidla Nelsona Mandely) vybízejí vězeňské správy, aby využívaly mediaci nebo jiné alternativní mechanismy řešení sporů k prevenci kázeňských přestupků a k řešení konfliktů. Doporučení Rady Evropy č. R(2006)2 týkající se evropských vězeňských pravidel zdůrazňuje význam mediace pro řešení sporů s a mezi vězni, jakož i při řešení stížností a žádostí vězňů.

Podle Úřadu OSN pro drogy a kriminalitu (dále UNODC) mohou v některých případech restorativní proces usnadnit vyškolení vězni. Vězni zprostředkovaný proces mediace pomáhá snižovat násilí ve věznicích a učí vězně základním životním dovednostem. V jiných případech jsou využíváni vyškolení mediátoři.

Za zmínku stojí pilotní mezinárodní projekt **MEREPS** (Mediation and Restorative Justice in Prison Settings). V rámci tohoto pilotního restorativního projektu v Maďarsku byla realizována setkání využívána k řešení konfliktů v celách (obvykle šlo o drobná fyzická napadení nebo vyhrožování), a to jako alternativa ke kázeňskému řízení. Ve většině případů se konala setkání, při kterých se sešel co největší počet dotčených osob (odsouzení, dozorci, členové dotčené komunity), kdy každý byl vyzván k diskusi o příčinách a dopadech trestné činnosti, důsledcích konfliktu z hlediska osobní odpovědnosti, a společně vypracovali návrhy řešení k nápravě způsobené újmy. Tohoto projektu se nadále účastnili zástupci Německa, a Velké Británie (UNODC, © 2020)

Unikátní je také mimoevropský vězeňský model **APAC**, který nalezneme v Brazílii. Tento model již od svého počátku (1972) vychází z restorativních přístupů a využívá jej celkem 50 zařízení. Zde je ojedinělý hlavní motivační zdroj a ideová základna tohoto systému, kterým je katolická víra. „*Zacházej s vězni tak, jak chceš, aby oni zacházeli s ostatními.*“ Tak zní základní pravidlo tohoto modelu. Dalším unikem je fakt, že tento model není provozován státem, ale místní komunitou. V těchto zařízeních není vězeňská ostraha a vězni se v rámci několikastupňového systému v daném zařízení pohybují volně. Co se týče návštěv, je toto zařízení maximálně přívětivé.

APAC metodologie:

- Zacházení s vězni se účastní dobrovolníci APAC komunity, kteří jsou součástí výukových kurzů a pomáhají pachatelům v rámci reintegrace zpět do společnosti. Tito dobrovolníci jsou řádně školeni ke způsobům jednání a práce s vězni.
- Pachatelé jsou podporováni k vzájemné pomoci – není zde hlavním cílem, aby byl pachatel vychován k dodržování práva, nýbrž k tomu, aby se z něj stal „dobrý“ člověk
- Důležitou složkou celého programu je práce. Pachatelé jsou zapojováni do pracovních aktivit v rámci celé instituce – jde zejména o pomocné práce na zahradě, v kuchyni apod.
- Odsouzeným je poskytována právní pomoc
- Je zde zajištěna nadstandartní lékařská péče v různých oblastech – at už se jedná o zubní péči, či psychologickou pomoc
- Je zde podporována a rozvíjena lidská důstojnost. APAC systém stojí na myšlence, že vězni potřebují změnit své sebepojetí a vnímání sebe samého
- V důstojných podmínkách zde probíhají časté návštěvy rodinných příslušníků a přátel
- Na tyto instituce navazují reintegrační centra, do jejichž aktivit se osoba zapojuje již měsíce před propuštěním (Johnson, Wormer, 2013, cit. podle Masopust Šachová, 2019)

4.2.2 Otevřené věznice

Pilotní projekt „Otevřené věznice“ (dále jen „OV“) navázal na současnou legislativu a na základě obsahu KV 2025 byl realizován. Při přípravě tohoto projektu se MS ČR spolu s VS ČR nechalo inspirovat v zahraničí. Vzorem pro tento projekt se staly OV v Norsku, Německu a Finsku, ve kterých je tento typ věznic klíčovým pilířem moderních vězeňských systémů. Do tohoto typu zařízení jsou umísťováni odsouzení, kteří jsou po 1. říjnu 2017 zařazení pro VTOS do věznice s ostrahou na oddělení s nízkým stupněm zabezpečení. Rozdílem oproti dosavadním vězeňským zařízením je zejména větší podíl individuálního zacházení s odsouzenými, jenž je společně s mnoha cílenými aktivitami PZ směřován k posilování prosociálního chování odsouzených a k jejich přípravě na občanský život po propuštění na svobodu. Odsouzení pocítí nespornou výhodu zejména ve způsobu ubytování díky ubytovnám s možností kontaktu s přírodou. (JUSTICE. CZ, © 2017a)

Projekt OV praktikují ve věznici Jiřice na Nymbursku již pátým rokem. Do roku 2022 prošlo zařízením 195 odsouzených, z nichž je 137 propuštěných - 89 procent z nich má za sebou úspěšný návrat do společnosti. Zbýlých 11 procent se po propuštění dopustilo recidivy. OV je tvořena čtyřmi domy se čtyřmi samostatnými pokoji a společným obývacím pokojem. Odsouzení se bez speciálního dohledu věnují dennímu režimu a po práci si plní své povinnosti – praní, péče o zvířata apod. (ADVOKÁTNÍ DENÍK.CZ, © 2022)

Odsouzený si musí podat žádost o zařazení do programu OV, kterou na návrh odborné komise schvaluje ředitel věznice – žádosti si mohou podat i vězni zařazení v jiných věznicích, kde projekt OV není zřízen. Do budoucna by měl vzniknout další projekt OV a to ve Velkých Přílepech, které patří k věznici Praha- Ruzyně. Na tomto místě by měl vzniknout projekt OV pro odsouzené ženy. Ministerstvo spravedlnosti chce vybudovat další OV i na Moravě – konkrétně v rapotické věznici. (ČESKÉ NOVINY, © 2022)

4.2.3 Restorativní programy v rámci penitenciární péče

Přehled základních restorativních programů od roku 2004 do roku 2020

Tabulka 2 – Přehled restorativních programů

Restorativní projekt	období trvání projektu
získávání zahraniční inspirace pracovníků PMS a VS ČR (Velká Británie, Kanada, Chorvatsko)	2004 - 2007
pilotní projekt Komisi pro podmíněné propuštění ve 3 věznicích v ČR	2008 - 2012
projekt Křehká šance	2012 - 2015
Projekt Křehká šance II.	2016 - 2020

Zdroj: vlastní zpracování

Komise pro podmíněné propuštění

Vznik komisí pro podmíněné propuštění (dále KPP) byl výsledkem dlouhodobé snahy o zefektivnění přípravy odsouzených pachatelů ve VTOS na podmíněné propuštění a zavedení principů restorativní justice do českého prostředí a vězeňství. Tvorba konceptu KPP stála na multidisciplinární spolupráci VS ČR a PMS a komplexním posuzování jednotlivých případů. Projekt KPP se prolínal i do ostatních restorativních programů. KPP byla pětičlenná – skládala se ze dvou pracovníků věznice, jednoho probačního úředníka a dvou odborníků ze sociální oblasti.

Pachatel ve VTOS si podal žádost o PP, ta byla komisí vyhodnocena a na základě parolového slyšení (řízený rozhovor komise a osoby ve VTOS) a analýzy dokumentace odsouzeného byl vypracován posudek pro soud. Parolového slyšení se obvykle účastnili členové KPP, odsouzený, vychovatel odsouzeného, koordinátor ve věznici a v případě zájmu oběti o účast i oběť a její poradce. Během parolového slyšení byl odsouzený konfrontován s dopady jeho trestného činu na oběť. KPP poskytla odsouzenému zpětnou vazbu, díky které byl v rámci celého procesu lépe připraven na PP. Dále byla vyhodnocována rizika související s možným PP pachatele. KPP se staly důležitým zdrojem informací při rozhodování soudu o PP. Celý proces měl multidisciplinární přesah a byla podporována spolupráce PMS, VS ČR a odborné veřejnosti. (PMS, © 2016)

Křehká šance a Křehká šance II.

Program „Křehká šance II.“ Je jedním z uplynulých projektů PMS, který navazoval na program Křehká šance. Cílem těchto projektů bylo rozšířit praxi KPP do dalších věznic v ČR a nadále rozvíjet a zvyšovat dovednosti jednotlivých komisařů. Projekt Křehká šance II byl oproti svému předchůdci Křehká šance rozšířen o dvě aktivity – jednalo se o restorativní programy s názvem Rozvoj restorativní justice a Victim Impact Training. Neopomenutelnou součástí tohoto projektu byla tvorba návrhu systémových změn v oblasti PP v ČR prostřednictvím realizace Odborné diskuzní platformy. Oba programy Křehké šance byly zaměřeny na zvýšení šance úspěšné integrace odsouzených pachatelů do společnosti a na prevenci opakující se kriminality.

Mezi další cíle projektu Křehká šance patřilo objektivně a komplexně posuzovat odsouzené, kteří se připravují na PP prostřednictvím parolových komisí. Dále také tvorba nových PZ v českých věznicích, či tvorba nových modelů spolupráce mezi věznicí a místní komunitou. Dalším cíl se týkal taktéž PP – konkrétně tvorby návrhu systémového řešení problematiky PP včetně legislativních řešení.

„Aktivita Victim Impact Training byla formulována a realizována na základě zjištění z předchozího projektu Křehká šance. Ukázalo se, že odsouzení přicházející k parolovému slyšení, si často neuvědomují rozsah své trestné činnosti a konkrétní dopady svého jednání na život oběti. Je pro ně tedy těžké v takovéto situaci přijmout zodpovědnost. V zahraničí již programy tohoto typu existují a jsou hodnoceny pozitivně. Z tohoto důvodu byla na základě zahraniční zkušenosti vytvořena česká verze specifického programu pro pachatele ve výkomu

trestu s pojmenováním „Vnímám i Tebe“ Projekt Křehká šance II je z našeho pohledu úspěšný, byť na něj přímo nenavazuje další projekt či přímá realizace.“ (SOCIO.FACTOR, © 2020)

Vnímám i Tebe

Tento specifický restorativní program PMS pro pachatele ve VTOS si klade za cíl zvýšit odpovědnost odsouzených pachatelů vůči obětem trestných činů a zaměřuje se zejména na pachatele těžkých násilných TČ. (SOCIO.FACTOR, © 2020)

K programu Vnímám i Tebe (dále VIT) byla vytvořena metodika v rámci realizace projektu Křehká šance II. za spolupráce odborných konzultantů VS ČR. Hlavní důraz je kladen na zvýšení odpovědnosti pachatelů za jejich činy tím, že jsou konfrontováni s následky svých trestných činů ve vztahu k obětem, s cílem snížit riziko opakování nežádoucího chování po propuštění. Cílem programu je zvýšit schopnost empatie pachatelů ve vztahu k potenciálním i skutečným obětem trestných činů. Program rozšiřuje stávající nabídku programů speciálního zacházení v českých věznicích a inspirován zahraniční praxí přináší efektivní metodiku programů zacházení přizpůsobenou českým podmínkám, která dosud chyběla.

Program byl v rámci projektu Křehká šance II uveden do praxe ve věznicích Horní Slavkov, Pardubice, Rapotice, Plzeň, Světlá nad Sázavou, Karviná, Heřmanice, Bělušice, Znojmo, Všehrdy, Liberec, Hradec Králové a Praha – Ruzyně. V rámci přípravy na pilotní verzi programu byli proškoleni lektoři z řad Vězeňské služby ČR, kteří jsou schopni program ve věznicích dále organizovat, vést a školit nové lektory.

Program VIT chce posílit náhled pachatelů na kriminální chování a na rizikové faktory, s ním související. Program dále napomáhá odsouzeným rozvíjet empatii, připustit si dopady svého jednání na vlastní život, život svých blízkých i život obětí, převzít za toto jednání odpovědnost a nalézt adekvátní a bezpečnou nápravu či kompenzaci způsobené újmy. Podstatou je, aby pachatelé porozuměli tomu, že každý jejich čin se promítá do životů ostatních lidí, a že jejich oběti se potýkají často s velmi závažnými následky.

Jedním ze stěžejních cílů programu je v neposlední řadě snížení recidivy a s ní související ochrana a bezpečnost společnosti. Program je dělen na několik částí – v té první jsou pachatelé seznámeni s pocity obětí v rovině obecné. Obecné principy jsou následně aplikovány na vlastní trestnou činnost pachatele a osoby jí dotčené. Velmi účinná je skupinová terapie – za podpory celé skupiny a lektorů se pachatelé snaží definovat příčiny

a okolnosti svého protiprávního konání. Je zde podpořeno pochopení a schopnost vcítit se do oběti a uvědomění si rozsahu škody, kterou svým činem způsobili. Druhá část programu cílí na posilování odpovědného jednání a přijímání odpovědnosti za své jednání, nejprve v obecné a následně v konkrétní rovině. „*S důrazem na restorativní principy je cílem najít a pojmenovat možné a vhodné způsoby nápravy či odčinění spáchaných skutků, pracuje se s pozitivními závazky do budoucna.*“ (PMS, © 2020, st. 9-10)

Standardizovaný program „3Z“

Za zmínku rozhodně stojí i program „3Z“ (Zastav se, Zamysli se, Změň se), který je na rozdíl od předešlých pilotních projektů dodnes ve věznicích realizován. „*Jedná se o standardizovaný program, který je projektem Transition Facility Twinning Projekt, ředitelství Probační a mediační služby ČR a Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR, převzatého z Velké Británie. Program je založen na kognitivně behaviorální terapii a je zaměřen na změnu postojů odsouzených a neopakování trestních vzorců chování.*“ (VS ČR, © 2019)

Program "3Z" vznikl adaptací programu londýnské probační služby "Stop, Think and Change" v letech 2005 a 2006. Společná pracovní skupina PMS a VS ČR jej po adaptaci manuálu anglického programu pilotovala ve třech věznicích a třech probačních střediscích. Po skončení projektu zavedla VS ČR program "3Z" do vězeňské penitenciární praxe. Hlavním cílem programu "3Z" je vést odsouzené k tomu, aby si vytvořili adekvátní náhled na svou trestnou činnost, uvědomili si a přijali konkrétní důsledky páchaní trestné činnosti. Jednotlivé body programu vedou odsouzené ke změně jejich postojů a myšlení, které vedou ke kriminálnímu chování. Odsouzení jsou motivováni k získání nových sociálních dovedností a k tomu, aby po propuštění vedli nekriminální, soběstačný způsob života. (VS ČR, © 2022)

4.2.4 Restorativní programy v rámci postpenitenciární péče

Probační domy

V rámci postpenitenciární péče u nás nově existuje projekt s názvem „Probační dům“. Toto zařízení se nachází v Písku, jeho kapacita je 16 osob a spolu s jeho pracovníky nabízí osobám po podmíněném propuštění přizpůsobit se životu ve společnosti. Tento resocializační program je provozován PMS v rámci projektu Zpátky do života, jenž je financovaný z fondů EHP a Norska. Povinnost absolvovat tento kurz ukládá soud společně s probačním dohledem v době podmíněného propuštění z VTOS.

Tento probační dům je určen pro muže ve věku od 18 let, kteří potřebují vedení a pomoc při přechodu z vězení na svobodu, ale také pro ty, kteří na sobě chtějí pracovat a vylepšit svou životní situaci. Program okamžitě navazuje na PP a nevztahuje se na odsouzené, kteří svůj pobyt ve vězení vykonali v celém rozsahu. Pobyt v probačním domě trvá 6 měsíců a nabízí podporu při řešení problémů z různých oblastí. Jedná se např. o:

- Základní dovednosti týkající se běžného života (péče o zdraví, smysluplné trávení volného času, péče o sebe)
- Oblast týkající se přijetí odpovědnosti za následky spáchaného trestného činu a prevence recidivního chování
- Problematika zaměstnání a jiného zdroje příjmů
- Oblast financí – finanční gramotnost, řešení dluhů a jiných finančních závazků
- Zajištění důstojného, stabilního a udržitelného bydlení
- Vztahové poradenství – rodina, přátelé
- Práce se závislostmi

Důležitým předpokladem pro zařazení do probačního domu je navázání spolupráce s PMS a to nejdéle 4 měsíce před termínem PP. Zájemce v tuto dobu osloví probačního úředníka, který dochází do věznice prostřednictvím žádosti. Probační úředník zhodnotí účelnost a možnosti navázání spolupráce, ale také vhodnost osoby k zařazení do probačního domu. Následně jsou ve spolupráci se zájemcem zpracovány podklady pro soud, který bude o PP rozhodovat. (PMS, © 2022)

4.3 Dílčí shrnutí teoretické části práce

Cílem trestní politiky státu je ochrana společnosti a jejích jednotlivých členů před kriminalitou a taktéž její potírání. Součástí snižování kriminality je bezpochyby zamezení recidivního chování pachatelů. Aby pachatel neopakoval svou trestnou činnost, je důležité věnovat se mu během výkonu trestu odnětí svobody - „převychovat“ jej k životu v souladu se zákonem. K tomuto účelu slouží penitenciární proces – neboli zacházení s pachatelem ve výkonu trestu odnětí svobody, jež zajišťuje na území našeho státu Vězeňská služba České republiky. Její zaměstnanci a příslušníci aktivně působí na odsouzené s cílem naplňovat účel nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Toto působení probíhá zejména prostřednictvím individuálních programů zacházení, které jsou odsouzeným jedincům sestavovány na základě komplexní zprávy dle kritérií, která zahrnují délku trestu, příčiny trestné činnosti a osobnost odsouzeného. Odsouzení v rámci programu zacházení vykonávají různé zájmové aktivity, vzdělávají se, či pracují.

Vzhledem ke zvyšujícím se nárokům na humanizaci vězeňství a na míru stavu kriminality a recidivy jsou nalézány různé inovativní koncepce k řešení zločinnosti. Tou nejdůležitější z nich je koncepce restorativní justice, jejíž uplatňování spatřujeme primárně ve vztahu k pachatelům, kterým je uložena některá z alternativních sankcí. V posledních letech se tato koncepce však dostává i do prostředí českých věznic, kde je uplatňována v rámci působení na odsouzené pachatele – zejména prostřednictvím pilotních restorativních programů, které probíhají ve spolupráci s Probační a mediační službou. Jedná se o programy, které jsou financovány z Evropských fondů. Příkladem jsou projekty Křehká šance a s ní související parolové komise.

Restorativní prvky můžeme spatřovat i ve standardizovaném programu „3Z“, který je v českých věznicích zaveden již trvale a jeho cílem je změnit postoje odsouzených, také náhled na jejich trestnou činnost a dosáhnout tak neopakování trestních vzorců chování. Tento program je součástí programu zacházení odsouzených a je převzatý z britského modelu – u nás je realizován ve spolupráci Generálního ředitelství Probační a mediační služby a Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky.

Další restorativní elementy můžeme spatřovat v procesu podmíněného propuštění. Odsouzení, kteří mají nárok na podmíněné propuštění, o něj mohou mimo jiné žádat za pomoci Probační a mediační služby, jejíž pracovník po návštěvě odsouzeného shromáždí informace o odsouzeném, vyhodnotí jeho potřeby a rizika, o kterých vypracuje zprávu, na základě které doporučí nebo naopak nedoporučí soudu podmíněné propuštění. Pokud je odsouzený podmíněně propuštěn a je mu soudem uložen dohled, je povinen po propuštění nadále spolupracovat s PMS.

Soud může taktéž v rámci postpenitenciární péče kromě dohledu uložit absolvování programu v Probačním domě – jedná se o nový projekt vedený Probační a mediační službou. Je určený pro muže podmíněně propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, kterým pomáhá při přechodu z vězení na svobodu. Probační dům je taktéž koncipován pro ty, kteří chtějí vylepšit svou životní situaci a zapracovat na sobě.

Vzhledem k hlavnímu cíli této práce, kterým bylo zjistit propojení a využití restorativní justice v průběhu výkonu trestu odnětí svobody a následné postpenitenciární péče, již na základě teoretické části práce můžeme tedy říci, že hlavními restorativními prvky ve výkonu trestu odnětí svobody jsou individualizované programy zacházení – zejména standardizovaný program „3Z“ jakožto jejich součást, pilotní projekty Probační a mediační služby – např. projekty Křehká šance a Vnímám i Tebe, dále také spolupráce PMS a VS ČR během podmíněného propuštění – zejména při vypracování zprávy o PP. Další využívání restorativní justice spatřujeme v projektu Otevřené věznice, kam pravidelně dochází pracovníci PMS. V rámci postpenitenciární péče je hlavním novodobým restorativním projektem vzájemné spolupráce VS ČR a PMS Probační dům v Písku.

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 Výzkumné šetření

5.1 Metodologie

Vzhledem k povaze problematiky této diplomové práce byla pro její výzkumnou část zvolena kombinace kvalitativní metody rozhovoru a kvantitativní metody dotazníkového šetření. Metoda rozhovoru byla aplikována na respondenty zaměstnané u PMS, anonymního dotazníkového šetření se zúčastnili odsouzení muži ve výkonu trestu odnětí svobody ve Věznici Stráž pod Ralskem. Autorka zvolila obě jmenované metody z důvodu zjištění oboustranného náhledu zmiňovaných subjektů práce na dané téma. Díky použití těchto metod je možné objektivně zhodnotit danou problematiku a porovnat názory a postoje obou zúčastněných stran.

Jednou z dalších alternativ, při volbě respondentů, by byli bezpochyby zaměstnanci věznice, nicméně tento výzkum, který je taktéž citovaný v jedné z částí této diplomové práce, proběhl v roce 2021 v rámci evropského projektu Restorative Justice: Strategies for Change. Výzkumná zpráva z dotazníkového šetření poskytla velmi podrobný a ucelený pohled na názor zaměstnanců VS ČR na problematiku restorativní justice v českém vězeňství.

Co se týče obecných definicí zvolených metod – dotazník je výzkumný nástroj, který se skládá ze souboru otázek nebo jiných typů podnětů, jejichž cílem je získat informace od respondenta. Výzkumný dotazník je obvykle kombinací uzavřených a otevřených otázek. Otevřené, dlouhé otázky nabízejí respondentovi možnost rozvést své myšlenky. Výzkumné dotazníky byly vyvinuty v roce 1838 londýnskou Statistickou společností. Údaje získané z dotazníku pro sběr dat mohou mít jak kvalitativní, tak kvantitativní charakter. Pomocí metody dotazníkového šetření je možné shromáždit velké množství údajů za kratší dobu. Dotazníky jsou standartně určeny pro skupinu respondentů, kteří spadají do stejného segmentu. Respondenti mohou na dotazník odpovídat, aniž by odhalili svou identitu. (QUESTIONPRO, © 2018)

Co se týče metody rozhovoru – existuje několik typů. Pro tuto práci byla využita metoda polostrukturovaného rozhovoru. Tento typ rozhovoru spočívá v předem stanovených otázkách tazatele, na které respondent odpovídá vlastními slovy. Polostrukturované rozhovory jsou užitečné, pokud je potřeba shromáždit konkrétní hloubkové informace. (Gubrium, Holstein, 2001)

5.2 Výzkum č. 1 – dotazníkové šetření

Jak již bylo popsáno výše – první část výzkumného šetření byla realizována prostřednictvím dotazníků, které byly adresované odsouzeným pachatelům ve výkonu trestu odnětí svobody. Před zahájením dotazníkového šetření byly ke spolupráci na výzkumu osloveny celkem 4 české věznice – Vazební věznice Praha – Pankrác, Vazební věznice Liberec, Věznice Rapotice a Věznice Stráž pod Ralskem. Vzhledem k nedostatečným časovým a personálním možnostem ve výše jmenovaných věznicích se autorce podařilo zrealizovat výzkum pouze v jedné z oslovených věznic – a to ve Věznici Stráž pod Ralskem.

Respondenty dotazníkového šetření byli odsouzení muži ve výkonu trestu odnětí svobody. Do uvedené věznice ve Stráži pod Ralskem bylo zasláno celkem 120 výzkumných dotazníků. Z celkového počtu odeslaných dotazníků se autorce vrátilo 108 vyplněných. Sběr dat byl realizován v časovém horizontu třech týdnů.

Dotazníky se skládají ze třech tematických segmentů. Jednotlivé části obsahují uzavřené, otevřené a polootevřené otázky. Dotazník obsahuje celkem 14 otázek, při čemž bylo ponecháno na úvaze respondentů, zda odpoví na vše, či pouze na vybrané otázky – proto se souhrnná čísla u jednotlivých otázek liší. Podoba odeslaných dotazníků se nachází v příloze č. 2. První část dotazníku se týkala obecných informací, na jejichž základě byli odsouzení rozděleni do kategorií např. dle věku či druhu spáchaného činu. Cílem této části bylo přiblížit a konkretizovat výzkumný vzorek dotazovaných.

Druhá část dotazníku se týkala stanoveného programu zacházení – hlavním úkolem této části bylo zjistit postoj odsouzených osob k jednotlivým oblastem jejich stanovených PZ - např. z hlediska spokojenosti, efektivity, účelnosti, aktivit či zaměstnanců a zhodnotit tak aplikované restorativní koncepce do PZ. Třetí část obsahovala dotazy týkající se PMS. Cílem této části dotazníku bylo odhalit znalosti a povědomí odsouzených osob o poslání PMS, případně zjistit míru spolupráce odsouzených a probačních úředníků v dané věznici.

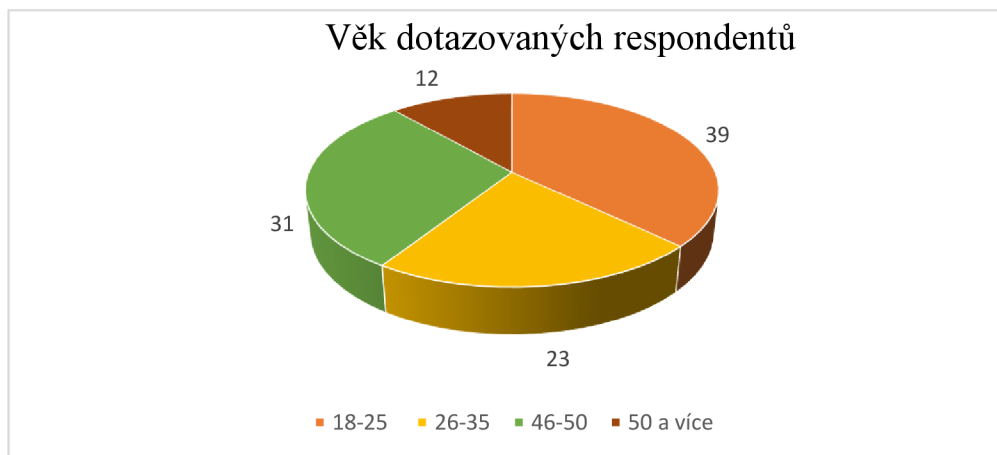
V následující kapitole budou vyhodnoceny získané dotazníky. U každé odpovědi bude vyhotovena přehledová statistika jednotlivých odpovědí v podobě číselného ukazatele absolutních počtů responzí, kterou bude následovat procentuálně vyjádřený podíl odpovědí, doplněný koláčovým grafem, jehož součástí jsou uvedené počty získaných odpovědí v absolutních číselných hodnotách.

5.2.1 Dotazování respondentů

Následující podkapitola bude členěna do kategorií dle první části dotazníkového šetření, která se týkala obecných informací o zúčastněných osobách. Vybrané kategorie charakterizují vzorek dotazovaných respondentů, kteří se výzkumu zúčastnili. Číselné hodnoty umístěné v oblasti výsečových grafů vyjadřují konkrétní počet respondentů u jednotlivých odpovědí.

1) Věk dotazovaných respondentů

Z celkových 108 respondentů odpovědělo na dotaz týkající se věku 105 z nich. Největší počet dotazovaných spadl do věkové kategorie mezi 18–25 lety – celkem tedy **36 %**. Druhá nejpočetnější věková kategorie dotazovaných mužů byla v rozmezí 46–50 let – ve **29 %** případů. Do věkového rozmezí 26 – 35 let spadalo celkem **21 %** respondentů. Nejméně početnou skupinou byli odsouzení starší 50 let, jejichž podíl v dotazníkovém šetření činil **11 %**.

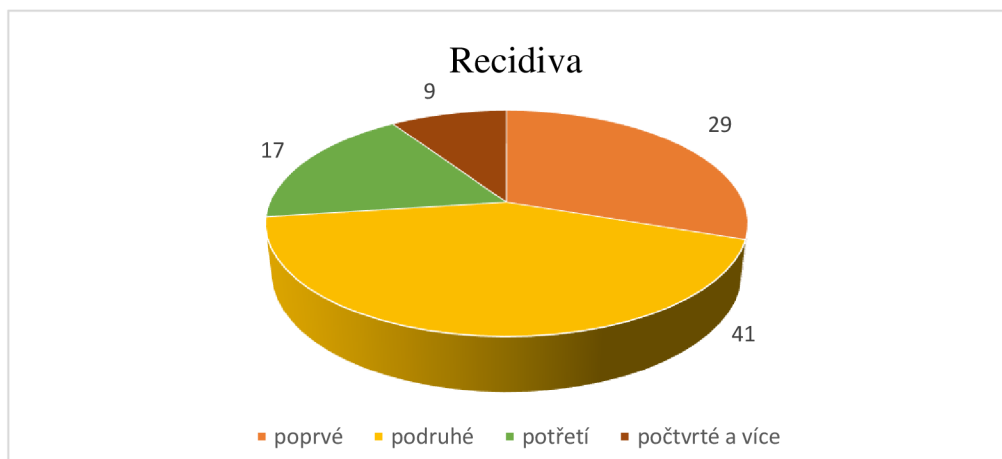

Graf 1 – Věk dotazovaných respondentů

Zdroj: vlastní zpracování

2) Recidiva dotazovaných respondentů

Celkem 96 respondentů odpovědělo na dotaz týkající se četnosti pobytu za mřížemi. Mezi dotazovanými respondenty se nacházelo celkem **30 %** prvotrestanců. **43 %** dotazovaných se ve výkonu trestu odnětí svobody nachází již minimálně podruhé, **18 %** potřetí a nejméně z dotazovaných – tedy **9 %** - je za mřížemi minimálně počtvrté.

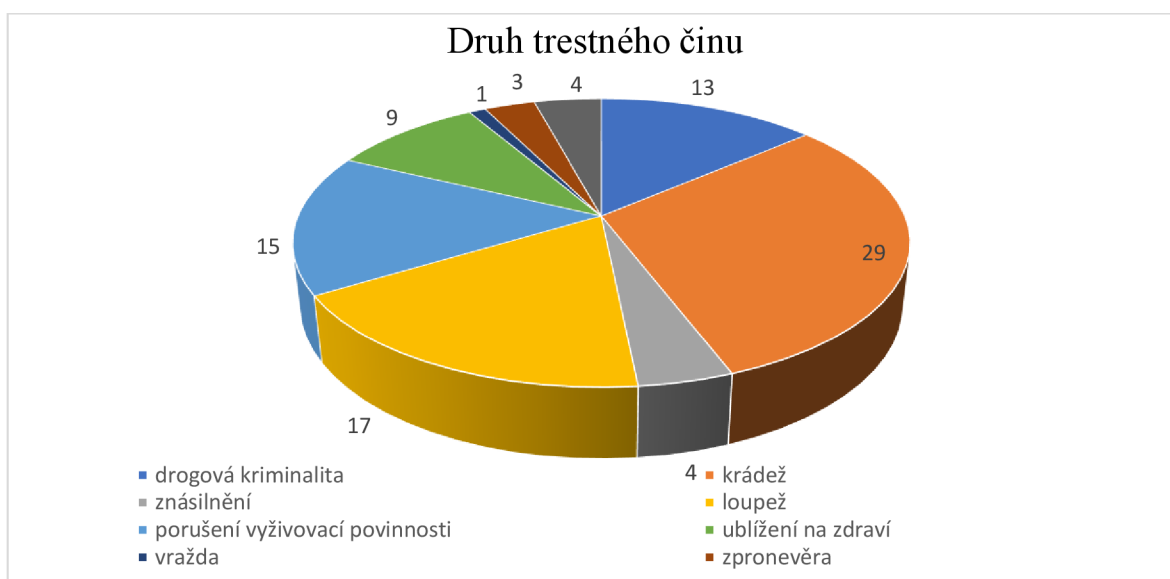

Graf 2 – Recidiva dotazovaných respondentů

Zdroj: vlastní zpracování

3) Spáchaný trestný čin

Následující kategorie člení dotazované podle druhu spáchaného trestného činu. Celkem 95 z respondentů odpovědělo na dotaz ohledně druhu trestného činu. Mezi nejpočetnější trestné činy dotazovaných mužů patřily krádeže – **31 %**, loupeže – **18 %**, porušení vyživovací povinnosti – **16 %** a trestné činy spadající do oblasti drogové kriminality – **14 %**.

Graf 3 – Druh trestného činu

Zdroj: vlastní zpracování

Z 91 odpovědí byla většině dotazovaných odsouzených uložena trestní sankce nepodmíněného odnětí svobody trvající v rozmezí 1-5 let – celkem šlo o **84 %** respondentů. **13 %** dotazovaných si odpykává svůj trest v rozmezí 5 – 10 let a pouze **2 %** dotazovaných respondentů vykonávají svůj trest v rozmezí 10 – 15 let.

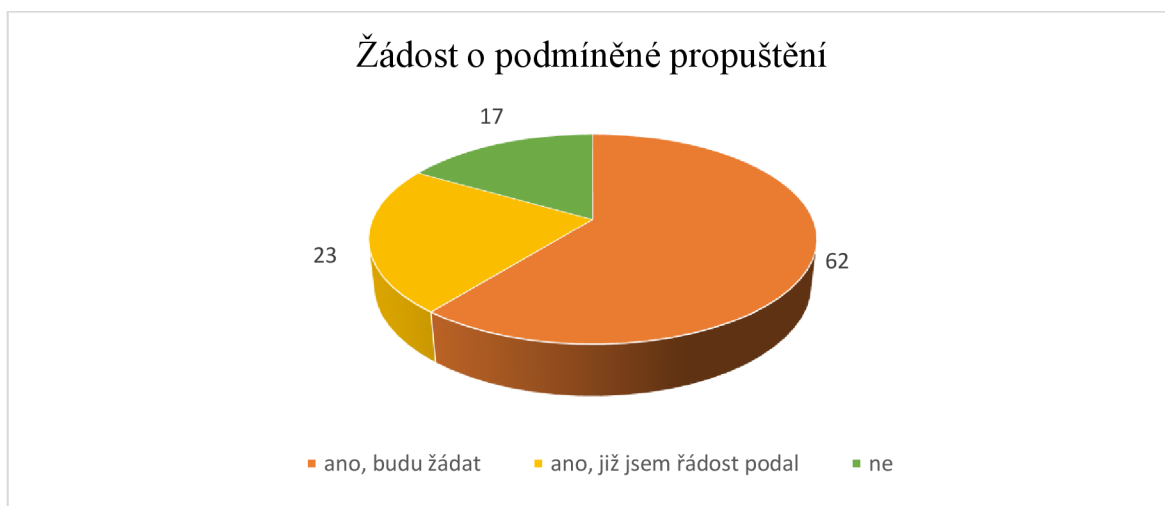

Graf 4 – Délka uloženého trestu

Zdroj: vlastní zpracování

5) Žádost o podmíněné propuštění

Celkem 102 respondentů se vyjádřilo k dotazu podmíněného propuštění. Na otázku: „Budete *žádat*/již *jste zažádal* o podmíněné propuštění?“ odpovědělo kladně celkem **83%** dotazovaných. Z toho **73 %** již žádost o PP podalo a **27 %** o PP chce zažádat. Zbylých **17 %** žádost o PP nepodalo nebo nemá v plánu ji podávat.

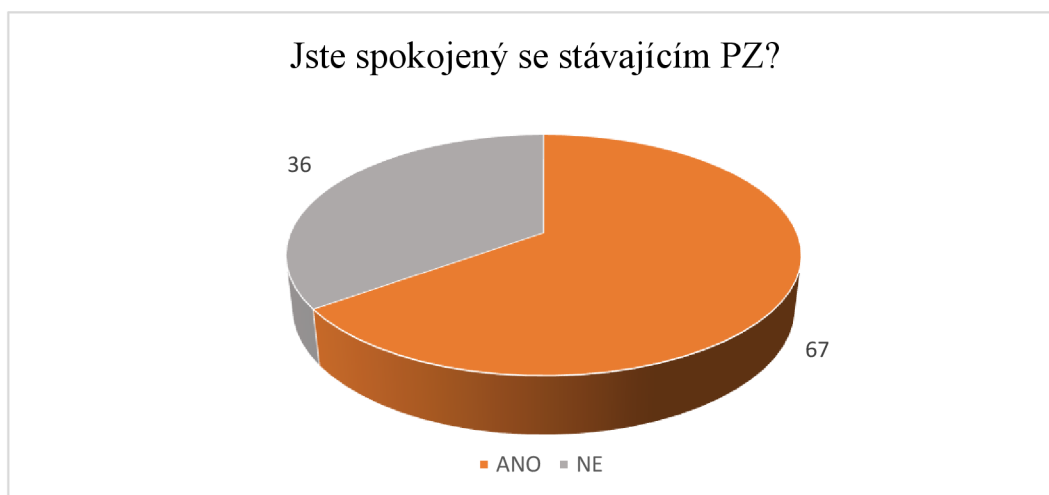
Graf 5 – Žádost o podmíněné propuštění

Zdroj: vlastní zpracování

5.2.2 Program zacházení

1) Spokojenost s programem zacházení

První dotaz 2. části výzkumného dotazníku se týkal spokojenosti odsouzených osob se stanovenými programy zacházení. Na tuto otázku odpovědělo celkem 103 dotazovaných. Celkem **65 %** dotazovaných je spokojeno se stanoveným PZ. Zbýlých **34 %** dotazovaných uvedlo, že se stávajícím PZ spokojeni nejsou.

Graf 6 – Spokojenost s PZ

Zdroj: vlastní zpracování

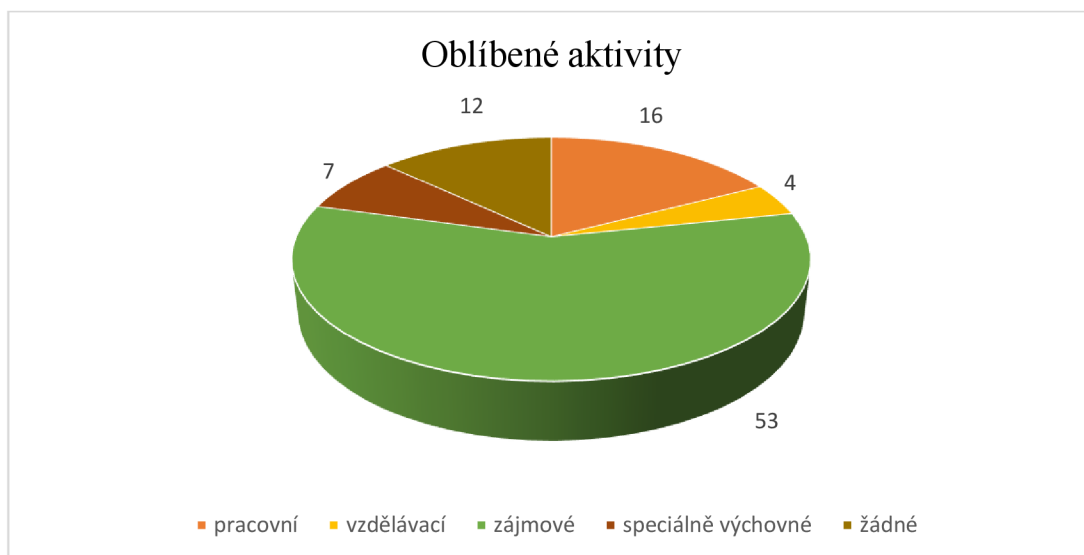
Jako nejčastější důvod byla uváděna nespokojenost ohledně pracovních aktivit. Z celkových 36 respondentů, kteří odpověděli záporně, odůvodnilo svou odpověď 33 z nich. Ze vzorku nespokojených odsouzených 16 z nich uvedlo, že jsou nespokojeni se svým pracovním zařazením – důvod byl povětšinou stejný – odsouzené prý pracovat „nebaví“ a nevidí důvod, proč by měli tuto pracovní činnost vykonávat.

Dalších 5 respondentů vyjadřovalo nesouhlas s absencí řešení dluhové problematiky v rámci jejich PZ. 6 odsouzených uvedlo, že nejsou spokojeni s výběrem volnočasových aktivit. 2 dotazovaní vznesli stížnost na konkrétní zaměstnance, kteří se podílí na realizaci jejich programu zacházení – v jednom případě se jednalo o psychologa, v případě druhém o vychovatele. 4 odsouzení si stěžovali na nedostatečné řešení jejich závislostí na psychotropních a omamných látkách.

Odsouzení, kteří vyjádřili spokojenost s PZ, nejčastěji oceňovali fakt, že aktivity PZ vyplňují čas ve výkonu trestu odnětí svobody. Pozitivním faktorem je podle jednoho z dotazovaných pocit, že může v rámci aktivit programu zacházení hovořit o svých problémech s jinými osobami, než jsou ostatní odsouzení.

2) Oblíbené aktivity programu zacházení

Dotaz týkající se oblíbených aktivit PZ zodpovědělo celkem 92 respondentů. Nejpopulárnějšími jsou mezi dotazovanými odsouzenými aktivity zájmové – celkem v **58 %** případů.

Graf 7 – Oblíbené aktivity PZ

Zdroj: vlastní zpracování

Dotazovaní si velmi často pochvalovali, že stanovené zájmové aktivity navazují na jejich koníčky v době před výkonem trestu odnětí svobody. Nejoblíbenějšími zájmovými aktivitami jsou dle výsledků dotazníku jednoznačně aktivity sportovní – zmiňovaný byl nejčastěji fotbal, šipky či volejbal. Jeden z dotazovaných respondentů uvedl, že si díky sportovním aktivitám třídí myšlenky a pohyb mu pomáhá překonávat stres z vězeňského prostředí. Mezi zájmovými aktivitami se těší velké oblíbenosti i aktivity výtvarné – 10 odsouzených uvedlo jako svou oblíbenou aktivitu výtvarnou výchovu. 6 odsouzených nejraději sleduje v rámci zájmových aktivit filmy a 2 odsouzení hrají v rámci hudebních aktivit na hudební nástroj.

Celkem **17 %** dotazovaných uvedlo, že mezi jejich oblíbené patří aktivity pracovní. Nejčastějším důvodem této volby byly finanční aspekty – díky pracovnímu zařazení si odsouzení vydělávají peníze. Někteří další odsouzení, kteří uvedli pracovní aktivity, jako své oblíbené, však upozorňovali i na jiné benefity, než jsou vydělané peníze. Dva z respondentů považují práci jako činnost, díky které jim rychleji „utíká“ čas za mřížemi. Velmi zajímavá byla odpověď odsouzeného, který na přiděleném pracovním místě našel svou novou zálibu a hodlá se této činnosti věnovat i po propuštění – konkrétně se jedná o práci na nestřeženém venkovním pracovišti v pekárně.

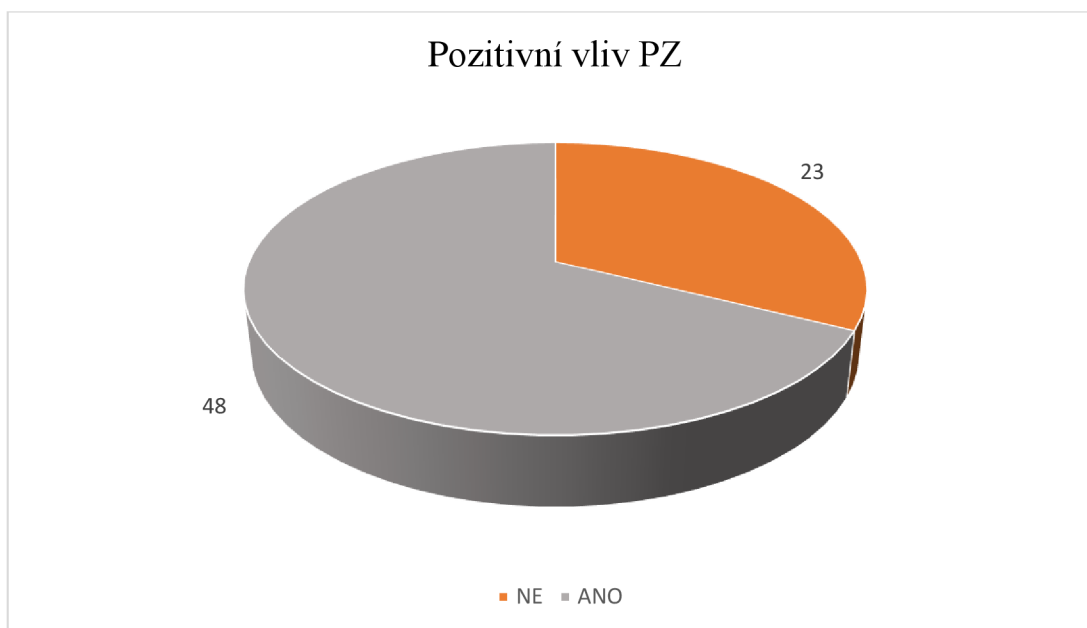
13 % odsouzených odpovědělo, že nemá žádnou oblíbenou aktivitu. Jeden z dotazovaných dokonce uvedl, že ho „obtěžuje“ opouštět celou kvůli aktivitám PZ.

8 % dotazovaných hovořilo v rámci této problematiky o aktivitách speciálně výchovných. Jeden z dotazovaných mužů uvedl, že mu velmi pomohla aktivita GREPP, která se specializuje na pachatele sexuálně orientovaných trestných činů. Dva dotazovaní zmiňovali v oblasti oblíbených aktivit také standardizovaný program 3Z – Zastav se, zamysli se, změň se.

Na poslední příčce oblíbenosti se umístily aktivity vzdělávací, které byly uvedeny ve **4 %** případů. Nicméně odsouzení, kteří označili tyto aktivity jako oblíbené, vyjadřovali spokojenost s možností dokončit v rámci věznice základní vzdělání – jeden odsouzený odpověděl, že se těší, až bude moci po propuštění psát domácí úkoly se svým synem. 2 odsouzení z této skupiny dotazovaných studují v rámci věznice SOU v oboru „obráběč kovů“ a doufají, že si budou moci po propuštění jednodušeji najít uplatnění na trhu práce.

3) Vliv aktivit programu zacházení

Otázka č.3 – konkrétně „Je něco, v čem Vám aktivity programu zacházení pomohly? (zda jste se naučil nové věci, uvědomil jste si něco zásadního...)“ se nedočkala příliš vysokého ohlasu. Na tento dotaz odpovědělo 71 dotazovaných a pouze 11 z nich svou odpověď odůvodnilo. **68 %** dotazovaných vyjádřilo pozitivní ohlas na jejich stanovený PZ. **32 %** uvedlo, že jim jejich PZ v ničem nepomohl.

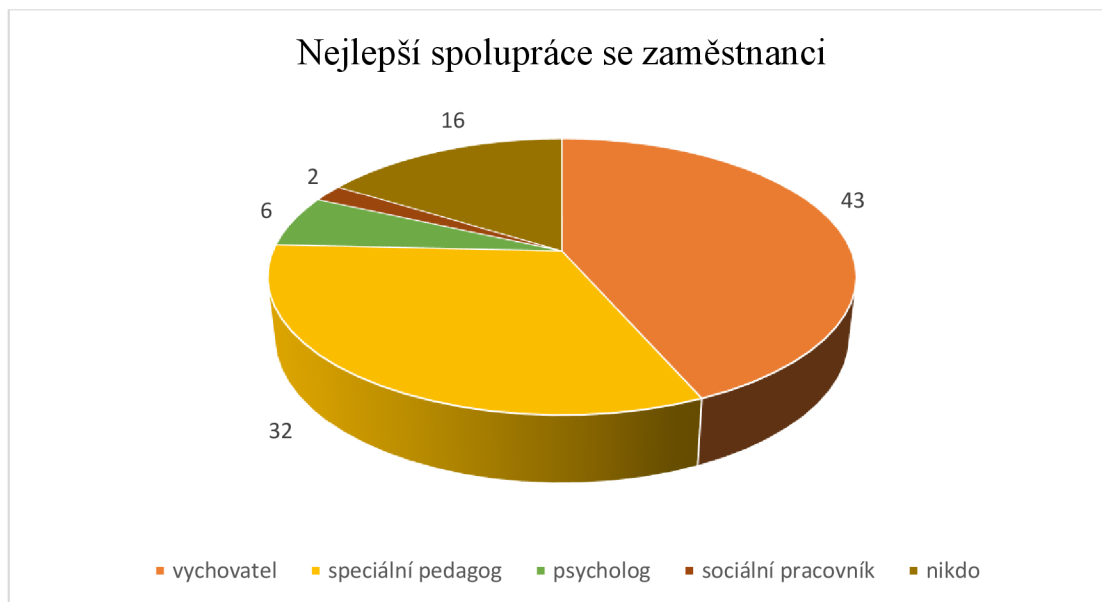
Graf 8 – Vliv PZ

Zdroj: vlastní zpracování

Dva respondenti odůvodnili pozitivní vliv stanoveného PZ z hlediska drogové problematiky. Přiznali, že si díky aktivitám PZ uvědomili negativní vliv těchto látek a také fakt, že právě díky nim skončili za mřížemi. Jeden z dotazovaných hovořil o výše zmíněné aktivitě GREPP, díky níž si údajně uvědomil závažnost svého jednání vůči oběti trestného činu, který spáchal. 7 dotazovaných, kteří odůvodnili svou kladnou odpověď, hovořilo o programu 3Z – jeden z dotazovaných hovořil o tom, že se až díky tomuto programu dokázal zamyslet nad tím, jak se choval ke své bývalé ženě a na základě této zkušenosti jí zaslal omluvný dopis. Jedna z konkretizovaných odpovědí hovořila o „zbytečnosti“ PZ – respondent doslova uvedl, že mu PZ neukázal nic pozitivního a že je „k ničemu“.

4) Zaměstnanci realizující program zacházení

Předmětem poslední otázky 2. části dotazníku byli zaměstnanci, kteří se podílí na PZ odsouzených osob. Na dotaz týkající se toho, s kým odsouzený v rámci PZ nejraději spolupracuje, odpovědělo celkem 99 odsouzených respondentů. Nejlepší spolupráce je podle dotazovaných s vychovateli (v 43 % případů) a se speciálními pedagogy – 32 % případů.

Graf 9 – Spolupráce se zaměstnanci

Zdroj: vlastní zpracování

Jak již bylo napsáno výše – vychovatelé se těší u odsouzených největší oblibě v rámci spolupráce. Respondenti poukazovali na fakt, že je vychovatelé „berou“ na sportovní aktivity a někteří z nich se jich i přímo účastní. Jeden z respondentů uvedl, že mu vychovatel pomohl vyřešit situaci, kdy ho ostatní spoluvězni šikanovali.

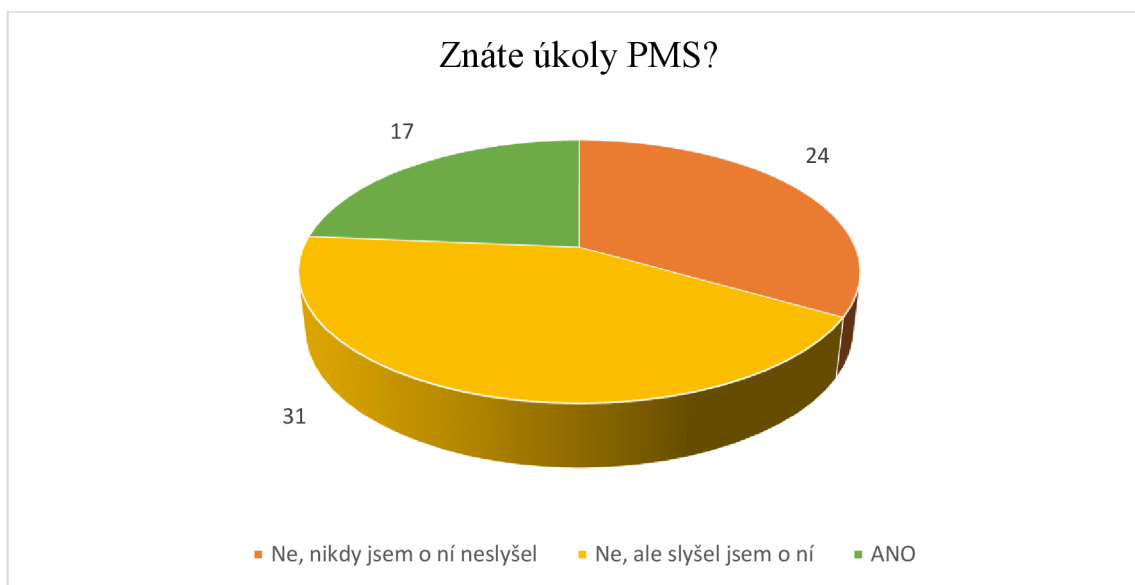
Často zmiňovanými byli v oblasti pozitivní spolupráce z velké části i speciální pedagogové. 6 dotazovaných nejraději spolupracuje s psychologem a 2 odsouzení označili jako osobu v rámci dobré spolupráce sociálního pracovníka – jeden respondent uvedl, že mu sociální pracovník poradil, jak vyřešit dluhy vůči bývalému zaměstnavateli.

16 dotazovaných se vyjádřilo, že nespolupracují rádi s nikým. Jeden odsouzený se přiznal, že by nejraději s personálem věznice nekomunikoval vůbec.

5.2.3 Probační a mediační služba

1) Úkoly PMS

Na dotaz, zda odsouzení znají úkoly PMS, odpovědělo celkem 72 respondentů. **42 %** dotazovaných uvedlo, že nezná úkoly PMS, nicméně o její činnosti má určité povědomí. **34 %** dotazovaných o PMS nikdy neslyšelo a její úkoly nezná. **24 %** respondentů má povědomí o činnosti PMS.

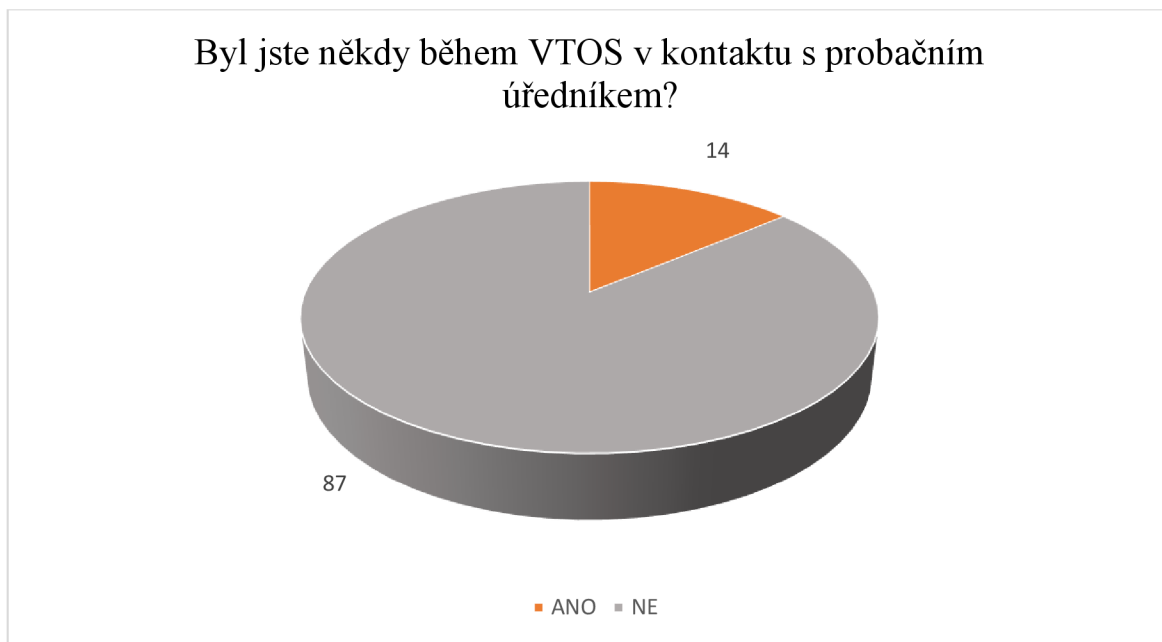
Graf 10 – Úkoly PMS

Zdroj: vlastní zpracování

Dotazování, kteří uvedli, že znají úkoly PMS, v naprosté většině hovořili o této instituci v souvislosti s pomocí při podmíněném propuštění. 2 odsouzení z této skupiny zmiňovali pomoc nejenom při procesu PP, nýbrž i po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody – konkrétně hovořili o pomoci s ubytováním, které dle nich PMS poskytuje v rámci nově zřízeného probačního domu.

2) Kontakt s probačním úředníkem během výkonu trestu odnětí svobody

Druhý dotaz třetí části dotazníku směřoval na konkrétní spolupráci odsouzených s úředníkem PMS během VTOS. Na tento dotaz odpovědělo celkem 101 dotazovaných. Celkem **86 %** respondentů uvedlo, že se s probačním úředníkem nikdy nesetkali během VTOS. Necelých **14 %** odpovědělo kladně.

Graf 11 – Kontakt s úředníkem PMS

Zdroj: vlastní zpracování

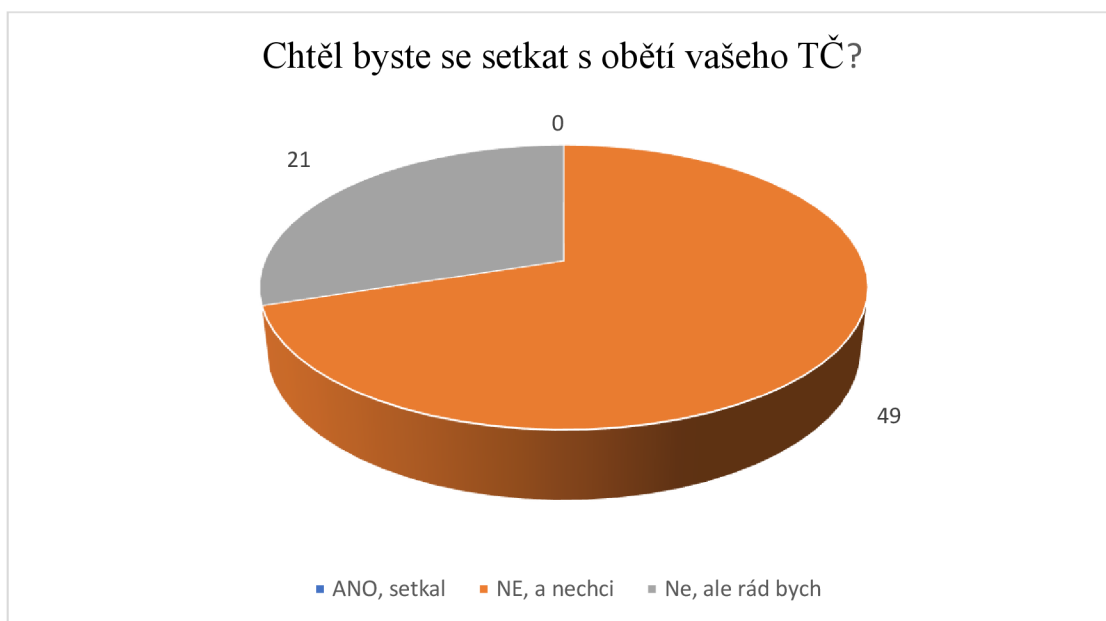
Kladné odpovědi se ve 12 případech týkaly zahájení spolupráce s PMS v rámci žádosti o podmíněné propuštění. Zbývající dva odsouzení uvedli jako důvod zahájení spolupráce možnost dostat se do probačního domu.

I přes to, že se ve většině případů dotazovaní respondenti nesetkali s probačními úředníky během VTOS, někteří z nich hovořili o předchozích setkáních – zejména při výkonu jiných trestních sankcí předcházejících VTOS.

3) Mediace

Třetí dotaz poslední části dotazníku hovořil o oběti trestného činu – v rámci této otázky bylo zjišťováno, zda odsouzení stojí o setkání s obětí jejich spáchaného trestného činu nebo zda se s ní již v rámci VTOS setkali. Na tento dotaz bylo zodpovězeno celkem 70 x.

70 % dotazovaných odpovědělo, že svou oběť v rámci VTOS nepotkali a ani potkat nechtějí. **30 %** svou oběť taktéž od nástupu VTOS nepotkalo, ale chtěli by se s ní setkat. Nikdo z dotazovaných se se svou obětí během VTOS nesetkal.

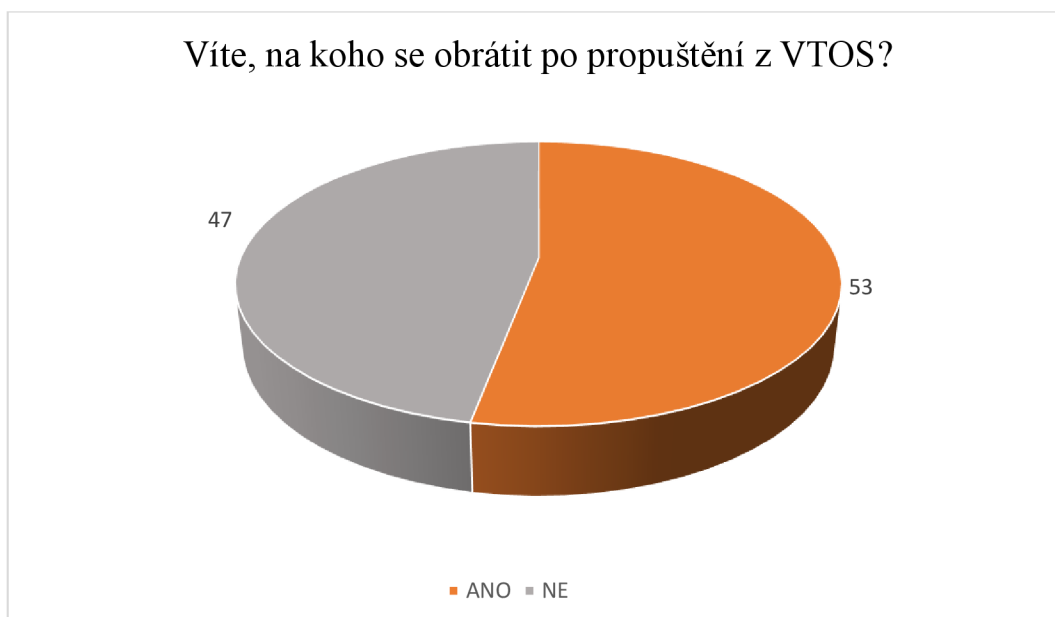
Graf 12 – Mediace

Zdroj: vlastní zpracování

Odsouzení, kteří odpověděli, že se s obětí setkat nechtějí, specifikovali jako hlavní důvod, že nechápou, „proč by to vůbec měli dělat“. Ti, kteří naopak uvedli, že by svou oběť rádi potkali, ve třech případech specifikovali důvod, jakožto projevení lítosti či omluvy nad svým spáchaným trestným činem. Jeden z dotazovaných vypověděl, že si v rámci aktivity 3 Z uvědomil, jak závažné jeho jednání bylo a kolika lidem tím ublížil – také vyjádřil lítost nad tím, jak celou situaci nesla jeho rodina.

4) Propuštění z VTOS

Poslední dva dotazy třetí části dotazníku se týkají propuštění z VTOS. První z těchto dvou dotazů cílil na to, zda jsou odsouzení schopni kontaktovat příslušné osoby či instituce v případě propuštění z VTOS. Celkem 100 odsouzených se vyjádřilo k této otázce a odpovědi byly téměř vyrovnané. **53 %** odsouzených uvedlo, že ví, na koho se obrátit při propuštění z VTOS, zbylých **47 %** odpověď na tuto otázku nezná.

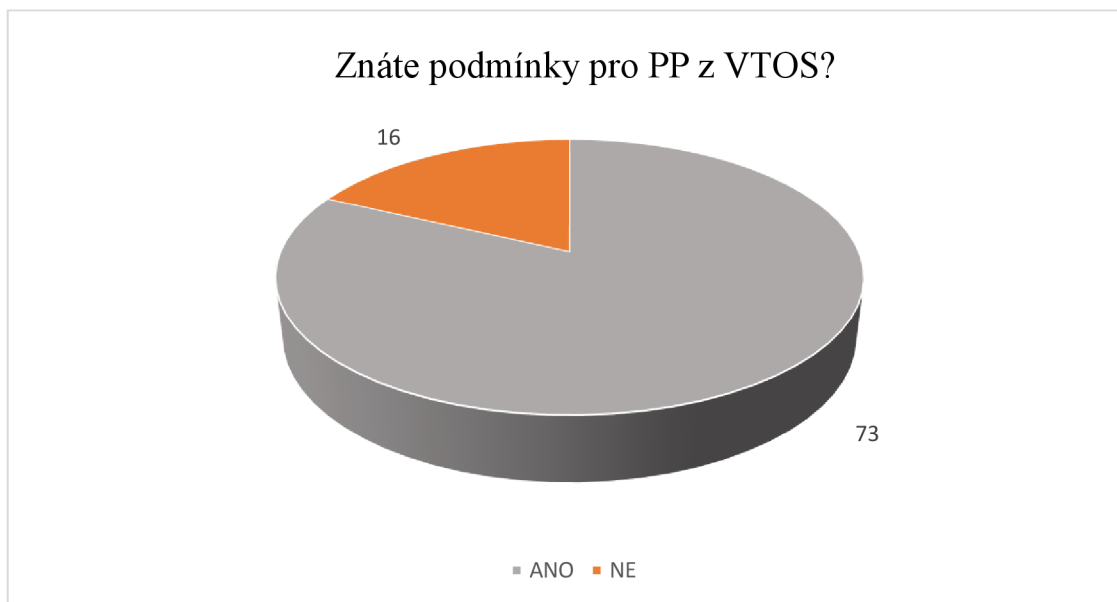
Graf 13 – Kontakty při propuštění

Zdroj: vlastní zpracování

Ze vzorku respondentů, kteří odpověděli kladně (53 %), uvedlo celkem 28 % z nich konkrétní odpovědi. 6 respondentů by se v případě propuštění obrátilo na rodinu, 4 by požádali o pomoc PMS a 2 spoléhají na pomoc od přátel. 2 odsouzení by se obrátili na sociálního kurátora a 1 na sociálního pracovníka.

5) Podmínky pro podmíněné propuštění z VTOS

Poslední dotaz tohoto dotazníku se týkal znalostí ohledně PP z VTOS. Na tuto otázku odpovědělo celkem 89 z celkového počtu dotazovaných. Drtivá většina – celkem tedy **82 %** respondentů odpovědělo kladně. Zbývajících **18 %** neznalo odpověď na tuto otázku.

Graf 14 – Znalost podmínek pro PP

Zdroj: vlastní zpracování

Dotazovaní, kteří uvedli, že znají podmínky PP nejčastěji uváděli jako odpověď, že musí být v první přístupné skupině vnitřní diferenciaci odsouzených. Co se četnosti týče, následovaly odpovědi týkající se vyřešené dluhové problematiky, za nimi na třetí příčce figurovala podmínka zahájení spolupráce s PMS. 12 odsouzených také uvedlo, že je pro PP nutné mít sehnané bydlení a ideálně zaměstnání.

5.2.4 Vyhodnocení výzkumných otázek č. 1 a 2

Na základě vyhodnocení dat z první části výzkumu této diplomové práce, který probíhal metodou dotazníkového šetření mezi odsouzenými muži ve VTOS, byly nalezeny odpovědi na následující výzkumné otázky:

- 1) Jakým způsobem zasahuje restorativní koncepce do penitenciární péče v rámci programu zacházení s pachateli ve výkonu trestu odnětí svobody?
- 2) Mají pachatelé ve výkonu trestu odnětí svobody povědomí o činnosti PMS a znají možnosti případné spolupráce s ní?

Pro přehlednost bude vyhodnocena nejdříve výzkumná otázka č. 1, následně proběhne vyhodnocení výzkumné otázky č. 2.

Výzkumná otázka č. 1 – Jakým způsobem zasahuje restorativní koncepce do penitenciární péče v rámci programu zacházení s pachateli ve výkonu trestu odnětí svobody?

Díky informacím získaným z druhé části dotazníkového šetření je možné zhodnotit, do jaké míry mají ovlivňuje program zacházení nápravu pachatelů a jakými restorativními prvky je tohoto účelu dosahováno.

Odsouzení jsou v nadpoloviční většině případů (65 %) spokojeni se stanovenými programy zacházení. Vnímají je prvotně jako prostředek k vyplnění času stráveného za mřížemi. Program zacházení by však měl mít mnohem větší účelový přesah, než je strávený čas. U některých odsouzených je vidět účelnější pojetí PZ – vnímají ho jako prostředek ke komunikaci a řešení svých problémů pramenících již z dob před VTOS. Díky PZ se odsouzení vzdělávají, věnují se svým zálibám, řeší své závislosti a problémy, které řešili v životě před výkonem trestu odnětí svobody, a které pravděpodobně zapříčinily jejich kriminální chování.

Standardizované programy

Největší podíl v působení na odsouzené lze z hlediska restorativního konceptu spatřovat v aktivním přístupu odsouzených k přijetí odpovědnosti za své činy a uvědomění si škodlivosti svého jednání. V této oblasti uváděli odsouzení standardizovaný program „3Z“ nebo aktivitu GREPP specializující se na pachatele sexuálně orientovaných trestných činů. V případě těchto restorativních programů se v provedeném výzkumu bohužel jednalo o jednotky odsouzených, u kterých byl patrný posun ve změně chování a sebeuvědomění.

Značný pokrok byl patrný u odsouzeného, který hovořil o tom, že se díky programu 3Z dokázal zamyslet nad tím, jak se choval ke své bývalé ženě a na základě této zkušenosti jí zaslal omluvný dopis. Další z dotazovaných vypověděl, že si v rámci aktivity „3Z“ uvědomil, jak závažné jeho jednání bylo a kolika lidem tím ublížil – také vyjádřil lítost nad tím, jak celou situaci nesla jeho rodina.

Mediace

Dalším restorativním konceptem je mediace, jakožto jedna z hlavních činností PMS. Proces mediace mezi pachatelem ve VTOS a obětí na svobodě je zatím v počátcích svého vzniku. Součástí výzkumu nebyl ani jeden odsouzený, který by se tohoto procesu zúčastnil. Nicméně zájem o tento koncept ze strany odsouzených je mizivý – téměř 70 % z dotazovaných nemá zájem setkat se s obětí svého trestného činu a velmi často k tomu nevidí důvod. I přes to se mezi respondenty našli odsouzení, kteří by se chtěli setkat s obětí svého trestného činu – jako důvod uvedli přání projevit lítost či omluvu nad svým spáchaným trestným činem.

Výzkumná otázka č. 2 - Mají pachatelé ve výkonu trestu odnětí svobody povědomí o činnosti PMS a znají možnosti případné spolupráce s ní?

V rámci výzkumu dotazníkového šetření bylo zjištěno, že odsouzení spíše neví, jaké je poslání PMS, nicméně mají o ní alespoň nějaké povědomí. Největší znalost o činnosti PMS prokázali ti odsouzení, kteří mají osobní zkušenost např. z doby před VTOS v rámci výkonu alternativních sankcí. Pachatelé ve VTOS si nejčastěji spojují spolupráci s PMS během procesu PP, jehož podmínky zná nadpoloviční většina z dotazovaných respondentů.

Pouze malá část odsouzených uvedla, že by se v případě žádosti o PP obrátila právě na PMS. Důvodem může být například zdoluhavý proces ověřování informací, který úředníci PMS vykonávají při přípravě zprávy o PP, která je předkládána soudu. V návaznosti na druhý výzkum této diplomové práce se ukázalo, že odsouzení často uvádějí lživé informace o podmínkách, které musí splňovat při žádání o PP. PMS velmi často odhalí, že informace např. o případném bydlení či zaměstnání odsouzeného nejsou založeny na pravdě. Odsouzení proto častěji žádají o PP na vlastní pěst.

V rámci spolupráce s PMS ohledně procesu PP hovořili odsouzení i o nově zřízeném probačním domě v Písku. Ve dvou případech by se odsouzení obrátili na PMS právě z důvodu možnosti zařazení do tohoto projektu.

5.3 Výzkum č. 2 – polostrukturované rozhovory

Druhá část výzkumu této diplomové práce probíhala prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů se dvěma vedoucími pracovníky středisek PMS. Před zahájením tohoto výzkumu byla oslovena celkem dvě pracoviště PMS – konkrétně středisko Probační a mediační služby Benešov a středisko Probační a mediační služby Liberec. U obou pracovišť byla realizace rozhovorů úspěšná. Sběr dat byl realizován v časovém horizontu dvou dnů. Rozhovor v Liberci probíhal s vedoucími pracovníky středisek v Liberci a v Benešově. Obě dotazované pracovnice mají více než dvacetiletou praxi v oboru.

Středisko Liberec sídlí na adrese ul. nám. Dr. E. Beneše 585/26, Liberec a skládá se celkem z 8 odborných zaměstnanců (1x asistent, 7x úředník) – z toho 1x specialista na Elektronická monitorovací systém pro Severočeský kraj, 1x poradce pro oběti TČ (na dohodu). Středisko Benešov sídlí na adrese ulice Poštovní, č.p. 2079, Benešov a skládá se ze tří zaměstnanců.

Během rozhovoru bylo položeno celkem 10 otázek týkajících se různých oblastí – tyto okruhy lze tematicky rozdělit na otázky týkající se:

- obecných informací o daném pracovišti
- problémů, kterým PMS čelí
- parolových komisí a spolupráce se soudy
- spolupráce PMS s VS ČR
- postpenitenciární péče o podmíněně propuštěné pachatele a Probačního domu
- Strategických koncepcí
- Pilotních projektů PMS

5.3.1 Probační a mediační služba Liberec

1) S jakými problémy se potýká PMS?

„Hlavním problémem je odliv odborníků z důvodů nedostatečného finančního ohodnocení a vysoké pracovní zátěže, také obtížný nábor nových zaměstnanců z téhož důvodu; omezené finanční prostředky pro zajištění běžného provozu – řeší se především havárie, zvýšení komfortu zaměstnanců při práci je druhořadé – a také prezentace aktivit organizace.“

2) V jaké oblasti nejčastěji spolupracujete s VS ČR?

„Nejčastěji spolupracujeme při přípravě stanovisek odsouzených k podmíněnému propuštění. V tomto ohledu je nastavena velmi dobrá spolupráce s užším okruhem zainteresovaných osob. Funguje také Poradní komise ředitele věznice, jejímž členem/předsedou je zpravidla vedoucí střediska PMS, nebo specialista na oblast parole.“

3) Je tato spolupráce dle vizí koncepcí VS ČR a Probace a mediace opravdu prohlubována?

„Prohlubování spolupráce dle mého názoru závisí na konkrétní věznici a středisku PMS, vzájemné ochotě komunikovat a pracovat prosazování společných vizí.“

4) Do jaké míry je dle Vašeho názoru naplňována Koncepce probace a mediace do roku 2025, jak hodnotíte vize této koncepce?

„Některé cíle se daří plnit více, jiné obtížněji. Hodně to souvisí s financemi, lidskými zdroji. Na všem se ale pracuje, změny jsou patrné. Koncepce je zcela jistě přínosná, vize nejsou nereálné.“

5) Proč na pilotní projekty Křehká šance a Křehká šance II. nenavázal žádný obdobný projekt?

„Uvedené projekty byly financovány z evropských fondů, další pokračování touto cestou již nebylo možné a ze státního rozpočtu se na to prostředky nenašly. Nadále je snaha podporovat kontrolované propouštění odsouzených z VTOS, aktuálně v rámci projektu Zpátky do života, kde je zařazen i probační dům.“

6) Mediace uvnitř věznice – je reálné jí provádět?

„Domnívám se, že pokud jsou k tomu příznivě nakloněni všichni zainteresovaní, pak to reálné je.“

7) Myslíte si, že by bylo efektivní obnovit parolové komise?

„Určitě. Měl by se ale změnit celý systém podmíněného propuštění a penitenciární a postpenitenciární péče, což je bohužel běh na dlouhou trať. Byly by nutné zákonné změny, proškolení řady lidí, také velká osvěta.“

8) Jak hodnotíte Vaši spolupráci s českými soudy v oblasti posudku podmíněného propuštění?

„Za dobu své praxe každopádně vnímám výrazné zlepšení reakcí soudů na zprávy PMS, naše doporučení, stanoviska a návrhy. Více se jimi řídí, opírají o ně svá rozhodnutí.“

9) Jedná se v případě Probačního domu o udržitelný projekt?

„To mohu jen těžko posoudit, ale doufám v to. Současný probační dům funguje od konce loňského roku, je financován z evropských peněz. Měl své předchůdce provozované neziskovými organizacemi. Opět by bylo dobré s tímto prvkem/nástrojem počítat v rámci koncepce kontrolovaného propouštění z VTOS a zvýšit jejich množství a kapacitu.“

10) Jak probíhá spolupráce s osobami podmíněně propuštěnými na svobodu a co je největším úskalím postpenitenciárního procesu?

„Spolupráce s nimi hodně závisí na jejich ochotě s námi spolupracovat a zapojit se do běžného života bez konfliktu se zákonem. Ačkoliv ve vězení jsou často velmi motivovaní a nepřipouštějí si možné překážky, při návratu na svobodu na ně doléhají a mnohdy se s nimi nedokáží porvat. V takových situacích se jim snažíme být oporou a motivátorem. Na druhou stranu se je snaží vést k samostatnosti a odpovědnosti za svůj život.“

Úskali jsou mnohá – obtížné hledání práce mimo šedou zónu kvůli záznamům v RT, nemožnost zřízení živnosti, drahé bydlení, nedostatek financí na překlenutí doby do první výplaty, nefunkční rodinné zázemí, neschopnost samostatně fungovat (např. vzbudit se do práce, vyřídít si dávky, napsat životopis...), dluhová past (exekuce), závislosti ad.

Díky řadě projektů neziskových organizací je možné spoustu problémů řešit ještě před propuštěním, ale odsouzení o nich musí být informováni. Celkově i v tomto směru by bylo třeba současný stav změnit a nabídnout propuštěným (řádně i podmíněně) nějakou ochranou lhůtu, aby se mohli postavit na vlastní nohy.“

5.3.2 Probační a mediační služba Benešov

1) S jakými problémy se potýká PMS?

„Největším problémem je s obsazováním volných míst kompetentními uchazeči – malé finanční ohodnocení neodpovídá vysokým kvalifikačním nárokům. Zájem o práci u nás je relativně velký, nicméně uchazeče odmítáme s tím, že nesplňují základní podmínky pro přijetí – zejména, co se týče vzdělání. Dalším problémem jsou nedostatečné technologické možnosti. Řešíme problémy s elektronickým spisem – PMS by měla být průkopníkem v e- spisu – chtějí po nás však něco, k čemu nemáme vybavení – digitalizace je tedy velký problém.“

2) V jaké oblasti nejčastěji spolupracujete s VS ČR?

„Naše středisko spádově nepřísluší žádné věznici – obecně je ale spolupráce nejčastěji spatřována v oblasti podmíněného propuštění – Nicméně tento proces je zdlouhavý. Dle mého názoru si odsouzení raději si podávají žádost sami s advokáty, jelikož PMS po nich chce spoustu informací, které si důkladně prověřuje a často zjišťuje, že tyto informace jsou lživé.“

3) Je tato spolupráce dle vizí koncepcí VS ČR a Probace a mediace opravdu prohlubována?

„To podle mě záleží na jednotlivých věznicích a střediscích PMS, takže nemohu obecně říci, zda tomu tak opravdu je.“

4) Do jaké míry je naplňována Koncepce probace a mediace do roku 2025?

„Podle mě se jedná o velmi idealistický dokument, některé kroky již byly do jisté míry naplněny, u jiných si nejsem jistá, zda jsou realizovatelné. Co se týče snah o spolupráci s VS ČR – stojí tu proti sobě dvě stále ještě naprosto odlišné instituce. PMS chodí, zjišťuje a ověřuje informace – VS ČR pracuje s odsouzeným teď a tady – tudíž se v mnoha ohledech jedná o diametrálně odlišný způsob práce. Není zde dostatečná vůle posílit kapacity na obou stranách a nejsou finance“

5) Proč na pilotní projekty Křehká šance a Křehká šance II. nenavázal žádný obdobný projekt?

„Tyto projekty skončily v momentě, kdy skončilo jejich financování z evropských fondů – takže zejména kvůli financím.“

6) Mediace uvnitř věznice – je reálné jí provádět?

„Reálné to je, jedná se o velmi ojedinělé případy. Půl roku zpátky proběhla online mediace mezi odsouzeným a obětí v Havířově – jednalo se o první mediaci vedenou v rámci věznice – hodnocení z obou stran bylo kladné, protože by zúčastnění neměli šanci sekat se dříve, než by odsouzený opustil věznici, a to by v tomhle konkrétním případě mohl být problém.“

„My provádíme mediace v rámci přípravného řízení se souhlasem státního zástupce, mluvíme s oběma stranami řízení – jakmile se nám to zdá vhodné, navrhujeme mediaci. Myslím si, že česká společnost není na tento druh řešení sporů připravená – nejsme mentálně nastavení na to, si sednout k pachateli. Několikrát jsem měla pocit, že oběti zneužívají svého postavení.“

7) Myslíte si, že by bylo efektivní obnovit parolové komise?

„Jednalo se o jednorázový projekt – podle mě o něj nebyl ze strany odsouzených zájem. Jedná se o proces, kdy na jednom místě muselo být v jeden čas spousta lidí – členové komise, oběti, pachatelé...personálně je to velmi obtížný proces.“

8) Jak hodnotíte Vaši spolupráci s českými soudy v oblasti posudku podmíněného propuštění?

„Naši zaměstnanci tuto činnost nevykonávají. My provádíme pouze soudem uložený dohled při podmíněném propuštění.“

9) Jedná se v případě Probačního domu o udržitelný projekt?

„Myslím si, že ano.“

10) Jak probíhá spolupráce s osobami podmíněně propuštěnými na svobodu a co je největším úskalím postpenitenciárního procesu?

„Řešíme zhruba 25 případů ročně. Propouštěcí dokumentace neodpovídají realitě – přijde hlášenka – z jakého trestu odsouzeného pouští, s jakými penězi, zdravotními omezeními, dluhy, popisem chování ve věznici, také se dozvíme, jak plnil program zacházení, co všechno“

absolvoval, koho oslovil venku, zda chce se léčit ze závislosti, že má zajištěné bydlení a práci – resocializace na první pohled vypadá skvěle – je mu uložen dohled a nějaké povinnosti. Realita je však taková, že k nám přijde člověk, zjistíme, že ne všechny informace jsou pravdivé a on vůbec neví, co má dělat, kam má jít...ve věznici má režim, řád, naplánovanou každou hodinu a najednou zažije obrovský šok. To většinou končí tím, že začne znovu páchat trestnou činnost. Podle mě by bylo důležité, ještě před tím, než odsouzený opustí brány věznice, aby si s ním někdo sedl a naplánoval s ním třeba první týden po propuštění – hodinu po hodině, den po dni – kam půjde, na koho se obrátí, co udělá a tak dále. “

5.3.3 Vyhodnocení výzkumných otázek č. 3 a 4

Na základě vyhodnocení dat z druhé části výzkumu této diplomové práce, který probíhal metodou polostrukturovaných rozhovorů s vedoucími pracovníky probačních středisek Liberec a Benešov, byly nalezeny odpovědi na následující výzkumné otázky:

- 3) Jak vnímají zaměstnanci PMS prohloubení jejich spolupráce s VS ČR v rámci strategických koncepcí těchto institucí?
- 4) Jaká jsou úskalí postpenitenciárního procesu v rámci kooperace mezi pracovníkem PMS a podmíněně propuštěným odsouzeným?

Pro přehlednost nejprve proběhne vyhodnocení výzkumné otázky č. 3 a následně bude vyhodnocena výzkumná otázka č. 4.

Výzkumná otázka č. 3 - Jak vnímají zaměstnanci PMS prohloubení jejich spolupráce s VS ČR v rámci strategických koncepcí těchto institucí?

V závislosti na provedeném výzkumu bylo zjištěno, že spolupráce mezi pracovníky VS ČR a PMS probíhá nejčastěji při přípravě stanovisek odsouzených osob k PP. Ve věznicích vznikají Poradní komise ředitele věznice, jejichž předsedy jsou zpravidla vedoucí spádových středisek PMS. Co se týče zmíněných strategických koncepcí, prohlubování spolupráce je různé v závislosti na konkrétních věznicích a střediscích PMS. Velkou roli zde sehrává lidský faktor a ochota komunikace a spolupráce na prosazování jednotlivých společných vizí.

Dalším důležitým faktorem, který ovlivňuje naplňování vizí strategických koncepcí jsou finance a lidské zdroje. Často se stává, že tam, kde by byla ochota a chuť ke spolupráci chybí například dostatečný počet pracovníků a finančních prostředků. Hodnocení plnění cílů strategických koncepcí je taktéž individuální. Dle jedné z dotazovaných respondentek je celý

proces na dobré cestě, koncepce jsou velkým přínosem této problematiky a změny jsou v některých oblastech již patrné.

Druhá zaměstnankyně PMS v rozhovoru naopak uvedla, že se jedná spíše o idealistický dokument, který vzhledem k personální a finanční situaci obou institucí není realizovatelný v plném rozsahu. Respondentka však nepopírá, že některé kroky byly již do jisté míry naplněny, avšak jedním dechem dodává, že VS ČR a PMS jsou prozatím tak odlišné instituce, že jejich koordinace je běh na dlouhou trať.

Výzkumná otázka č. 4 - Jaká jsou úskalí postpenitenciárního procesu v rámci kooperace mezi pracovníkem PMS a podmíněně propuštěným odsouzeným?

Zaměstnankyně PMS, jež se účastnily mého výzkumu, se shodují v tom, že největším úskalím jsou první dny po propuštění, které jsou v „novém“ životě propuštěné osoby klíčové. Průběh spolupráce s propuštěnými vězni často troskotá na jejich neochotě spolupracovat. Každý případ je individuální, avšak v některých situacích je hlavním úskalím nezvládnutí prvních překážek, které na svobodě propuštěná osoba musí bezpodmínečně zvládnout. Zejména se jedná o ztrátu režimu, který je nedílnou součástí pobytu za mřížemi.

Dalším problémem je fakt, že propouštěcí dokumentace mnohdy neodpovídá realitě. Pokud žádost o PP neprobíhá ve spolupráci s PMS, informace, které odsouzený při žádosti o PP uvede, nebývají často v souladu se skutečným stavem věci a soud mnohdy tyto informace neověřuje. Propuštěný tedy kolikrát nemá zajištěné bydlení ani práci, jak uvede v žádosti. To souvisí s obtížnou životní situací na svobodě, která vede k opakování trestné činnosti.

Nejtěžší období v rámci postpenitenciárního procesu bývá většinou v souvislosti s čekáním na první „výplatu“ nebo se samotným hledáním zaměstnání se záznamem v rejstříku trestů. Někteří propuštění stále nemají vyřešené dluhové problémy či exekuce. Šok po propuštění může být tak markantní, že i zdánlivě jednoduché životní situace – jako například vzbudit se do práce či si dojít na úřad pro sociální dávky jsou pro některé propuštěné osoby nepřekonatelné. Dalším úskalím jsou bezpochyby nevyřešené závislosti propuštěných osob na omamných a psychotropních látkách.

6 Návrhy a doporučení

V kontextu s hlavním cílem a výzkumnými otázkami této diplomové práce obsahuje následující kapitola návrhy a doporučení, které by mohly efektivněji prohloubit spolupráci PMS a restorativního konceptu v rámci penitenciárního a postpenitenciárního zacházení. Vzhledem k výstupům teoretické části práce, a informacím zjištěných na základě analýzy výzkumných šetření lze jako opatření pro zkoumanou problematiku doporučit následující:

1) Změna legislativy

I přes to, že myšlenky restorativní justice se v některých zákonných normách po jejich novelizaci již objevují, nikde nelze spatřovat pevný normativní rámec této koncepce. Restorativní pravidla spatřujeme především v dokumentech Rady Evropy, které mají pouze doporučující charakter – je tedy důležité vytvořit jasná a systematizovaná pravidla a podmínky restorativní justice v oboru penitenciární a postpenitenciární praxe. Zejména tedy systematizovat postavení a působnost PMS a VS ČR při aplikaci restorativních prvků do VTOS. Nabízí se otázka, zda by nebylo jednodušší tyto dvě instituce legislativně spojit do jedné.

2) Odborná školení zaměstnanců a příslušníků

Zejména ve vězeňské praxi je nutné seznamovat civilní odborné zaměstnance i příslušníky s možnostmi restorativních koncepcí vzhledem k jejich stálému kontaktu s odsouzenými osobami. Pokud bude dosaženo stavu, kdy tito zaměstnanci souzní s myšlenkami restorativní justice, bude možné efektivně aplikovat tyto postupy na odsouzené jedince. Bylo by vhodné rozšířit kooperaci zaměstnanců VS ČR a PMS z úrovně institutu PP a pilotních projektů také do dalších oblastí penitenciárního zacházení – např. do jednotlivých aktivit PZ.

3) Efektivnější motivace a odborné vzdělávání zaměstnanců a příslušníků

Lidské zdroje jsou jedním z hlavních problémů při zacházení s odsouzenými jedinci. S tímto problémem se potýká nejen PMS, ale i VS ČR. Jak vyplývá z výzkumu této práce – nárokům na konkrétní pozice neodpovídá finanční ohodnocení zaměstnanců. Bylo by vhodné motivovat zaměstnance lepšími podmínkami právě z hlediska finančního hodnocení. Taktéž je důležité zvyšovat jejich odbornost a šířit tak osvětu restorativních myšlenek prostřednictvím odborných školení. Jelikož se zaměstnanci často setkávají, vzhledem k jejich nedostatku,

s pracovním přetěžováním, bylo by vhodné zapojit do procesu jejich pracovních činností i jedince z řad dobrovolníků a neziskových organizací.

4) Obnovení parolových komisí

I přes to, že parolové komise byly součástí pilotních projektů Křehká šance a Křehká šance II, bylo by vhodné zavést institut komisí pro podmíněné propuštění do praxe trvale, bez ohledu na fakt, že se jednalo o součást již zaniklých projektů. Tyto komise by měly dostat stěžejní rozhodovací funkci v rámci PP – tuto funkci mají nyní soudy. Docházelo by k efektivnějšímu posuzování jednotlivých případů, kvalitnějšímu ověřování informací a odlehčení systému české justice. Taktéž by se prohloubila komunikace a spolupráce zaměstnanců PMS a VS ČR, která je důležitá komplexní řešení problematiky penitenciárního a postpenitenciárního zacházení.

5) Zavedení mediace do penitenciární praxe

Mediace je prvkem restorativní justice, který se do vězeňství dostává velmi pomalu. Na základě výzkumu bylo zjištěno, že o tento proces odsouzení spíše nemají zájem. Ze získaných informací vyplynulo, že nevidí důvod, proč se shledat s obětí jejich trestného činu. Je možné situaci změnit například tím, že se v rámci individuálního zacházení mohou odborní zaměstnanci z řad PMS a VS ČR pokusit změnit náhled odsouzených vůči obětem, seznamovat je s dopadem jejich činů a pokusit se prostřednictvím vzdělávacích nebo zájmových aktivit změnit pohled a postoje odsouzených osob vůči obětem – tato problematika by se mohla stát součástí standardizovaného programu „3Z“, jehož myšlenka stojí právě na uvědomění si škodlivosti a dopadů svého jednání. I zde by měla nezastupitelnou roli právě PMS, jakožto hlavní zprostředkovatel mediace mezi pachateli a oběťmi v systému české trestní politiky.

6) Rozšíření standardizovaných aktivit do působnosti programu zacházení

Co se týče aktivit PZ, bylo by při nejmenším vhodné rozšířit škálu standardizovaných programů a aktivit, které se věnují problematice trestných činů odsouzených jedinců. Na základě výzkumu bylo zjištěno, že právě tyto aktivity („3Z“, GREPP) pomáhají pachatelům uvědomit si závažnost a dopady svých činů, což jim ve své podstatě může pomoci vést život v souladu se zákonem a napravit újmy způsobené jejich předchozím trestním konáním. I přes to, že je v důsledku těchto aktivit patrná výrazná změna v postojích odsouzených, existuje programů tohoto typu jen velmi málo. Situace by se tedy mohla zlepšit

vytvořením dalších standardizovaných aktivit, které by se zaměřovaly na odsouzené pachatele například podle druhu spáchaného trestného činu.

7) Informovanost odsouzených v rámci spolupráce s PMS

Potenciál a schopnosti PMS nejsou ve vězeňském prostředí dostatečně využívány – to může být zapříčiněno i tím, že odsouzení ve většině případů neznají své možnosti ohledně spolupráce s PMS. Bylo by vhodné dovézt odsouzené z hlediska této problematiky a zajistit, aby odsouzení znali možnosti případné spolupráce s probačními úředníky nejen během žádosti o PP – což by se mohlo projevit i v rámci postpenitenciárního procesu a efektivnější přípravě na propuštění. Vzdělávání v této oblasti by mohlo probíhat prostřednictvím přednášek pracovníků PMS v českých věznicích.

8) Důslednější individualizace programů zacházení

PZ by měly být sestavovány na základě hodnotících kritérií tak, aby se k s každým odsouzeným jednalo podle jeho individuálních potřeb – a tím tedy i podle potřeb společnosti. Mělo by tak docházet k efektivní nápravě a přípravě na život v souladu se zákonem. PZ mají obrovský potenciál při zacházení s pachateli ve VTOS, avšak jen u malého procenta odsouzených, kteří se zúčastnili výzkumu, byly vidět pozitivní následky tohoto působení z hlediska uvědomění si své viny a snahy o nápravu. Je potřebné, aby každá věznice naplno využívala svých možností a snažila se různými prostředky docílit nejen v chování pachatelů, ale i v jeho postojích vůči trestné činnosti. Není od věci inspirovat se v zahraničí a zintenzivnit činnost psychologů, kteří dokáží s odsouzenými pracovat na základě jejich osobnostních rysů. Taktéž je vhodné motivovat odsouzené v rámci pracovních činností a díky možnostem odborného dovedování se ve VTOS volit pracovní aktivity s ohledem na schopnosti a zájmy odsouzených. Tím by se pravděpodobně zvýšila šance na začlenění propuštěných osob do pracovního procesu po propuštění, což by v důsledku mohlo snížit recidivní chování z důvodu nedostatku financí.

9) Zapojení rodinných příslušníků do penitenciárního procesu

Tento úkon by musel být individuálně a odborně posuzován kompetentními zaměstnanci VS ČR nebo PMS, jelikož i rodina a osoby pohybující se okolo pachatele mohou být negativním faktorem ovlivňujícím jeho kriminální chování. Pokud by bylo zapojení blízkých osob do penitenciárního procesu vyhodnoceno jako přínosné, mohly by se tyto osoby zapojit do reintegračního procesu v rámci věznice nejen jakožto návštěvníci odsouzeného, ale i jako aktivní účastníci různých skupinových aktivit PZ. Tyto aktivity

by mohly být provozovány speciálně pro ty odsouzené, u kterých se dá předpokládat pozitivní dopad tohoto působení rodinných příslušníků a blízkých osob – dala by se využít forma kruhu, jakožto jedna z forem restorativní justice.

10) Konkrétní plánování prvních týdnů po propuštění

Jak bylo zjištěno, postpenitenciární proces má mnoho úskalí. Šok při propuštění a ztráta režimu jsou pro některé propuštěné tak zásadním problémem, že se mnohdy uchýlí k opětovnému páchání trestné činnosti. Je důležité, aby přechod odsouzeného na svobodu nejen plynule navazoval, ale ideálně se prolínal. Pokud je odsouzenému uložen dohled po propuštění – mohl by se setkat s úředníkem PMS ještě dříve, než opustí brány věznic. V rámci tohoto setkání by proběhla příprava na propuštění formou konkrétního a velmi podrobného plánování prvních dní – až týdnů na svobodě. Výstupem by mohl být rozpis činností a úkonů, které musí propuštěný absolvovat – ať už se jedná o kontakty s rodinou, či administrativní záležitosti na úřadech, pracovní povinnosti apod. Ideální by bylo rozšířit projekt Probačního domu, kde mimo jiné tyto činnosti probíhají pod dohledem PMS.

11) Osvěta české společnosti

„Ukažte mi vaše vězení a já vám řeknu, jaká je vaše společnost“. Winston Churchill

Pokud se má restorativní justice efektivně etablovat do procesu penitenciárního zacházení uvnitř věznic, není nutné pouze změnit interní systémy, ale i rozbourat dogmata o VTOS, která panují v české společnosti. Je nutné ukázat lidem, že člověk, který je za mřížemi, má šanci se změnit a nemusí mít do konce života statut kriminálního. Pokud si lidé tento fakt uvědomí, bude proces začleňování do společnosti pro propuštěné pachatele snazší a ve výsledku i efektivnější. Je vhodné o tomto tématu více hovořit a například prostřednictvím médií ukazovat nejen stinné stránky vězení, ale zejména momenty, kdy dochází k sebeuvědomění, přijetí viny a nápravy odsouzeného pachatele. Na tomto by se měli podílet jak představitelé PMS, tak VS ČR.

Závěr

Restorativní neboli nápravná justice je v českém trestněprávním systému uplatňována zejména během výkonu alternativních trestních sankcí a na první pohled se může zdát, že tvoří protipól k výkonu trestu odnětí svobody, jenž je hlavním pilířem justice retributivní. Pro efektivnější fungování trestní politiky státu, která usiluje o snižování kriminality a recidivy, je však nutné etablovat restorativní myšlenky i do výkonu trestu odnětí svobody.

Nápravné prvky v průběhu penitenciárního zacházení s pachateli uvnitř věznic spatřujeme zejména v povzbuzení pachatele k přijetí odpovědnosti za své činy, v jeho motivaci k identifikaci příčin vedoucích ke spáchání trestného činu, v posílení rodinných a společenských vazeb nebo také v podpoření pachatele k jeho osobnímu rozvoji a vzdělávání – tyto kroky by měly vést k jeho úspěšné reintegraci do společnosti.

V souladu s hlavním cílem této diplomové práce bylo na základě komplexního vyhodnocení její teoretické a výzkumné části zjištěno, v jakých konkrétních oblastech penitenciární a postpenitenciární péče je využívána koncepce restorativní justice. Jak již bylo předestřeno v dílčím závěru teoretické části práce, hlavními restorativními prvky ve výkonu trestu odnětí svobody jsou individualizované programy zacházení – zejména standardizovaný program „3Z – Zastav se, Zamysli se, Změň se“ jakožto jejich součást. Mezi významné restorativní elementy taktéž patří pilotní projekty Probační a mediační služby – např. projekty Křehká šance a Vnímám i Tebe.

Spolupráce Vězeňské služby České republiky s Probační a mediační službou, jakožto gestorem restorativní justice, dále probíhá v oblasti podmíněného propuštění – zejména při vypracování zprávy o podmíněném propuštění. Další využívání restorativní justice spatřujeme v projektu Otevřená věznice, kam pravidelně dochází pracovníci Probační a mediační služby. V rámci postpenitenciární péče je hlavním novodobým restorativním projektem vzájemné spolupráce Vězeňské služby ČR a Probační a mediační služby Probační dům v Písku.

Během analýzy výstupů z výzkumných šetření, která probíhala mezi odsouzenými pachateli ve výkonu trestu odnětí svobody a zaměstnanci Probační a mediační služby byly zodpovězeny výzkumné otázky, jejichž detailnější rozbor se nachází v dílčích podkapitolách této diplomové práce věnujícím se podrobnému vyhodnocení těchto otázek.

V rámci první výzkumné otázky bylo zjišťováno, jakým způsobem zasahuje restorativní koncepce do penitenciárního péče v průběhu programu zacházení s pachateli ve výkonu trestu odnětí svobody. Díky dotazníkovému šetření bylo možné zhodnotit a porovnat teoretická východiska s praktickými zjištěními. Na základě této komparace můžeme říci, že během realizace programu zacházení s odsouzenými osobami ve výkonu trestu odnětí svobody jsou restorativní prvky spatřovány zejména ve standardizovaných programech a aktivitách, které jsou součástí dotyčných programů zacházení. Jako příklad lze uvést výše zmíněný program „3Z“, nebo aktivitu GREPP specializující se na pachatele sexuálně orientovaných trestných činů.

Druhá výzkumná otázka se týkala povědomí odsouzených osob o činnosti Probační a mediační služby a jejich znalostí ohledně možností případné spolupráce. Souhrnem můžeme vyhodnotit povědomí a znalosti odsouzených o Probační a mediační službě jako nedostačující. Respondenti si nejčastěji spojují spolupráci s PMS s procesem podmíněného propuštění.

Třetí výzkumná otázka pojímala zhodnocení zaměstnanců Probační a mediační služby týkající se současného stavu spolupráce s Vězeňskou službou České republiky z hlediska strategických koncepcí těchto institucí. Po vyhodnocení odpovědi na tuto otázku se ukázalo, že kvalita a četnost spolupráce závisí na jednotlivých věznicích a pracovištích Probační a mediační služby. Je tedy na individuálním posouzení zúčastněných osob, do jaké míry jsou naplňovány strategické koncepce v oblastech spolupráce těchto institucí. Nejčastěji však tyto instituce spolupracují během procesu podmíněného propuštění pachatelů ve výkonu trestu odnětí svobody. Respondentky výzkumného šetření měly rozdílné názory ohledně naplňování koncepcí, nicméně shodly se v tom, že na obou stranách chybí dostatečný počet pracovníků, kteří by mohli vize a cíle těchto dokumentů realizovat.

Při řešení čtvrté výzkumné otázky bylo cílem naléznout úskalí postpenitenciárního procesu při kooperaci pracovníka Probační a mediační služby a podmíněně propuštěným odsouzeným. Ukázalo se, že největším problémem tohoto procesu jsou první dny po propuštění odsouzeného související se ztrátou režimu, na který jsou propuštění „zvyklí“ z věznic. Další potíž je spatřována v nerelevantní propouštěcí dokumentaci, nedořešených závislostech či dluhové problematice. Všechny uvedené jevy souvisí s nezvládnutím návratu na svobodu a následným recidivním chováním propuštěných osob.

S ohledem na hlavní cíl této práce a repliky výzkumných otázek byla navržena opatření a doporučení zasahující do následujících oblastí:

- Změna legislativy
- Odborná školení zaměstnanců a příslušníků
- Efektivnější motivace a odborné vzdělávání zaměstnanců a příslušníků
- Obnovení parolových komisí
- Zavedení mediace do penitenciární praxe
- Rozšíření standardizovaných aktivit do působnosti programu zacházení
- Informovanost odsouzených v rámci spolupráce s PMS
- Důslednější individualizace programů zacházení
- Zapojení rodinných příslušníků do penitenciárního procesu
- Konkrétní plánování prvních týdnů po propuštění
- Osvěta české společnosti

Jmenovaná opatření byla konkretizována v samostatné kapitole této diplomové práce a mohla by výrazně posunout kupředu proces zavádění restorativních způsobů do výkonu trestu odnětí svobody a následné postpenitenciární péče.

Seznam použité literatury

Literatura:

ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-138-0.

DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, ed. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7676-066-0.

GŘIVNA, Tomáš a Hana ŠIMÁNOVÁ, ed. *Ukládání trestů a jejich výkon: sborník příspěvků z konference pořádané PF UK a UOČR dne 4. června 2020*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2020. ISBN 978-80-7380-833-4.

GUBRIUM, F. Jaber and HOLSTEIN, A. James. *Handbook of interview research: Context and method*. USA: Thousand Oaks, California: Sage, 2001. ISBN 0-7619-1951-1

JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristika a penologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2012. ISBN 978-80-8718-224-6.

JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristika jako věda žalářní*. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. ISBN 978-80-7452-131-7.

KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-163-7.

LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007. Knihovnička LexisNexis. ISBN 978-80-86920-24-5.

MALDIK Jozef a Ján MIHALOV. *Základy penologie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010. ISBN 978-80-7097-789-7.

MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. V Praze: C.H. Beck, 2019. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-756-9.

MATOULEK, Josef a Helena SEJKOROVÁ. *Právní rádce odsouzeného*. Praha: Leges, 2011. Praktik (Leges). ISBN 978-80-87212-89-9.

RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I: vězeňství*. Vydání: druhé, rozšířené a aktualizované. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. ISBN 978-80-7435-716-9.

SOCHŮREK, Jan. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007 [i.e. 2008]. ISBN 978-80-7372-287-6.

TOMÁŠEK, Jan, Lucie HÁKOVÁ a Zuzana KOSTELNÍKOVÁ. *Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. ISBN 978-80-7338-183-7.

VÁLKOVÁ, Helena, Vratislava ČERNÍKOVÁ a Jana FIRSTOVÁ. *Aktuální otázky vězeňství*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2014. ISBN 978-80-7251-426-7.

VETEŠKA, Jaroslav. *Probace a mediace v kontextu sociální andragogiky*. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2015. ISBN 978-80-7478-898.

ŽATECKÁ, Eva. *Postavení a úkoly Probační a mediální služby*. Ostrava: Key Publishing, 2007. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-87-071-55-7.

Online zdroje:

ADVOKÁTNÍ DENÍK © 2022. *Otevřená věznice v Jiřicích funguje pátý rok, recidiva vězňů je zatím 11procentní*. [online]. Praha: Česká advokátní komora. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2022/04/25/otevrena-veznice-v-jiricich-funguje-paty-rok-recidiva-veznu-je-11procentni/>

DRAHÝ, František, Jindřich HŮRKA a Michal PETRAS. *SARPO: charakteristiky odsouzených v českých věznicích : deskriptivní studie*. [online]: Vězeňská služba České republiky, 2018. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/sarpo/sarpo-charakteristiky-odsouzenych-v-ceskych-veznicich.pdf>

DRAHOŇOVSKÝ, Jan a Hana BULAVOVÁ. *Vězeňský vychovatel očima svých svěřenců: Bezpečnostní teorie a praxe*. 2020, 3/2020, 22. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://veda.polac.cz/wp-content/uploads/2020/11/Vezensky-vychovatel-ocima-svych-sverencu.pdf>

ČESKÉ NOVINY, © 2022. *Ministerstvo chce takzvané otevřené věznice ve Velkých Přílepech a Rapoticích* [online]. Praha: Česká tisková komora.[cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/ministerstvo-chce-takzvane-otevrene-veznice-ve-velkych-prilepech-a-v-rapoticich/2232690>

HÜTNEROVÁ, Radoslava. *Zaměstnávání vězňů v České republice*. [online]. Časopis České vězeňství. 2007, roč. 15, č. 3. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/informacni-servis/ceske-vezenstvi/2007/cv03-2007a.pdf>

JUSTICE.CZ, © 2017. *Obecné informace – alternativní tresty*. [online]. Praha: MS ČR. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://justice.cz/web/msp/alternativni-tresty?clanek=obecne-informace>

JUSTICE.CZ, © 2017a. *Otevřené věznice*. [online]. Praha: MS ČR. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://justice.cz/web/msp/otevrene-veznice>

MARÁDEK, Vladimír. *Vězeňství*. [online]. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005. [cit. 2023-03-18] ISBN 80-7368-002-5.

MS ČR, © 2016. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. Praha: MS ČR. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>.

NEDVĚDICKÝ, Kamil. *Propojení penitenciární a postpenitenciární péče - podmínka fungující trestní politiky: TRESTNÍ PRÁVO PROCESNÍ; Výkon trestu odnětí svobody.;* TP. - Trestní právo (Wolters Kluwer) [online]. 19.6.2021 [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: doi:LIT294529CZ

NSP, © 2012. *Úředník probační a mediální služby* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: <https://nsp.cz/jednotka-prace/urednik-probacni-a-mediac>

PMS, © 2016. *Křehká šance II*. [online]. Praha: PMS. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: file:///C:/Users/Admin/Downloads/3_TZ_RVPPK_06_2017.pdf

PMS, © 2017. *Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [online]. Praha: PMS. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/o-nas/zakladni-dokumenty/>

PMS, © 2020. *Metodika k programu Vnímám i Tebe (VIT)* [online]. Praha: PMS. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z:

https://www.pmscr.cz/wpcontent/uploads/2021/08/projekty_KSII_Metodika_VIT_200825.pdf

PMS, © 2021. *O nás* [online]. Praha: PMS. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/o-nas/>

PMS, © 2022. *Probační dům* [online]. Praha: PMS. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/pro-pachatele/probacni-dum/>

QUESTIONPRO, © 2018. *Questionnaires: The ultimate guide, advantages and examples.* [online]. USA: QuestionPro Survey Software company. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: <https://www.questionpro.com/blog/what-is-a-questionnaire/>

RESTORATIVNÍ JUSTICE, © 2020. *O restorativní justici.* [online]. Praha: Institut restorativní justice. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/>

SOCIO.FACTOR, © 2020. *Evaluace projektu „Křehká šance II“* [online]. Ostrava: SocioFactor s.r.o. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://www.sociofactor.eu/prispevky/evaluace-projektu--krehka-sance-ii--82.php>

TOMÁŠEK Jan, Petra MASOPUST ŠACHOVÁ, Tereza ŘEHÁKOVÁ a Václav JIŘIČKA. *Restorativní justice v českém vězeňství – výzkumná zpráva z dotazníkového šetření* [online]. Zpracováno v rámci evropského projektu: Restorative Justice: Strategie for Change, 2021. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/06/RJ-v-CESKEM-VEZENSTVI-dotaznikove-setreni.pdf> ISBN: 978-80-270-9640-4

VEŘEJNÁ ŽALOBA, © 2023. *Základní pojmy v trestním řízení.* [online]. Brno: Ústavní soud [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/system-trestu>

VLÁDA, © 2021. *Teze trestní politiky* [online]. Praha: Vláda ČR a Úřad vlády ČR. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/Pro_trestni_politiku/Teze_trestni-politiky_1.pdf

VS ČR, © 2019. *Resocializační program „3Z“* [online]. Liberec: Vazební věznice Liberec. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/vazebni-veznice-liberec/clanky/detail/9540>

VS ČR, © 2019. *Program „3Z“* [online]. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby ČR. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-rapotice/sekce/program-3z>

VS ČR, © 2023. *Základní údaje* [online]. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby ČR. [cit. 2023-03-18] Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/zakladni-udaje>

COUNCIL OF EUROPE, © 2020. *Recommendation Rec (2006) 2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules* [online]. Strasbourg: Council of Europe. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016809ee581.

ZAJÍČKOVÁ, Iva Doriana. Penitenciární a postpenitenciární péče [online]. 2019 [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://is.ambis.cz/th/fce5u/>. Bakalářská práce. AMBIS vysoká škola, a.s. Vedoucí práce Jana FIRSTOVÁ.

Legislativní zdroje:

Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník

Zákon č. 169/1999 Sb., *Zákon o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů*

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., *ze dne 21. prosince 1999, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody ve znění vyhlášek č. 378/2004 Sb., č. 243/2006 Sb., č. 19/2015 Sb., č. 279/2017 Sb., č. 362/2020 Sb. a č. 225/2021 Sb.*

Zákon o probační a mediační službě č. 257/2000 Sb., *a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.*

Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 44/2018, *kterým se stanoví pravidla pro zpracování komplexní zprávy a programu zacházení odsouzeného podle ustanovení § 1 odst. 2 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění pozdějších předpisů.*

Seznam zkratek

TrZ – Trestní zákoník č. 40/2009 Sb.

VS ČR – Vězeňská služba ČR

PMS – Probační a mediační služba

TOS – trest odnětí svobody

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

PZ – program zacházení

KZ – komplexní zpráva odsouzeného

SARPO – souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených

NGŘ – nařízení generálního ředitele VS ČR

VIT – Vnímám i Tebe

PP – podmíněné propuštění z VTOS

OV – otevřené věznice

KRPB – Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025

MS ČR – Ministerstvo spravedlnosti ČR

PSKV – pracovní skupina koncepce vězeňství

MEREPS – Mediation and Restorative Justice in Prison Settings